بهار ۱۳۷۱

صایی: ۱-۸۴

وارلیق

چهارده ساله
مجله فرهنگی فارسی و ترکی
سال چهاردهم

اون دؤرد یاشیندا
تورکجه و فارسجا فرهنگی مجموعه
اون دؤردونجو ایل

شماره امتیاز ۸۵۳۸

صاحب امتیاز و مدیر مسئول:

دکتر جواد هیئت

قیمت: ۷۰۰ ریال

بسم‌الله الرحمن الرحیم

ایچینده‌کیلر

(فهرست)

صفحه

وارلیق اون دؤردیاشینداا : دوقتور جواد هیئت ۳
۲ـ قارا باغ فاجعه‌سی : دوقتور جواد هیئت ۵
۳ـ حضرت آیت‌اله العظما گلپایگانی نین قارا باغ باره ده بیلدیریشی‌نین تورکجه ترجمه‌سی ۹
۴ـ داغلیق قارا باغ : اودری ل. آلتستادت : ترجمه ائده‌ن : اشرف بنگی اوزبیلن. ۱۱
۵ـ وارلیق : الف ـ قارتان ۳۰
۶ـ خوجالی شهید لری نین خاطره سی ابدی لشدیریله جك : نووروزغزتی ـ باکی ۳۴
۸ـ خوجالی فاجعه سی نین دونیا داکی عکس صداسی : بویوك رسولوند ۳۶
۹ـ قارا باغ مرثیه سی (اوغلوم سلجوق اوچون : بویوك رسولوند ۴۰
۱۰ـ حرمتلی وارلیق : م. زمان (خوی) ۴۳
۱۱ـ قرآن‌کریم ین‌آذربایجان تورکجه سینه ترجمه سی : آکادمیك ض. بنیادف، پرفسور واسیم محمد علی ۴۵
۱۲ـ پیغمبر صم ـ نبی خزری (نووروزغزتی ـ باکی) ۵۴
۱۳ـ شیخ شامل : قاراناماروف. یازیمیرا کؤچوره‌ن : پرفسورغلامحسین بیگدلی ۶۶
۱۴ـ محبت‌کؤرپوسویا وارلیغاکؤرپور : بهام نوشیروانی ۷۲
۱۵ـ وارلیق طوپلوسووآنادیلی : عدالت طاهرزاده : یاریمیزاکؤچوره‌ن محمد رضا هیئت ۷۳
۱۶ـ ایکی دیلین مقایسه‌سی : مقایسة اللغتین کتابی‌نین آنادیلیمیزده، ترجمه سی. ۹۰
۱۷ـ الفبا میز باره ده بیرمکتوب : بیت‌اله احرابی ۹۴
۱۸ـ وارلیغیمیز : جابرقربانی ۹۵
۱۹ـ تعیینی سؤزبیرلشمه‌لرینی نئجه ایشله ده ك (۲) : دوقتور م. زهتابی ۹۵
۲۰ـ توضیحی درباره مقاله نقد وبررسی فرهنگ آذربایجانی : م. ع. فرزانه ۱۰۶
۲۱ـ فرهنگ ترکی ـ فارسی : دکتراحسان یارشاطر ۱۰۸
۲۲ـ بیزه گلن مکتوبلار ۱۱۰
۲۳ـ یئنی چیخان کتابلار : عزیزمحسنی ۱۵۵

۲۴- اورمیه دن بیرمکتوب : اسماعیل تانری سوه‌ن ۱۲۶
۲۵- بؤیوك امامین ایل دؤنوموندە : سیدکاظم احمدی (گمنام) ۱۲۷
۲۶- زولفون صایی : محمد سعید افضلی «شاهین دؤلی» ۱۲۸
۲۷- باجی اؤلوموندە : ح م. ساوالان ۱۲۹
۲۸- یاتان داغلار ... جلال محمدی ۱۳۰
۲۹- اثلیمیز - دیلیمیز : بهرام اسدی ۱۲۹
۳۰- شعر : احمد راد ۱۳۱
۳۱- دوشونورەم : شکار مستعلی دن ۱۳۲
۳۲- سالهای خونین : محمد سعید اردوبادی. ترجمه : صمد سرداری نیا ۱۳۳

اطلاعیه

ازمشترکین محترم مجله تقاضا دارد هرچه زودتر آبونمان سال جاری را به مبلغ ۳۰۰۰ ریال به‌آدرس : بانك ملی ایران شعبه داریوش خیابان بهار حساب شماره ۲۱۶۳ دکترجواد هیئت واریزوفتوکپی قبض آنرا به‌آدرس مجله ارسال دارند تا شماره‌های بعدی نیزارسال شود.

وارلیق

وارلیق

فصلنامه فرهنگی فارسی و ترکی

تورکجه فارسجا فرهنگی درگی

اوْن دؤرد وْنجو ایل باهار سایی‌سی ۱۳۷۱ شمسی

وارلیق اوْن دؤرد یاشیندا

بو سایی ایله وارلیق اوْن دؤردونجو یاشینا گیرمیش اولور. وارلیق اسلام انقلابی ایله یاشیددیر چونکی انقلابدان قاباخ آنا دیلیمیزده غزت، درگی ویا کتاب چیخارتماق ممکن دگیلدی. بئله بیر مُدّعا بلکه‌ده بوْگوْنکو گنجلریمیزه عجیبه وحتی امکانسیز گلیر ، نئجه‌کی ایرانین یاریسینا یاخین خلقین دیلینده مطبوعات اوْلماسین ویا آنا دیلیمیزده هرجور یازی یازماق و یارادیجیلیق ایشبق اوْزو گؤرمه‌سین ، بلی ۶۰ ایله یاخین پهلوی لر دؤرونده بئله ایدی. توْرکجه یازماق رسما" قدغن اوْلماسادا عمل ده تعطیل اوْلموش ویا زیلی اثرلریمیزی چاپ ائتدیرمک ممکن دگیلدی.

اسلامی انقلابین مهم ثمره‌لریندن بیری ده ایران خلقلری نین دیل ـ فرهنگ آزادلیغی اوْلموشدور. اوْ زاماندان بری منتظم شکیلده چیخارتدیغیمیز وارلیق درگی سینده دیلیمیزین قایدالاری، ادبیات تاریخی و یازی قایدالاری ،تاریخی ، فولکلورو و بیر سؤزله فرهنگیمیز باره‌ده عالم ویازیچیلاریمیز طرفیندن یوْزلرله مقاله یازیلمیش وشاعرلریمیز یازدیغی شعرلرینی وارلیق یوْلی ایله خلقیمیزه چاتدیرمیشلار. وبیر سؤزله دئسک دیلیمیز ـ ادبیاتیمیز ینی‌دن دیرچه‌لیب چیچکلنمگه وانکشاف ائتمگه باشلامیشدیر. وارلیق دا عالیم و یازیچیلاریمیزین اثرلری تانیتدیریلمیش وچاپ اولان علمی ـ ادبی

ـدبع ٔ شرلر حقبنده ایضاحات وئریلیب بعضا"ده نقدا ئدیلمیشدیر.
لته اُوزون دوُرقونلوق وتعطیل دوُروندن صوْنرا ینی دن
رهنگی ' یشه باشلاماق وبؤیوک آددیملارلا دالی قالدیغیمیز
باطلهنی دوْلدورماق وچاغداش سویّهیه یئتیشمک آسان اوْلمادی
ائله بوُنا گؤره وارلیق لا نشره باشلایان بیرچوخ غزتودرگیلر
جوْخ قیصا زاماندا تعطیله اُوغرادیلاروچالیشمالارینا رسمی
و داواملی بیر شکیلده ادامه وئرهبیلمهدیلر.بوُدا بیرچوْخ
سببلره وهرشئی دن آرتیق اقتصادی عاملاردن آسیلی ایدی.

بیزده هر چئشیت چتینلیکلره باخمیاراق یوّرودوگوموز
یوْلدا بیرچوخ حقسیزلیقلارا،حتی تهمتلره معروض قالدیق.اما
هدف و یوْلوموزون حق یوّلو اوْلدوغونا ایناندیغیمیز اۆچون
هئچ بیر شئی دن قوْرخمادیق وهر توْرلو هده وتهدیدلره رغما"
یوْلوموزا ادامه وئردیک.توفیق فیکرت دئمیش کی:

• " ملت یوْلودور حق یوْلودور توُتدوغوموز یوْل
ای حق یاشا،ای سئوگیلی ملت یاشا وار اول"

بوُ داشلیق و یوْقوشلو یوْلدا حکومتیمیزین رسمی مقاملاری
ممکون وقانونی یاردیملارینی بیزدن اسیرگهمهدیلر.بیزده بوْنا
گؤره اوْنلارا منتدارلیغیمیزی بیلدیرمگی اؤزوموزه وظیفه
بیلیریک.چوخ شوْکور صوْن ایکی ـ اوّچ ایلده سوْویتلر
امپریاسینین ابچدن چؤکمهسی ایله تورکی غزتودرگیلرین صایی
آرتدی.وارلیق و فروغ آزادیءنین یانیندا یوْل،اسلامی بیرلیک
سهند وارککیمی درگی وغزتلر بوُرا خیلماغا باشلادی وبوْ وضعیت
وارلیق ین وظیفهسینی بیرآزدا اولسا یوْنگوللشدیردی،ائلهکی
بوُگون اوّچ آیدا بیر(۱۴۶ صفحه)چیخماقدا ودا ها چوخ
دیداکتیک و آکادمیک وظیفهلری ایفاء ائتمگه چالیشماقدادیر.
امیدائدیریک گوْنی ـ گوندن مطبوعاتیمیز هم صایی همده محتوا
باخیمیندان زنگین لشسین وخلقیمیزه لایق بیر سویهیه چاتسین..
اوْ گوْنون اوْمیدی ایله. وارلیق

قاراباغ فاجعه‌سی

قاراباغی ارمنی قوْشونلاری اشغال ائتدی !!

بۇ اینانیلماز خبر نه‌قده‌ر سارسیدیجی ویاخیب‌یاندیران اوْلسادا معالاسف دوْغرۇدور و بؤیوک بیر فاجعه‌نین اۆز وئردیگینی بیلدیریر. قاراباغ آذربایجانین ادبیات وموسیقی مرکزی دیر. آذربایجانین عزیز بیر بیک کیمی اینجه‌صنعت داهیلری اوْرادان چیخمیشدیر.

بۇفاجعه منحوس گلستان وترکمن چای قرارداد لارینین آجی خاطره‌لرینی تزه‌له‌دی وهله‌ده چیبیین لریمیزده حس ائله‌دیگیمیز آغیرلیقلارینی بیرقات‌دا ها آرتیردی. سوونت امپریاسی‌نین چؤکمه‌گی اۆره‌گیمیزده یئنی اومیدلر تؤرتدیگی حالده نه‌لره شاهد اوْلوروق الاهی! داها نه‌لر گؤره‌چگیک یاربّی!

یارب بۇ قارانلیق گئجه‌نین یوْخ می صاباحی
نورا بسته‌بیریک سن بیزه یانغین می وئریرسن

البته‌کی قاراباغین اشغالی تک ارمنی قوْشونونون ایشی دگیل. هامی بیلیرکی روسلار اوْنلارا هرتۆرلو سلاح وئردیگی کیمی عمل ده داحی بوْ چارپیشمالاردا اشتراک ائتمیشلر، امّا بۇایش‌ده روسلار قده‌ر آمریکا، فرانسه وباشقا غرب اۆلکه‌لری ده اشتراک ائتمیشلر. بوْ ساواش ارمنی آذری ساواشیندان چوْخ خریستیان ـ مسلمان داعواسی وصلیبی ساواشلارین یئنی‌دن جانلانماسی دیر.

ایراندا اسلامی رژیمین قۇرولماغی و اوْنون غربلیلره خصوصی ایله آمریکایا قارشی مقاومت گؤسترمه‌سی صهیونیستلرده اوْلدوغو کیمی خریستیانلاری دا وحشته سالمیش ومسلمانلارا قارشی اوْلان کینه و دوشمنلیقلارینی یئنی‌دن جانلاندیرمیشدیر. اوْنا گؤره‌ده یالنیز قاراباغ دا یوْخ بوْسنی ـ هرزه‌گوئین وفلسطین ده‌داحی آیری ـ آیری باهانالارلا مسلمانلاری قیرماغا باشلامیشلار وائله نظره گلیرکی بوْ قده‌ر ایله‌ده راضیلاشمیاجاقلار!

بیلیرسینیزکی ارمنستان اوْردوسونون ایداها دۆزگون دئسک خریستیان دۆنیاسی‌نین بۇ یئنی ظفریندن قاباق، داغلیق قاراباغدا یاشایان ارمنی‌لر اۆزوندن چیخان ارمنی ـ آذری پراکنده‌ساواشلارینی دۇردورماق واختلافلاری مذاکره وباریشیجی یوْللارلا حل ائتمک اۆزره‌هر

ایکی‌طرفین ده ایسته‌گی ایله حکومتیمیز آراچیلیق وظیفه‌سینی عهده‌سینه آلمیش و بۇ یۏلدا چۏخلو امک صرف ائتمیشدیر.

معالاسف ایشین تام حساس زامانیندا آذربایجان و ارمنستان جمهوریتلری طهراندا آقای هاشمی رفسنجانی‌نین آراچیلیغی ایله و اۏنون حضوروندا ال ـ اله وئریرکن ارمنی قۏشونی بیرگئجه‌باسقینی (شبیخون)ووُرار کیمی عفلتا" قاراباغا هجوم ائتدی وخوجالی‌فاجعه‌سینی باراتدی وآغدامی وبالاخره شۏشانی آلدی و بۇ شهرلری اشغال ائدرکن ده سلاحلی ـ سلاحسیز خلقی آرواد ـ اوُشاغی وحشی‌جه‌سینه قیریب پارجالادی!

گلن خبرلره وغزت‌لرده چیخان رسیملره اینانساق قاراباغداایندیه قدەر تایینا راسلانمایان ویاچۏخ آز راسلانان جنایتلر ایشلنمیشدیر. شبهه‌سیز بوُفجیع حادثه‌لرین شرحی،تفصیلاتی ایله برابر صۏنرادان یازیلاجاق وهرطرف‌ده یاییلاجاقدیر. باخمیاراق کی شیمدییه قدەر آنجاق بیرطرفین یعنی ارمنی‌لرین سسی و تبلیغاتی‌همده‌مبالغه‌لی شکیلده دۆنیایا چاتدیریلمیش وآذری مسلمانلارین مظلوملوقلاری داهی مجهول قالمیشدیر. لاکن بوُنودا خاطیرلامامیز گرکلی‌دیر کی حقیقت گۆنشی همیشه بوُلود آلتیندا قالماز وهامینی دا همیشه آلداتماق اۏلماز!ارمنی اۏردوسو آدلی قۏشونون نامردجه‌هجومو اۏ قده‌رایگرنج دی کی آقای پطروسیان داحی اۏنو ردائتمگه مجبوراۏلدو و اۏنلارین اۆزرینده کنترولو اۏلمادیغینی ایره‌لی سۆره‌رک اۆزونو برائت ائتدیرمک ایسته‌دی.

بۇ گۆن یالنیز بیرمسئله چۏخ آیدین شکیلده آجیقلانمیشدیر، اۏدا بوُدورکی هامی‌بیلیرکی هانگی طرف‌تجاوزکار وآقینجی دیر،هاراتجاوز اۏلموش‌وکیملر وحشی‌جه‌سینه تجاووزه اوُغرامیش‌دیر. مظلوم کیم‌دیر وظالیم کیم. بیزجه بوُگۆن ارمنستانی اداره ائدنلر ارمنی ملتی‌نین حقیقی نماینده‌لری دگیل وبۇ خلقین گله‌جگی ایله اۏینابیرلار. ارمنی‌لر مین ایل دن چۏخ دوُرمسلمانلارین خصوصی ایله مسلمان تورکلرین آراسیندا یاشاییرلار. بیز تاریخ بۏیی اۏنلارا یاخشی قۏنشو و دوست اۏلموشوق. هله ایران ملتی (فارس‌ویاتۆرک)اۏنلاری همیشه باغرینا باسیب مهربانلیقلا قۏروموشدور. ائله‌کی ایندییه‌کیمی بیزده بیر ارمنی‌نین بوُرنو قانامامیشدیر. انشاالله گئنه‌ده‌قانامایاجاقدیر.

اما بۇ قیرغین‌لار داوام ائدیب مسلمان آذری‌لرین یئری یوُردلارینی الّلریندن آلیب اوْنلاری آتا - بابا یوُردلاریندان دیدرگین ائتمک اوْرتا شرق مسلمانلاریندا هله بیز آذری تورکلرده نئچه تأثیر بوُراخیر؟ اوْنلار بیزلری نه‌حساب ائدیرلر؟ اوْنلارین ائله‌دیکلری‌نین مین ده بیرینی بیز ارمنی‌لر حقینده ائله‌میش اوْلسایدیق اوْنلارین وحتی بوْتون خریستیان دوْنیاسی‌نین ره‌آکسیون وعکس‌العملی نه اوْلاردی. اوْنلارین آرالاریندا یاشایان مسلمان آذری‌لرین وضعیتی وحال لاری نه اوْلاردی.

صوْن گوْنلرده آلدیغیمیز خبره گؤره ایرواندا یوْکسک رتبه‌لی ارمنی بیر ضابط(افسر)دولت تلویزیونوندا نیشدیغی زامان دئمیشدی:- بیرکی بیزیم توْرپاقلاریمیزین مهم حصه‌لری قونشو اؤلکه‌لریمیز ایران وتورکیه طرفیندن آلینمیشدیر. بۇ یئرلری اوْنلاردان گئری آلمالی‌ییق! بئله آچیقجا وطنیمیزه گؤز تیکن لره قارشی کیهان غزتی داحی سکوت ائده‌بیلمه‌میش وبا شرمقاله‌سینده اوْنا کسکین جاوابلار وئرمیشدیر. بیز اوْگوْندن قوْرخوروق کی بیزیم خلقین وحتّی بوْتون مسلمانلارین صبری توْکنسین وافراطچی ارمنی‌لرین جنایتلرینه قارشی قوْیماق اوْچون آیاغا قالخسین‌لار...اوْ زامان بوُ قیرقین لارین حسابینی ارمنی‌لر وئره‌جکلر همداها جوْخ بوُ گوْنکو جنایتلرده الی قاتیلمایان وهئچ گؤناهی اوْلمایان ارمنی‌لر!

من شخصا" هئچ بیرشکیلده ائله گوْنلری آرزو ائتمیرم. اما بوُنادا امینم‌کی بؤیوک ارمنستان رؤیاسینی اؤزلرینه ایده‌آل وحتی پروگرام سئچن داشناقلار وافراطچی وقاطی ملیت پرست ارمنی‌لرین توُتدوقلاری یوْل. ایشله‌دیکلری جنایتلر اوْنلاری کعبه آمال وبا بؤیوک ارمنستانا یوْخ توْرکستانا آپارجاقدیر.

ترسم نرسی به کعبه ای اعرابی
این ره‌که تومیروی به‌ترکستان است

ترجمه :

قوْرخورام کعبه‌یه چاتمیاسان ای عرب
چونکی یوْرددوگون یوْل تورکستان یوْلودور.

ایراندا عصرلردن بری باریش ورفاه ایچینده یاشایان ارمنی لرین امنیت و راحاتینی داشناق لار وافراطچی ملیت‌پرست ارمنی‌لر تأمین

ا ئده‌بیلمز .بیز بیلیریک کی تورک وا سلام دوشمنی اولان پهلوی رژیمینده ایراندا ارمنی‌لرین غیرقانونی داشناق وحتی سرّی اوردو (آرتش سری)تشکیلاتلاری قورولموش وساواکین حمایتینده تروریست عملیاتینا داوام ائتمیش دیر .همده‌ظا هرده دوست ــ قاردا ش‌کیمی کئچیندیکلری وسنتو ،آرــ س ــ دی معاهده‌لری ایله باغلی اولدوقلاری تورکیه وتورکلره قارشی بونلاردان استفاده ائدیلمیشدیر .لاکن بو گونکو اسلامی ایراندا اونلارین یئری یوخدور .اگرگئچمیشدن ایزلری قالمیش اولسادا اولابیلرکی مدافعه‌سیز بیرنئچه آدامی یوخ ائده بیلسینلر. بودا ارمنی‌قارداشلاری‌نین‌دردلرینه درمان اولماز .اما مسلمان ایرانلیلارین هله آذری وطنداشلارین ارمنی‌لره اولان غضبینی آرتیرار و قاینارحالا گتیرر .

خبر

قاراباغین مظلوم مسلمانلارینا کؤمک هیئتی تشکیل اولدو

طهران داکی آذریلر طرفیندن قاراباغدا قیرغینا اوغرامیش دیدرگین دوشن وا ئوییندن ،یوردوندان‌قوووُلان‌مسلمان آذری لره یاردیم ائتمک اوچون "قاراباغ مسلمانلارینا یاردیم هیئتی" تشکیل اولونموش وبوایش اوچون ملی بانک دا بیرحساب داآچیلمیش دیر . آدرس :تهران بانک ملی شعبه داریوش‌خیابان بهارحساب شماره ۲۵۸۰ تؤکوب ،اونون رسید فیشینی تهراندا ۱۶۵۶ ــ ۱۱۳۶۵ صایلی پست صاندیغینا گؤنده‌ره‌بیلرلر .بوندان‌علاوه یاردیم هیئتی طرفیندن کؤمک قبیض‌لری ده‌چاپ اولوب اللری بانکا چاتما یانلار بوقبیض‌لردن آلماقلا بودینی و خیرخواه ایشده شرکت ائده‌بیلرلر .

حرمتلی همشهریلر وغیرتلی مسلمان قارداشلاریمیزدان خواهش ائدیریک کؤمک لرینی یوخاریداکی آدرسه گوندرسینلر .ایرانین هلال احمر تشکیلاتی وباکی داکی آیپارا جمعیتی بو یاردیملارین چاتدیریلماغیندا همکارلیق ائدیرلر .

بسم الله الرحمن الرحیم

"آیت الله گلپایگانی‌نین ،ارمنستانین آذربایجان مسلمان خلقی‌نین علیهینه آپاردیغی قانلی محاربه‌باره‌سینده نظری"

آذربایجان جمهوریتینه اوْلان هجوملار ،بوهجوملارین نتیجه‌سینده آذربایجانلی مسلمان قارداشلارین هلاک اوْلماسی ،بیرچوْخ عائله‌نین دیدرگین دوُشمه‌سی چوْخ ناراحات ائدیجی وتأسفلندیریجی بیرحال دیر. بوْ گوْنکی گوْنده‌کی آذربایجان ،ارمنستان و رئگیپونون باشقا اؤلکه‌لری کوْمونیزم بوْیوندوروغوندان آزاد اوْلموشلار ودونیانین مستقل دؤولتلری سیاهیسینه داخل اوْلموشلاربا ش وئرن قانلی توْققوشمالار و سرحدلره تجاوز ائتمک منطقه خلقلری‌نین هئچ بیری‌نین خئیرینه دگیلدیرو اوُزون مدتلی تاریخده ارمنستان ان چوْخ ضررچکن طرف اوْلاجاقدیر .بو وضعیتدن ان چوْخ فایدالانانلار اوْنلاردیلارکی، سیاسی ـ اقتصادی ومدنی باخیمدان بو منطقه‌نی اؤز نفوذ دایره‌لرینه داخل ائتمک ایسته‌ییرلر واسلام سیستئمی‌نین حاکیم اوْلاجاغیندان قوْرخویا دوْشموشلر ،اوْنا گؤره ده جالیشیرلارکی منطقه‌ده محاربه اوْدونو داها دا آلوْولاندیرسینلار.

بو منطقه‌نین خلقلری‌نین سووئت امپریاسی‌نین الیندن یاخا قوُرتاردیقدان صوْنرا تام آییقلیقلا مستقل لیکلرینی برپا ائتمه‌لری وکافر مارکسیستلرین آزادلیغا ضد سیاستلرینی تمامیله اوْرتادان قالدیرمالاری،بیر چتینلیکله قارشیلاشاندا یاخود یابانجی اللر بیر چتینلیک تؤره‌دنده مذاکره یوْلو ایله همین چتینلیگی حل ائتمه‌لری گؤزله‌نیلیر .تاریخین گؤستردیگی کیمی ارمنی‌لرله ان یاخشی طرزده رفتار ائدن ایران مسلمان خلقی‌هئچ گؤزله‌میردیکی ارمنی‌لر قبول اوْلونماز بهانه‌لرله هجوما کئچیب اوْنلارین مسلمان آذربایجانلی قارداشلارینی اؤز قانینا غلطان ائتسینلرو بئله‌لیکه منطقه مسلمانلاری ایله دوستلوغو دوْشمنچی‌لیگه چئویرسینلر .آخیردا ،مسلمان آذربایجانلی قارداشلارین باشینا گلن مصیبتلرده شریک اوْلدوغومو اعلان ائده‌رک،آللاه‌تعالی دان اوْنلارا صبر ،دؤزوم ،بیرلیک وحبل للاها ساریلمالارینی دیله‌ییرم.

"یوخاریداکی‌متن ۷۱/۳/۱۳ تاریخلی"اسلامی‌بیرلیک"غزتیندن آلینمشدیر.

دوکتور علی اکبر ترابی

انسانیت اۆره‌گیمده‌دیر

منده چیرپینیر انسان اۆره‌گی،
قۆللاریمدادیر انسان بیله‌گی،
اۆره‌گیمده‌دیر انسان دیله‌گی،
بیر داملایام من بۆیوک دنیزدن،
دنیز یارانیر دۆنیادا بیزدن.

گؤزلریمده‌دیر انسان باخیشی،
باخیشیمدادیر انسان آخیشی،
به‌به‌گیمده‌دیر انسان ناخیشی،
ائل کئشیگینده، ائل دالیسیندا
بۆی ـ آلقاجیق بیز ائل خالیسیندا.

اللریمده‌دیر زحمت قونچا (غنچه)سی،
ائللریمده‌دیر علمین شامچا (شمعچه)سی،
یوردوموزدادیر هنرخۆنچا (خوانچه)سی،
زحمت‌له باغلی صنعت بیزده‌دیر،
همت‌له باغلی قسمت بیزده‌دیر.

آیاغیمدادیر داغ ـ داش باشماغی،
سئوه‌رم آنجاق داغلار آشماغی،
ائل سئلی اۆلوب جۆشوب ـ داشماغی،
قایناماق بیزیم، داشماق بیزیم‌دیر،
داغ دره‌دن یۆل آچماق بیزیم‌دیر.

دشمک ان گؤزه‌ل گرچک بوردادیر،

ائل دنیزینده قطره دریادیر،
بیرلیک هاردادیر گرچک اۆردادیر،
محبت بیزده حرمت بیزده‌دیر،
صلابت بیزده قدرت بیزده‌دیر.

من کیمم؟ بوائل، بوائل کیمدیر؟ من،
حق سنگرینده سن منسن، من سن،
یۆللار آیدیندیر گله‌جک دیر شن،
گله‌جک منیم، یۆللار منیم‌دیر،
دمیراَل ـ آیاق قۆللار منیم‌دیر.

داغلیق قاراباغ

سؤویت آذربایجانیندا کی دعوا کانونی (۱)

یازان : اؤدری .ل . آلتشادت
ترجمه ائده ن: اشرف بنگی اؤزسیلن
آذری تورکجه‌سینه کؤچوره ن: دوقتورحوا دهیئت

ناگورنی ـ قاراباغ مختار ولایتی ایله علاقه‌دار آذربایجان و ارمنستان سؤویت جمهوریتلری آراسینداکی صون حاتیشما (توقوشما) گلاسنوست و پرسترویکا نین حدودلاریندان داها آرتیغینی عکس ائتدیر‌مکده‌دیر.

بومسئله سؤویتلرین ملیتلر سیاستی‌نی تاریخی نقطه‌نظردن تدقیق ائتمگی تأمین ائتمکده‌دیر.

ناگورنی‌ـقاراباغ مختار ولایتی دئیلین اداری ناحیه‌نین ۱۹۲۳ ایلی جون آییندا سؤویت آذربایجان‌نین بیرپارچاسیندان تشکیل اولونماسی، روسلارین،هم تزار همده شوروی دؤورونده روس اولمایان خلقلری اداره ائتمکده ایکی سیاست تطبیق ائتمکلری نین بیرنمونه‌سی‌دیر. سوسبب‌دن ایندیکی اختلافین تحلیلی اوچون بؤیوک اهمیتی اولان تاریخی عامللری تدقیق ائتمک لازم‌دیر: NKAO ناگورنی ـ قاراباغ مختار ولایتی تشکیلی‌نین و بونونلا علاقه‌ده بولشویک سیاستلری‌نین تدقیقی شوروی رژیمیندن قاباخ حدودلار (۲۰ـ ۱۹۱۸ ده‌کی استقلال دؤوری و ۱۹ـا ونجو عصرین باشیندان بری روس امپراطورلوق دؤورود‌ه داخل)هم آذربایجان تورکلری‌نین همده ارمنی لرین منطقه اوزرینده‌کی تاریخی حق ایستکلری‌نین تدقیقی.

بومقاله هم بواوچ مسئله‌نی همده غرب وشوروی قاینا قلاربندا چوخ آزبحث اولونان آذری تورکلری‌نین خارج ده حوخ آزبیلینن نقطه‌نظر و موضع‌لری‌نین تدقیقینی احتوا ائتمکده‌دیر.مقاله‌نین سونوندا سون چاتیشما نین (دالاشما)قالان بیرحلی ایله علاقه‌لی مسئله‌لر حقینده نقطه‌نظرلر بیئرآلمیشدیر.

<u>(NKAO)ناگورنی ـ قاراباغ مختار ولایتی‌نین تشکیلی:</u>

۱۹۲۳ایلین باشلاریندا NKAO تشکیل اولوندوغو زامان ملیتلر

۱ـ بومقاله شوروی‌نین داغلماغیندان قاباخ یازیلمیشدیر.

سیاستی اوْ زامان ملیتلر مسئله‌لری کومیسری اوْلان ژ. استالین طرفیندن تثبیت اوْلوُنوردی.

استالین ۱۹۱۷ ایلی آرالیق آییندا تشکیلیندن، ۱۹۲۴ ده لغوینه قدر ناركومناتس کومیسری ایدی. استالین بیر گوْرجستانلی اوْلاراق انقلابچیلیق شاگردلیگینی آذربایجانین باش شهری باکی‌دا بوْلشویک یئر آلتی فعالیتلرینده گئچیردی. استالین باکی‌دا بو منطقه‌ده‌کی ملّی مناسبتلرین قاریشیقلیغینی گؤزو ایله گؤرموشدی. وضعیت اوقدر حسّاس دی کی یالنیز باکی دادا RSDRP نین باکی کوْمیته‌سینه (بوْکوْمیته‌روسلار، ارمنیلر، گوْرجیلر و دیگرلریندن تشکیل ائتمیشدی) تک بیر ملیتدن متشکل بیر سوسیال دموکرات گروُبونا، آذربایجان همت پارتی‌سی‌نین داخل اوْلماسینا اجازه وئریلمیشدی. بینه باکی دا استالین آذربایجان تورکلری ایله ارمنیلر آراسینداکی شدّتلی حادثه‌لرینه و تزار مأمورلاری و پوْلیسی‌نین خلقلری ریشه‌لی ضدروس احساساتیندان منحرف ائتدیرمک هدفی ایله آرالاریندا دوْشمانلیق تؤرتمک سیاست و اجرا متودلارینی دا مشاهده ائتمیشدی.

استالین ین سیاستی قفقازدا، حمایتی آلتیندا اوْلان گ. ک. اوْرکوْنیکیدزه و سرژری م. کیروف طرفیندن تطبیق اوْلوُنوردی. داخلی محاربه‌اثناسیندا (۱۹۱۸ –۲۰) استالین و گرجی همکاری اوْرکونیکیدزه قفقازدا داخل اوْلماق اوزره (ترانسقافقازیا روسلارین شمالدان باخیش مناسیبتینی ایضاح ائدیر، رسمی عنوانلارین ترجمه‌سی مناسبتیله ایشله‌نه جکدیر). گوْنئی جبهه‌سینده‌کی سیاسی مسئله‌لرین اداره‌سینی عهده‌لرینه آلدیلار.

آذربایجانین ۱۹۲۰ ایلی نیسان (آپریل) آییندا اشغالیندان سوْنرا استالین مسکوْیا قاییتدی و اوْرکونیکیدزه‌کا و بوْروْنوُن (روسیه کوْمونیست پارتیسی مرکز کومیته‌سی‌نین CCRKP قافقاز بؤلکه‌سی بوْروْسوُ) باشینا گتیریلدی. معاونی ده کیروف دی.

کاوبوْروْ اساساً قافقازیاداکی مختلف کوْمونیست تشکیلاتلار آراسی ـ ندا مناسبتتاسیسی اوْچوْن قوروُلموُشدو. مقصد قیصا زامانداقافقازدا تأسیس ائدیلمیش اوْلان مستقل جمهوریتلرین ینی‌دن ضبطی اوْچون کوْاوردینا توْر (هماهنگ ائله‌ین) حالینه دؤنمک ایدی. اینده اوْوظیفه‌نی تاماملاییب ینی‌دن فتح ائدیلمیش بؤلکه‌لرین کنتروْلوُزامانی گلمیشدی.[20]

لنین، نفت ساحه‌لری و تصفیه‌خانالاری‌نین قافقازداکی تک باشینا اؤنملی "غنیمت"[3] دؤروُمونا سالدیغی آذربایجانین بوتون خارجی و داخلی سیاستینی بؤلندیرمک اوچون اورکونیکیدزه‌یه آچیق کارت (کارت بلانش) وئردی.

استالین، مسکودا نارکومناتس‌بن بینی‌دن تشکیلاتلانماسینی باشلاتدی. اوچ ایل ایچینده استالین بو کومیسرلیگی بیرصیرا قرارلارلا بیرجور موازی فدرال حکومته حئوبردی.

بوقرارلاردان بیرینه گؤره روس اولمایان ملیتلریالینزنارکومناتس واسطه‌سیله مرکزی حکومتله گؤروشه‌بیله‌جک ایدیلر![4] اورکونیکیدزه قافقازیادا استالین‌ین سیاستی‌نین تطبیقی‌نین، بعضاً" لنین‌ین نیت و امرلرینه ترس گلدیگینه باخمیاراق شخصاً" بفاسینا موفق اولدو![5]

بو شکیلده استالین تشکیلاتی‌نین و ملیتلر سیاستی اؤزرینده‌کی کنترولونون حاکمیتی تضمین اولوندی. لنین بیرجوخ دفعه (عمومیتله گورجستان مناسبتیله) استالین‌ین قافقازداکی سیاستینه شدتله قارشی گلدی. بونون سببی عدالت حسلری دگیل، استالین ایله طرفدارلاری‌نین فعالیتلری‌نین ضرروئریجی اولان و یارادیجی اولمایان بیر تاکتیک دورُوم یاراتماسی ایدی. لنین هم استالینی همده اورکونیکیدزه‌نی "قابالیقلار (خشونت)" و "بؤیوک روس شوونیزملری" یوزوندن تنقید ائتمیشدیر. خسته‌دؤشگینده‌کی لنین زورلا بعضی امتیازلار الده ائتیرسه‌ده خسته‌لیگی مناسبتیله ۲۲ - ۱۹۲۱ ده استالین ایله گورجی منشویکلر آراسینداکی مسئله‌نی تعقیب ائتمکده داخی موفق اولابیلمه‌دی. لنین‌ین ۱۹۲۳ ایلین بؤیوک حصه‌سینده‌کی پیس صحی دورُومو و ۱۹۲۴-ین باشلاریندا کی اؤلوموندن اؤتورو استالین‌ین قافقازداکی عملیاتی دوُر دوُرولابیلمه‌دی.

بوُ صیرادا جمهوریتلرینی‌دن ضبط ائدیلدیگیندن (آذربایجان ۱۹۲۰ نیسان‌دا، ارمنستان ۱۹۲۰ دسامبر و گورجستان ۱۹۲۱ نیسان‌دا) قافقازین کنترولوکا و بورو واسطه‌سیله اورکونیکیدزه‌نین عهده‌سینده قالدی. بوُ اوچ جمهوریتین مرکزی کومیته‌لرینه دانیشمامیش و گورجستان ایله آذربایجانین قاتی اعتراضلارینا باخمیاراق ۱۹۲۲ مارتیندا (فروردین) ترانسقافقازیا سوویت سوسیالیست جمهوریتلری فدرال بیرلیگی‌نین ترسینه قرار وئره‌ن اودوُر. بوُ بیرلیگین آنایاساسی (اساسی قانونو)،

منسوبی اؤلان جمهوریتلرین داخلی وخارجی مسئله‌لری اؤزرینده‌هر طرفلی بیر قدرته صاحب اؤلان بیر "فوق‌العاده صلاحیت صاحبی مجلسی" اؤن گؤروردو (پیش‌بینی لیک ائدیردی) (۸)

استالین نین آذربایجانداکی گؤجو پارتی تشکیلاتی اؤلان AZKP واسطه‌سیله‌ده تطبیق اؤلونوردی. آذربایجان کؤمونیست پارتیسی روسیه کؤمونیست پارتی‌سی نین مختار سویه‌سینده‌کی بیر بؤلوموایدی و آذربایجان KP نین استقلال ویا مختاریتدن قطعی شکیلده محروم اؤلدوغونو گؤستریردی. بوپارتی، تشکیلاتی سایه‌سینده بؤلشویک مرکز دولت مقاملاریندا اکثریتله آذربایجان تورکلری‌نین یئر آلدیغی آذربایجانین سؤزو چوخ دئییلن لاکن تماما" شکیلده قالان استقلالینی اثردن سالیردی. دولت مقاملاری‌نین ترسینه پارتی تشکیلاتی تماما" روس و ارمنی بؤلشویکلری‌نین الینده‌ایدی. اعضالاری آراسینداکی یئرلرین صایی قؤنشو جمهوریتلرده‌کینه گؤره جوخ آزایدی. محلی اقتدار اؤرگانلارینی "یئرلشدیرمک "مبارزه‌سیندن سؤنرا (کوره‌نیزاسیا کامپانیاسی) ۱۹۲۵ ده داخی آذربایجان کومونیست پارتیاسی‌نین‌عضولری‌نین یاری‌سیندان آزی آذربایجان تورکیایدی. (۱۰)

۱۹۲۱ - یاریسیندا استالین ین آذربایجاندا نفوذو کنترولو روس کیروفون آذربایجان کؤمونیست پارتیاسی‌نین بیرینجی کاتبلیگینه تعیینی ایله داها گؤجلندی. آذربایجان کؤمونیست پارتیسی، قافقازیادا بیرینجی کاتبی یئرلی اؤلمایان یگانه پارتی ایدی.

اورکونیکیدزه و زاکرایکومونون (ترانس‌قافقاسیا بؤلگه‌کومیته سی: ۱۹۲۲ فوریه قده‌ر آدی کاوبورو ایدی) وشخصا" کیروف واسطه‌سیله آذربایجان اؤزرینده تطبیق ائله‌دیگی قاتی کنترول پرفسور یاپیپ PIPES وبلاک BLANK طرفیندن سندلنمیش ومختلف سیاستلری ایضاح ائتمکده‌دیر.

پلان (طرح) آذربایجانین گؤزلیه‌بیله‌جگی هربیر شکیلده مختارتینین صؤنو اؤلدوغو حالده آذربایجان ۱۹۲۲ پاییزیندا استالین ین سؤویت جمهوریتلرینی RSFSR تماما" ایچینه داخل ائتمک پلانلارینی فورا" قبول ائله‌دی. اگرچه پلان لنین طرفیندن شدتله وتو ائدیلدیگیندن بیر نتیجه‌یه باغلانمادی. سؤویتلر بیرلیگی‌نین تشکیلی یولوندا کی متعاقب تکلیف‌ده فورا" آذربایجانین رسمی قبولونو آلدی. ناگورنی - قاراباغ

ناحیه‌سی‌نین (بومختارلیغین ۱۹۳۷ یه قده‌رکی رسمی آدی ایدی)تشکیلی
ده بئله بیر نمونه اوْلاراق قبول ائدیله‌بیلیر .

غربی (داغلیق)قاراباغدا بعضی مختار بؤلگه‌لرین تشکیلی احتمالی
شایدداها ارکن اوْلمادی سا ۱۹۲۱ ین یاریسیندا گؤرؤشولموشدو .اوزامان آذربایجان سؤوناركومؤنؤن صدری اوْلان دوقتورنریمان نریما ـ
نوف آنایاسادا موجوداوْلان تدبیرلرین کافی اوْلوُب اوْنا گوُره آیری
بیر اداری واحد یاراتماغین لازم اوْلمادیغینی بیلدیرمک اوْچون ۱۹
جون ۱۹۲۱ ده آذربایجان مرکزی اجراکومئیته‌سی‌نین ریاست دیوانینا
(پرزیدیوم)قافقازداکی حدودلار حقینده بیر راپور (گزارش)حالینده
بونلاری بیلدیرمیشدی: داغلیق قاراباغ سوْویت آنایاسا سی‌نین چرچیوه
(چهارچوب) سی ایچینده‌داخلی اداره حقینه‌صاحب اولاراق وباشینده‌ا
بیرمختار اجراکومیته‌سی اوْلان سؤویت آذربایجانی‌نین بؤلونمز بیر
پارچاسینی تشکیل ائدر .(۱۲) لاکن ۲۴ اُکتبر ۱۹۲۱ ده بیرینجی‌کاتب
کیروفون ریاستینده توْپلاشان آذربایجان کومونیست پارتیاسی نین
اوْرگبوروسو "قاراباغین مختار قسمینین حدودلارینی چکمک اوْچون اراضی
عسکری ،بحریه وداخلی مسئله‌لر کومیسرلیکلریندن متشکل خصوصی بیر
کومیسیونون نامزدلیگینی قرارلاشدیردی. (۱۳)

دئمه‌لی بئله‌جه قاراباغ مسئله‌سی قیصا بیرمدت ایچینده دولت
تشکیلاتی (اصلا" آذربایجان تورکلریندن متشکل دی)ایله پارتی
تشکیلاتی (آذربایجانلی اوْلمیان اعضادان متشکل دی)آراسیندا بیر
رقابته چئوریلمیشدی.لاکن بوْخاریدا بحث اوْلونان اکتبرآیی ۱۹۲۱حادثه ـ
سینده هرابکی موسسه‌نین آیری اوْلدوقلاری ودولتین مستقل و حاکم
اوْلدوُغو یوْلوُنداکی رسمی اِدّعالارا باخمیاراق پارتی‌نین دولت
اوْرگانلاری اوْزرینده مستقیم کنترول اجراء ائتمه‌گی شایان توجه‌دور .
بلکه‌ده پارتی تشکیلاتی نین مسکوو قافقازداکی یوُخاری‌مقاملاری گورجی
منشویکلرله وترانس‌قافقازیا فدراسیونونون تشکیلی ایله (۱۹۲۲ ـ
مارس)مشغول اوْلدوقلاریندان اؤتورو مناقشه بیرایلدن چوخ بیرمدت
حل اوْلوُنا بیلمه‌دی.

مسئله ایرانلا،ینی تشکیل ائتمکده اوْلان تورکیه جمهوریتی ایله
اوْلان نامعلوم حدود (مرز)بوْیوُندا اوْلان وخلقی بوْتوُو آذربایجان
تورکلری اوْلان بیردیگر مواضعه‌لی بؤلگه اوْلان نخجوان مسئله‌سی هنوز

حل ا ئدیلمیش اولما دیغی اوچون دا ها دا مرکب لشدی.قیزیل اوردوطر-
فیندن ۱۹۲۰ جون آیینددا اشغال اولونا ن نخجوا ن آذربا یجا نا دا خل
اولونموشدو.۱۹۲۰ ایلی‌نین سونوندا قیزیل اوردو ارمنستا ن جمهوری-
سینی اشغال ائله‌دیکدن سونرا ارمنستا نا وئریلدی،لاکن بیرنئچه آی
سونرا آذربا یجا نا قا یتا ریلدی.بومقا له‌ده فرصت اولما دیغی اوچون
بوا یکی حا دثه آرا سیندا کی منا سبتین ا نکشا فینی تقدیم ائتمگه امکا ن
یوخدور. NKAO تشکیل تشبثونون نخجوا نی با کی دا کی حکومته تا بع
قیلما ق قرا ریندا ن بیرآز سونرا با شلادیغینا اشا ره ائتمگه کفا یتله-
نیرم .بوحرکت قسما"ده اولسا ارمنستا ن SSR نی یوخ‌ا رمنی
حسیا تینی را ضی سا لما ق اوچون اولابیلر.

۱۹۲۲ ایلی دسا مبر آییندا آذربا یجا ن کومونیست پا رتیسی مرکز
کومیته سی‌نین صدری (پرزیدسوم) اورکونیکیدزه‌نین زا ک را یکومونون
(کی بودا RCP(روسیه کومونیست پا رتیسی)نین بیرکومیته‌سی‌ا یدی)بیر
نا گورنی- قا را با غ مختا رولایتی تشکیل لی مسئله‌سی حقینده‌کی
قرا رینی مذا کره ائتدی.نتیجه اولارا ق آذربا یجا ن پرزیدیومو قا را با غ
مسئله‌سی اوچون اوچ نفرلیک بیرمرکزی کومیسیون قوردو.بوا وچ نفر
AZKP(آذربا یجا ن کومونیست پا رتیسی)نین بیرینجی کا تبی
کیروف (روس)میرزا بیگیا ن (ا رمنی)وآ رمنا ک نیکیتیچ قا را گوزوف (ا ر-
منی)دی. کی بوآدا م صوی آدینا با خمیا را ق آذربا یجا نلی دگیلدی.(۱۵)
پرزیدیوم آییریجا قا را با غین دا غلیق قسمیندا مختا ربیرولایتی‌ن
تشکیلی‌نین ما دی امکا نلارینی تثبیت اوچون با شیندا قا را گوزوفون
اولدوغو یئدی‌نفرلیک بیر کومیته تعیین ائتدی.بو شکیلده سوویت
آذربا یجا نین بیر قسمی‌نین مقدرا تینی تعیین ائده‌جک کومیسیون دا تک
بیرآذربا یجا ن تورکو یوخ ایدی.قا را گوزوف ینی دن ضبطی ا شنا سیندا
۱۹۲۰ دن ۱۹۲۱ - ه قدر قا را با غین و اوز آنا دا ن اولان قونشو
زنگه‌زورون ، "فوق العا ده صلاحیتلی کومیسری"(۲۳) و ۱۹۲۲ ده‌ده ا رمنی
VSNKh نین (ووسهیز سوویت نا رودنوگو خوزیا ستوا)صدری ایدی.
بورا دا ن قا را با غ کومیته سی‌نین صدری اولموشدو.کومیته مسئله‌نی
آلتی آی تدقیق ائتدی و ۲۰ جون (تیر)۱۹۲۳ ده آذربا یجا ن کومونیست
پا رتی‌نین مرکزی کومیته‌سی‌نین صدرینه را پور وئردی.

کومیته‌نین توصیه‌سی "قا را با غین دا غلیق قسمی ایله آشا غی قطعه-

سینی آیری ـ آیری اداری واحدلره آییرماق دی". اؤن گون سونرادا آذربایجان کومونیست پارتی‌سی‌نین مرکزی کومیته‌سی آذربایجان SSR مرکزی اجراکومیته‌سینه مختاربیر قاراباغین تشکیلینی توصیه ائتدی. بوشکیلده روسلارین اداره ائله‌دیگی آذربایجان کومونیست پارتیسی ایله ایچینده هئچ عضوو اولمایان بیر مرکزی کومیسیونون قراری نتیجه‌سینده قاراباغین داغلیق قسمی آذربایجان حکومتی‌نین مستقیم داره‌سیندن خارج اولدی. ۲۴ جولای ۱۹۲۳ تاریخلی قرارلا ناگورنی ـ قاراباغ مختار اوْبلاستی (ولایتی) اعلان اولوندی. قاراگوزوف، ۱۹۲۳ ـ ده تشکیلیندن ۱۹۲۸ ه قده‌ر ناگورنو ـ قاراباغ سوْونوْرکوْمونون (خلق کومیسرلری شوراسی) صدری اولدی. آدی ۱۹۳۷ ده ناگورنی ـ قاراباغ اوْبلاسیتی (NKAO)نا دگیشدیریلدی.

جولای ۱۹۲۳ ده‌کی قرارا گؤره NKAO آذربایجاندا تاریخی قاراباغی تشکیل ائده‌ن ناحیه‌نین (قوزئی دن گونئیه جوانشیر، جبرائیل وزنگه‌زور اؤئزسنه داخل اولان "قوبادلی" نین کوچک بیرپارچاسی) داغلیق قسیملاریندان مرکب اوْلاجاقدی. بؤدؤرد بؤلگه ارمنی جمهوریتی ایله هم حدود دو. NKAO ایسه ارمنی حدودونا یاخین اولماقلا برابر مشترک حدودلاری یوْخدی. ناگورنی ـ قاراباغ ین حدودلاری بو قومی زاویه‌دن قاریشیق ناحیه‌ده بیرارمنی اکثریتینی تامین ائده‌جک مقصدی ایله چکیلمیشدی. اساسیندا دا بو بؤلگه‌لرین داغلیق پارچالاریندا یالینز ۱۸۴۰ دان بری بیرارمنی اکثریتی‌نین موجودیتیندن فایدالانیلمیشدی. عنعنه‌وی تورک آدی اوْلان قاراباغا روسجا ناگوْرنو NAGORNA (داغلیق) آدی علاوه ائدیلدی. قاراباغین قالان قسمتی مستقل قالاجاق ویوخاریدا ذکرائدیلن اوچ بولگه‌دن متشکل اولاجاقدی.

ینی مختار ولایت تامامیله سوویت آذربایجانا داخل بیر اداری واحد اوْلاراق قید ائدیلمکده ارمنی اکثریتی تشکیلی‌نین لازمه‌سی اوْلاراق ذکر ائدیلیردی. هرایکی ملت ده بؤلگه‌نی تاریخی میراثلاری ـ نین بیر پارچاسی اوْلاراق گؤرورلر. بئله‌جه‌نخجوان مسئله‌سینه بنزه‌ین و اوْ مسئله اؤزوندن قاریشان وایکی جمهوریت آراسیندا رقابت و سوْرتوشمه (برخورد)یه سبب اوْلان بیر وضعیت یارادیلدی. اوْنلار روس آقالاری ایله، ائده‌بیلمیه‌جک قده‌ر بیر ـ بیری ایله مشغول اوْلاجاقدیلار. بئله‌جه ناگورنی ـ قاراباغ مختارولایتی ایکی جمهوریتین

آراسیندا دائمی بیر "داعوا کانونو" اولدی.

ناگورنی ـ قاراباغین تشکیلی ۲۰ ـ ۱۹۱۸ دورهسینده مستقل ارمنستان وآذربایجان جمهوریتلری آراسینداکی اسکی حدود داعوالارینی شدتلندیردی. (۱۸)

شوروی دن قاباخکی حدودلار:

قافقازداکی مستقل جمهوریتلرین (۲۰ ـ ۱۹۱۸ آراسیندا وار اوْلموُشدولار) حدودلاری بیرآز فرقله انقلابدان قاباخکی ایالت حدودلاری ایدی. تزار زامانینداکی سیویل اداره آلتبندا (سیویل اداره ۱۸۴۱ده عسکری ادارهنین یئرینی آلمیشدی) قافقازیا (روس حکومتینه گؤره ترانس قافقازیا ـ قافقاز اؤتهسی) دؤرد ایالته تقسیم ائدیلمیشدی. هر ایالت آدینی صاحب اوْلدوُغو ان بؤیوک شهردن (بوعینی زاماندا ایالت مرکزی ایدی) آلیردی. باکی، الیزاوتپوْل (اصلی آدی اولان گنجه ۱۸۰۴ده روس استیلاسیندان سونرا دگیشدیریلمیش وبو آدی آنماق (خاطرلاتماق) بؤیوک بیر سوُح (گناه) تلقی ائدیلمیشدی)، ایروان وتفلیس عینی زاماندا ترانس قافقازیا عمومی والی لیگینین ده مرکزی ایدی. اسکی قاراباغ خانلیغینین اراضیسی (روس استیلاسی اثناسیندا اشغال و الحاق ائدیلمیشدی) تماميله الیزاوتپوْل (گنجه) ایالتینین ایچینده قالیردی. (۱۹)

مستقل ارمنستانین (۲۰ ـ ۱۹۱۸) حدودلاری تقریبا" اسکی ایروان ایالتینین حدودلاری ایدی. مستقل آذربایجان (۲۰ـ ۱۹۱۸) باکی و الیزابتپوْل ایالتلریندن متشکل دی وحدودلاری دا تقریبا" مذکور ایالتلرین حدودلاری ایله توْقوُشوردو. ارمنستان ـ آذربایجان حدودوندا ایالت حدودلاریندان بعضی انحرافلار واردی. الیزابتپول ایالتینین ان گونئی ـ باتی (غرب) گوشهسی (کی یوزنگهزورون بؤیوک بیر قسمینی تشکیل وئریردی) همیشه سوْرتوشمه (توْقوُشما) موضوعو اوْلوُردی. بوُحدودون دیگر بؤلوْملری اوْجون دهگئچرلی ایدی (معتبر) (الیزابتپول گوبرنیاسینین ( ) قوُزی ـ باتی قسمیندا قالان ارمنی ـ گرجی حدودونداکی بیر بؤلگهده بوُنلاردان بیری ایدی. (۲۰)

هم ارمنستان همده آذربایجان بین مستقل جمهوریتلر اوْلدوُغو ۲۰ ـ ۱۹۱۸ ایللرینده قاراباغ دئیلن بؤیوْک بؤلگهنین باتی قسمتی

اۆچون تئز- تئز جاریشیلمیش لاکن تما میله آذربایجانن جمهوریتی‌نین حدودلاری ایچیننده قالمیشدی. استقلال لاری‌نین وتورپاغ ادعا لاری‌نین تانینماسی اۆچون بۆتون قافقاز جمهوریتلری‌نین (کوُریا پدیکـلاری) تازینی چکدیکلری ائتلاف دولتلری قاراباغی آذربایجانلی بیروالی‌نین اداره‌سینه تاپیشیرمیشدیلار. ارمنی اقلیتی‌نین موجودیتینی ده نظرده توُتان ائتلاف دولتلری‌نین تماینده‌لری قاراباغ یولیس تشکیلاتی‌نین برابرصایی‌دا ارمنی وآذربایجان تورکلرسندن متشکل اۆلماغینی قرارلاشدیرمیشدی. لاکن منا سبتلربۆنونلا دا دۆزلمه‌میشدی. بوُقرار دان سۆنرا ۱۹۲۰ ایلی مارس آیی‌نین سۆنلاریندا بیر انگلیزمخبری نین بیلدیردیگینه گۆره پۆلیس تشکیلاتی‌نین یاریسین میدانا گتیره‌ن ار- منی لردیگر یاریسینی میدانا گتیره‌ن آذربایجانلیلاری اۆلدۆرموشد- والر. (۲۱)

هرایکی جمهوریت روسلار طرفیندن، بوُ سفر تزار قشونلاری یـوخ قیزیل اۆردوُ طرفیندن تکرار اشغال ائدیلندن سۆنرا حدودمسئله‌سیله مسکو علاقه‌دار اۆلمالی ایدی. بوُ منا سبتله آناستوس میکویان ۱۹۲۰- ایلی مئی آییند لنینه یازدیغی سیر رایۆردا قاراباغین هرقسمی اۆچون واقع اۆلان ارمنی ادعا لارینی ردائتمیشدیر. اۆ، قاراباغین ایروانلا هئچ بیرتاریخی باغی (علاقه‌سی) اۆلما دیغینی وقاراباغین "حیات قایناغی" اۆلدوُغونو سۆیله‌دیگی باکی دان قوُپاریلماماغی لازم گلدیگینی آچیقلامیشدی. (۲۲) عینی جمهوریتلر تشکیلینه قده‌رقافقاز داکی اساس ارمنی مرکزی نین ایروان یوُخ، تفلیس اۆلدوُغونو دا بیلدیرمیش اولابیلیر. (۲۳)

۱۹۲۰ ایلی آوریل آیی‌نین سۆنلاریندا آذربایجانن اشغال ائدیلنده قاراباغ آذربایجانا باغلی قالدی. متعاقبا" حدود اصلاحلاری اۆلدوُ. ۱۹۲۰ ایلی دسامبر آییندا RSFSR ایله ارمنستان آراسیندا باغلانان قراردادا RSFSR زنگه‌زور اۆستونده‌کی ارمنی ادعا لارینی تایید ائله‌دی لاکن قاراباغ اوچون اۆلان ادعا لاری تایید ائله‌مه‌دی. (۲۴) بوسبب دن تاریخی زاویه‌دن باخیلاندا تئز- تئز تکرار اۆلان قاراباغین ارمنستانلا تازادان بیرلشمه‌گی سۆزو بیرآزغریبه دیر.

قافقازدا تزار سیاستی:

بولشویکلرهرشئی اولدوغو کیمی ملیتلر سیاستینی‌ده سلفلـــــری تزارلاردان اؤگرندیلر .قافقازداکی سوْن دوره تزارلیق تاریخــــــی امیتاز ،معامله وحتی توْقوشما یاراتماق نمونه‌لری ایله دوْلودور.

سانسور ودین ساحه‌لری ایکی گؤزه‌جارپان نمونه تشکیل ائدرلـــر. ارمنی‌لر ،گورجیلرین اؤز دیللرینده‌کی سانسور و ۱۸۵۷ ایلینده‌چیخان سانسور قانونونا گؤره اؤزلری‌نین کنترل ائتمگینه اجازه وئریلدیگی حالدا ،مسلمانلار (بوْرادا قصد اوْلوُنان آذربایجان تورکلری دیــر). اوْدسادان کنترل اوْلوُنوردو .دینی قوُروُلوشلارا دا اوْلوُنان رفتـــار ومعامله ده طرفسز دگیلدی.(۲۵) ۲۰ ـ اینجی یوْزایلین باشینداکی قیصا بیردوْره خارجینده ارمنی کلیساسی مالـلار وصاحبلری،نه‌بیرتهدیــــده اوغرامیش‌نه‌ده فعالیتلرینه مانع اوْلوُنموشدو .بوُنا قارشیلیـــــــق مسلمانن مُلالار مستقیم دولت‌کونتروْلوُ آلتینا آلینمیش‌حکومتیــــــن قوْیدوُغو قایدالارا تابع قیلینمیش ،دینی مُلکلر مصادره ائدیلمیـــش وقاتی بیر شکیلده روس اوْرتوْدوْکسلارین دیندن دؤندوْرمک فعالیتینـــه معروض بوُرا خیلمیشدیر . (۲۶)

۱۹۰۵ ایلینده دامغاسینی ووُران شهر چارپیشماسیندان سونرا باکــی داکی بلدیه مقاملاری نین ائتدیکلری تحقیقات (رسمی وظیفه‌لی‌لـــر و عسگرلرده داخل)روسلارین حارپیشمالاری کؤرووکلـه‌دیکلرینی (تحریـــــک ائتمک) ،حتی باشلاتدیکلارینی آچیقلادی.روسلار بوُنو بیرجماعتیـــــــن ایچینده اوْبیری‌نین هجوم اوْجون سلاحلاندیغی رواتیتلرینی آپاریـــب ، پوْلیسین قاباخکی بیرحادثه‌نین انتقامینی آلماغینا مداخله‌ائتمیه‌ـ جگینی بیلدیره‌رک ،باریشی قوْروُماقدا ،موفق اوْلمیاراق ویامنفـــــرد جنایتلر حتی بؤیوک‌جایدا حاریپشمالار اوْلاندا یاواش حرکت‌ائدیـــب (ویا هئچ حرکت‌ائتمیه‌ره‌ک) آپاریردیلار . (۲۷)

شدت‌وخشونت‌حادثه‌لری نین وقوُعونو استثناسیز "ابتدائی"اوْلان و شهر یاشابیشنا عادت‌ائتمه‌میش‌یاد (عموما" هبنترلاندداکی کندلـــردن گلن)پروْووُکاتورلره (غوغاجیخارا ن،تحریک ائده‌ن)باغلاییردیلار .اسکــــی دن بری ایشله‌نن بوُمعذرتلرین (گویا یاباتجی(یاد)هؤلیگانلاروحتــی سابق محکوملار طرفیندن جیخاردیلارن)ینی شدت‌حادثه‌لری‌نین معذرتـ لرینه بنزه‌مه‌گی حالب‌اوْلدوُغو حالده تصادفی ده دگیلدیر .

سوْویتلر ،حتی بعضی غربلی عالملر آذربایجان جماعتی‌نیـــــــــن

قابلیتلی ارمنی تاجرلر و روس ادارەجیلری ایله رقابتده "ضعیـــــف" قالدیقلاری اۆچون شدّتلی حرکتلری تقویت ائلەدیکلری فکروعقیدەسینی یایمیشدیلار (۲۸).

اصلینده آذربایجان تورکلری بؤیوک بیر ثروته صاحب اوْلدوُقلاری کیمی شرقی قافقازدا، حتی روسلارا قارشی اقلیت‌ده قالدیقلاری باکی دا داحی غیرمنقول ثروتین چوْخوُنا مالک دیلر. محلی سیاستده اوْلدوُغو کیمی تجارتده، یالنیقجیلیقدا، ایپک وپوْتون صنایع‌ده بؤیوک بیرگوْجه صاحب ایدیلر (۲۹).

بونا بنزەر بیر شکیلده دینله مستقیم بیرعلاقەسی اوْلمایان بوُگونکو حاریشمادا داحی دینی حریّته مبالغەلی بیراوُنم (اهمیـــت) عطف ائدیلمیشدیر. بیردفعه‌ایکی یوْزه یاخین داوام ائدەن رسمی ساسقی و مسیحی‌لشدیرمه فعالیتلریندن سوْنرا بوُگوْنکو آذربایجانین لائیـــک جامعەسینده‌کی آذربایجان تورکلری آراسینداکی مسلمان هویتی‌نیــــن صافلیغی مناقشەیه آچیقدیر. بعضا" بوُ اصطلاح دینی اوْلماقدان چـــوخ مدنی(فرهنگی) معنادا ایشلندیگی ادعا ائدیلمیشدەده بوُآچیقلیـــــق گتیرمک یئرینه وضعیتی بوُلاندیران بیر تفسیر وتطبیق دیر. لاکن غـرب افکارعمومی‌سینده ۱۹۸۰ ایللرینده "مسلمان" اتیکئتی(برحسب) چــوخ دفعه "تروریست" و "فاناتیک" له مترادف بیر "سؤز"، کوْد "کیمــــــی ایشلەنیر. وئردیگی پیغام بللی‌دیر: "بیس آدا ملارین کیملرا وْلدوُغونو بیلبریک، اوْ حالده حقیقتلره باخماغا احتیاج یوْخدوُر.

گئچمیش تاریخ :

تورکلرله ارمنی‌لر قارادنیز وخزردنیزی آراسینداکی برزخین بیر حوخ یئر اۆزرینده بیر ـ بیرینه ضد تاریخی حق ادعالارینـــــدا اوْلموُشلار. تاریخی آدی قاراباغ اوْلان بؤلگه (ناگوْرنوـ قارابـــاغ شورویلرین بؤلگەنین یالنیز بیر یارجاسینا وئردیکلری آددیـــر).

روس استیلاسیندان قاباخ قافقازداکی صابی‌سیز مستقل خانلیقلاردان بیری ایدی. بوُ خانلیقلار ۱۹ ـ اوْنجو عصرین باشلاریندا (۱۸۱۳–۱۸۰۴ و ۱۸۲۸ ـ ۱۸۲۶) آیاریلان روس ـ ایران محاربەسی اثناسیندا روس اوردوسو طرفیندن زوْرلا آلینمیشدیلار. (۳۰) ۱۷۴۷ ده نادرشاهین اؤلوْموندن سوْنرا ایرانین کنتروْلو یالنیز سؤزده قالمیشدی. اوْندان قاباخ قافقازداغلارینین گوْنیئیینده‌کی بؤلگه صفوی شاهنشاهلیغی‌نین بیر

پارجاسی ایدی. (۱۷۳۰ - ۱۶۰۱)

داهادا قدیمده قافقاز ،بؤیوک دولتلرین ویا شاهنشاهلیقلارین بیر پارجاسی اۏلاراق اداره‌ا ئدیلمیشدی.یالنیز بیرنئجه‌سیندن دانیشماق لازم اۏلسا صفوی وعثمانلی امپراطورلوُقلاری،آلتین اۏردوُ وایران ایلخانی‌لری و (داهاسۏنرا)تیمور ،بیزانس واسلام دان قاباخکی ایرانلیلار قافقازا اوُچون ساواشمیشلار(و آرالارینداال دگیشدیریلمیشدیر).پرفسورنینا گارسۏیان مسیحیت‌دن قاباخ دوره‌لردن بری قافقازین بؤتوونده ایران نفوُسوُنون حاکیمیتنی مستندلشدیرمیشدیر (۳۱) (۳۲). قاراباغین تاریخینی آراشدیران آذربایجانلی عالملر ،قاراباغین خزردنیزی ساحلی‌نین غزبینده قوُروُلموش اۏلان و اۏزۏنون آیری خریستیان‌کلیسه‌سی اۏلان اسکی بیر خریستیان (مسیحی)دولتی اۏلان قافقاز آلبانیا (اران)نین بیرپارجاسی اۏلدوُغونو وبوُ دولتین ینی آذربایجانین سلف دولتی اۏلدوُغونو سؤیله‌مکده‌دیرلر.(۳۳)

هم ارمنیلرهم‌ده آذربایجان تورکلری بؤلگه‌نی اۏز تاریخ وکۏلتور (فرهنگ)لری‌نین مهم بیرعنصری اۏلاراق گۏُرمکده‌دیرلر.تاریخی‌قاراباغ بۏگون شوروی آذربایجانی ایچینده‌دیر.بوُلگه (منطقه)ده‌جوخ‌آذربایجانلی مشهور موسیقی‌شناس (ایلک "مسلمان" اۏپرالاری‌نین وهم‌آذربایجان جمهوریتی‌نین همده شوروی آذربایجانی‌نین ملی مارشلاری‌نین (سرودملی) آهنگسازی عُزیرحاجی‌بیگلی ویاخین دوستو آهنگسازمسلم(ماقامایوف)، ادبیاتشناس (فریدون کۆچرلی کیمی) ،شفاهی اۏلاراق تاریخ وادبیات آنلادانلری(عاشقلار)یئتیشمیشدیلر.آذربایجانلیلار قاراباغی یئل کیمی قاچان آلتین (قیزیل)آتلارین یوُردو بیلیرلر.قاراباغ آدی دا تورکجه‌بیر کلمه‌دیر."قارا "قۏیوُرنگلی ویاسیاه دئمکدیر."باغ" دا اۏزوم باغی ویاباغچه معناسیندادیر.بئله‌جه آد احتمالا"قارارنگده تۏرپاخلی بیرباغچایا ویا اۏرادا یئتیشن قارا اۏزوملره‌ویا خلقه آچیق بیر باغچایا عطفا" وئریلمیشدیر.

پرسپکتیولر

۱۹۸۸ جولای دا مسکونون *NKAO* نون استاتوُ(اساسنامه)سوُنو دگیشدیرمگی نهایی اۏلاراق ردائتمگی،ارمنی طرفی‌نین بوُنو قبولو و "استپاناکرت"ه مسکودان بیرخصوصی نماینده تعیینی ایله ۸۸- ۱۹۷۸ بحرانی بوُآن اوچون حل ائدیلمیشه‌بنزه‌ییر (۳۴). بوُخصوصی نماینده-

نین با کی‌نین NKAO اۆزریندەکی کۆنترۆلۆنو حذف ائتمک وبۇلگەنیـــن یا مستقیم مسکوطرفیندن ادارەسی و احتمالا" ایروانین ادارەســـــی آلتینا گیرمەگی اۆچون اۇزون مدتلی بیر چالیشمانین ایلک آددیمـی اۏلوُب اۏلما دیغی قاباخداکی آیلاردا بلکەدە ایللردە بلّی اۏلاجاقدیر لکن مسئلە بۇصۇن تسکـن وئریجی عنصرلە حل اۏلانا بنزەمیـــــــــر . ناگورنی ــ قاراباغ مسئلەسی‌نین هلەدە آجیقلانماغینا احتیاجی‌وار ــ دیر .بۇ فوق العادە مرکّب مسئلەیە بۇرادا الە آلینان محتـــــــــوا چرچیوەسیندە ــ محلّی سیاست ،تاریخی ایستکلر وبلکەدە ان اۇنملیسی روسلارین حاکم اۏلدۇغو حکومتین ملیتلرسیاستی نظریندن باخیلمالـــی دیر .سۆن خصوص‌آچارکیمی‌دیر .جونکی جمهوریتلر ،ملتلرویاشخصلـــــــــر آراسینداکی آنلاشمازلیق (سوء تفاهم)لاری حل ائدەن قدرت و گـــــۆج یالینز بۇ مرکزی حکومت دەدیر .اۏرا مراجعت ائتمک لازمدیر .و بـــــۇ خصوصی دۇروم دا اۏلدۇغوکیمی قرارلارینا اۇیماق لازمدیر .جونکـــــــی اۏنلاری آسانلیقلا و زۆرلا قبول ائتدیرەبیلر .

بۇ سببدن مختلف ملاحظەلری نظردەتۇتماق لازمدیر .اۏلا" ایندیکــــی دۇرومون تزار دۇروندەکی چارپیشمالارکیمی مسکو طرفیندن حاضرلاندیغی وبا ان آزیندان بۇنا اجازە وئریلدیگی احتمالی دقتە آلینمالی‌دیر. قافقازداکی سیرملّی جارپیشمانین مسکو زاویەسیندن منفعتی روسـلارا قارشی اۏلماماغی‌دیر .بۇ سببدن دونیانین دقتینی بالتیک لریــــن ، کریمتاتارلاری‌نین و قازاقلار(۳۵)دا خل اۏلدۇغو دیگر ملتلرین آجیـــــق روس‌ضدی اعتراضلاریندان اوزاقلاشدیرار .آیریجا ارمنی ــ آذربایجانلی مسئلەسیندە روسلار واسطە ،باریش‌جی و قانونلارین اجراجی رۆلۆنـــــو اۏینایا بیلرلر .

شعورلو بیر شکیلدە رسمی مقاملار قارشی‌سیندا روس اۏلمایانـــلار آراسیندا چارپیشما حاضرلاماق سیاستی‌نین تعقیب اۏلۇندۇغونــــــــو شوروی پناهندەلری تایید ائتمیشلر .

قدیم بیر روس‌ضابطی(افسر)بۇ سیاستین اۏردو جبهەسینی دیلـــــە گتیریب ،شوروی حامعەسیندە گنیش عکس‌تاثیرلرینە اشارەائلەمیشدیر.

مختلف ملیتلرە منسوب آدامالارین بیر ــ بیرلرینی باشا دۆشمـــەــ مکلری جوخ ملتلی بیر جامعەنی کُنترُل ائتمک اۏنلارا اۆجون داهـــــا آسان اۏلدۇغوندان رسمی مقاملار، قوملارآراسینداکی دۆشمانلیقــــلاری

تشویق ائدیرلر .چونکی مثلا"گورجیلر ،ارمنی لر وآذربایجانلیلار اویوم (تفاهم)ا یجیندە یاشاسالار اونلار (روسلار)ا منیت دە اولمازلار . بعضی ضابط لربوسیاست اوچون ا گیتیم (آموزش)گورورلر .بیرحادشە دە بو ایشی بیلن بیرنئچە افسرین اولماغی کفایت دیر (۳۷) .

آ یریجا تزار دوروندەکی اجرائیاتا بنزەر شکیلدە مرکزیحکومتین بو یکی جمهوریتدەکی حضورسوزلوغا (تنش ،ناامنی)گوستردیگی فرفلی عکس العمل لردە دقتەدگر .

گوربا چوف سلاحلی قوتە باش ووروما قدان قاباخ ارمنیلرلەآیلارجا دانیشمیش ،دیلکچە (تقاضا)لار قبول ائتمیش و "بیر شئیلرعیارلاماغی" تکلیف ائلەمیشدیر .

آذربایجاندا ایسە فورا" نظامی واحدلری حرکتە کئچیرتمیشدیر . آذربایجانلیلارین ایستکلری "ضدارمنی"عنوانی آلتیندا گورولموش وحتی بویوک احتمال لا آذربایجان محکمەلری نین بیطرف اولما دیقلاری یولونداکی ارمنی تهمتلری اوزوندن دعوالار آذربایجاندا RSFSR ـە آپاریلمیشدیر .بیرحوخ آذربایجانلینین اولدوگونون خبری یا ییلدیغی حالدە جنایتلرینە خاطر ارمنیلرین علیهنە دعوا آچیلدیغینا دایر بیلگی یوخدور .شوروی مطبوعاتی ایروان واستپاناکرت (خان کندی) دن (ویامسکودا یاشایان ارمنیلردن)گلن خبرلری یایدیکلاری حالدە باکی دان نادرشکیلدە خبر یاییرلار .

مسکونون بو موضعی آذربایجانلیلار آراسیندا شایع اولان فرق قویما حسینی قوتلندیرمیشدیر .آنجاق تزار دوروندە دە اولدوغوکیمی ارمنی کلیسەسی،رهبانلاری و اراضیلری شوروی دولتیندن مستقل قالیب اونون ادارەسینە ودینی اجرالارینا دخالت ائدیلمەمیشدیر . حالبوکی مسلمان عالملر واللرینده قالان آز اراضی تزارکومیسیو- نلاری نین خلفی وحتی کوپیاسی اولان ،مسلمان روحانیلر کومیسیونلاری نین سیخ کنترولو آلتیندا دیلار. آذربایجان کومونیست پارتیسینین یکینجی کاتبی روس دور .ارمنستاندا ایسە ایکینجی کاتب ارمنیدیر (بوتون بیرینجی کاتب لر او جمهورینین یئرلیسی دیرلر) .ارمنیلرین عنعنەوی الفبالارینی قوروما قلارینا اجازە وئریلمیشدیر .

آذربایجانلیلار ایسە شوروی دە اولان دیگرتورکلر کیمی"دیل رفورمو"نا اوغرامیشلار و اولجەلاتین سونرا داکیریل الفباسینی قبول

ائتمگه مجبور اولموشلار. بیرچوخ آذربایجانلی اؤز جمهوریتلریندە قونشولاریندان داها چوخ غذا محصولونون خارجه آپاریلماغیندان شکایتچی دیلر (هم یئرلیلرین همده گئدیب گلنلرین ان چوخ گوزونه چارپانلار (خاویار، ات و کره). (بیرچوخ شاهدلرسون لنین نشانینی آلماقلارینی بونا عطف ائدیرلر). تفلیس و ایروان داکیلارلا مقایسه اولوناندا باکی بازارلاریندا کی مال آزلیغینا اشارت ائدیرلر. گورجستانداکی اوتوموبیل کارخانالارینا خام ماده‌لرین آذربایجاندان گئتدیگینی وقابیریلان اوتوموبیللرین آذربایجانا ساتیلدیغینی قید ائدیرلر. اساسا" روسلاردان تشکیل ائده‌ن "اشغالچی قیزیل اوردونون ممنونتیله اجرا ائده‌جکلری قانلی باسقی، محوائدیجی اولاجاغی اوچون آذربایجانلیلارین بونوع ضررلی تطبیقاتا قارشی قویمیاجاغی یولونداکی حسّیات یاییقین (شایع) دیر (۳۸).

اوجونجو بیرنکته مسئله‌نین‌مشروع وباآناباسایا عاید اولان نقطهٔ نظردیر. شوروی آنایاساسینا گؤره ابکی جمهوریت آراسینداکی تکلیف اولونان تورپاخ دگیشیکلیگینی هرایکی جمهوریتین ده قبول ائتمه‌سی لازم‌دیر. ۱۹۸۰ ین جون آیی اورتاسیندا ارمنی SSC سی NKAO نون اونا وئریلمه‌سینی آذربایجان یوکسک شوراسی‌نین بونو رد ائتدیگی عین هفته ایچینده طلب ائتمیشدی. اون میلیونلار وطنداشین بیرنئجه آی ایچینده (کی بو زامان بیر آدامین چیخیش ویزاسی (ویزای خروج) آلماغیندان داها قیصا بیر مدت دیر) اوچ آیری آنایاسا دگیشیکلیگینی قبول ائله‌دیگی بیر مملکتده آنایاسا ماده‌لری‌نین دگیشمه‌سی البته کی بیر مانع یاراتماز. لاکن بونا باخمیاراق رژیم اؤز مشروعیت آنلاییشینا قارشی حساس دیر و احتمال موجود اصولارا باغلی قالاجاقدیر و هدفلرینه یئتیشمک اوچون قانونو اخلال یئرینه اونو دگیشدیره‌جکدیر.

مرکزی حکومت کئچن قیش وباهاردا و ان سون ۱۹۸۸ جولای دا ناگورنی قاراباغ ایله ارمنی SSC (سؤویت سوسیالیست جمهوریتی) نین اداره استاتوسونون دگیشمه‌گی یولونداکی دیلکحه (تقاضا) لرینی متعددفعه‌لر رد ائتمیشدیر. هم ارمنی جمهوریتینه الحاق همده RSFSR طرفیندن مستقیم اداره ائدیلمه‌سی بو ایستکلرا یچینده‌ایدی. سون تکلیف (RSF RS- طرفیندن اداره ائدیلمک) بیر "توافق" اولاراق گؤستریلمیشدی،

لاکن بۇنو "بیرمه (دوٗمان)پرده‌سی" گؤره‌ن وآذربایجان اۆچون بیر ایتیرمه وبؤلگه‌نین سوْنوۇندا ارمنستانا نقلی یوْلوۇندا بیرآددیم دۆشونن آذربایجان اۆچون عینی شکیلده قبول ائدیلمزدیر.

آیریجا آذربایجانلیلار اتنیک (قومی)زاویه‌دن هوْموْژن(همجنس) بیر جمهوریت تشکیلی تشبثونون لئنینیست اساسلارا گؤره قارشی اوْلدوٗغوٗنو، ارمنستان جمهوریتینده یاشایان آذربایجانلیلارا‌وحون بئله خصوصی وضعیت اوْلماماغینا باخمیاراق NKAO نون موجودیتی‌نین آذربایجان ایچینده ارمنی حقلری‌نین بیرتضمینی اوْلدوٗغونو، بؤلگه‌نین تاریخی زاویه‌دن آذربایجان توْرپاغی اوْلدوٗغونو واورادا قوْنشو- قوْناق ارمنیلره یاخشی ائوصاحیبلیکی آپاردیقلارینی، داها اوٗنجه ده زنگه‌زور بوْلگه‌سینی ارمنستانا (بوٗ بوْلگه آذربایجان SSC ایله نخجوان ASSC (مختار ابالتی)آراسیندا ارمنی جمهوریتی‌نین (تاوادسته‌سی"نی تشکیل ائدیر)وقوٗزئی ده قازاق بوْلگه‌سی‌نین بیرقسمینی‌دا گورجستانا بوٗراخماق محبوریتینده بوٗراخیلدیقلارینی افاده‌ائدیرلر. آذربایجانلیلار بوٗشکیلده دوامْلی اوْلاراق "لُقمه- لُقمه اوٗدوٗلماغین" نتیجه‌سی اوْلاراق نهایت آذربایجانین یوْخ اوْلاجاغینی بیان ائدیرلر.[۳۹]

سیاسی زاویه‌دن گوْرباچوف حدودلارین ینی‌دن جیزیلمه‌سی شکلینده پاندورا (PANDORA)[۴۰] نین قوٗتوٗسونو آچماغی قبول ائده‌بیلمز. قازاقلارین، بالتیکلیلرین وخصوصیله کریمه‌ده‌کی بوٗردلارینا قاییتماق اۆچون ۳۰ ایلدن بری دیلکچه یاغدیران ونمایشلر وئره‌ن (سوْنوٗنجو بیرآز قاباخ مسکودا آپاریلمیشدیر)کریمه تاتارلاری‌نین مراجعتلرینی قطعی بیر شکیلده رد ائده‌ن گورباچوف، آذربایجانلیلارین علیهینه اوْلاراق ارمنی‌لری ساکیتلشدیره‌بیلمز (هئچ اوْلماسا بوٗنو آشکار ائلیه بیلمز).

آنایاسا زاویه‌سیندن باخیلاندا وآذربایجانین ناگورنی- قاراباغی وئرمه‌گی رد ائدیشی گوْز اوٗنوٗنه آلیناندا NKAO نی آذربایجانین ایستگی خلافینا ارمنستانا وئرمک آنایاسانین آچیقجاسینا اخلالی اوْلوٗر. بوٗ کرملین اۆچون یالنیز داخلده ایسته‌نمه‌ین بیر اؤرنک اوْلاراق قالماز، عینی زاماندا شوروی ده حقوقون موجوداوْلمادیغی‌نین دونیا اۆچون بارزشکیلده ثبوتی اوْلوٗر. نهایت کرملین زورا یشلتمه‌گی ترجیح ائتسین ویا ائتمه‌سین بوٗ زوْر جوخ حقیقت دیر وگؤزقاباغیندا

دیر .گونئی استرا تژیک ساحه‌سینده قبزیل اوْردوُنون گوْجو سادحه
قارا قوّتلری(نیروی زمینی)اوْلاراق اوّج مکا نیزه‌توْمن(لشکر)۲۸موتوریزد
پیاده توْمنی،بیرتانک تومنی،بیر یارا شوْتجو (جتربا ز) تومنی‌وا یکی
توْتجوُ تومنبندن عبارت دیر . (تفلیس ده‌کی)ترانس قافقاسیا عمومی
قرارگاهی تقریبا" هئچ بیری آذربایجانلی ویا دیگرتورکلردن اوْلمابان
جمعی ۵۶۰۰۰ نفرویاداها آرتیق اوْلان ببرمکانیزه تومن ویلکه‌ده
یئدی پیاده تومنینه قوْموُتا ائتدیگی(فرمان وئردیگی/قبول ائدبله
بیلر .بوُندان باشقا (K . G B)ک . گ . ب نین حکمی آلتیندا صابی
بللی اوْلمایان حدودمحافظلری وا ردیر (کی بوُنلار همیشه‌ا سلاولاردا ندیر)
روْستوْف داکی قوُزئی قافقاسیا عمومی‌قرارگاهیندا وتاشکندده‌کی اساسی
گونئی استراتژیک ساحه عمومی قرارگاهبندا دا آیری واحدلروا ردیر .
آیریجا خمینی(ر) انقلابیندان سوْنرا یران حدودلاریندا کی واحدلرین
صا یی داها قاباخکیندان آرتریلمیشدیر .
کرملین ین جوخ بحث اوْلوُنان "آجیقلیق = گلاسنوست "و"ینی‌دن قو-
رما = پروسترویکا "سینا و شوروی رژیمینده اساسلی بیر دگیشیکلیگین
امکانی یوْلوُندا غرب ده‌کی خلقی تبلیغاتا رغما" گوربا جوف ملیتلره
داورانیش (رفتار)مسئله‌سینده سلفلریندن فرقلی اوْلمادیغینی
گؤسترمیشدیر .اسکی سیاستلر وفرقلندیرمه‌لر هله‌ده‌موجوددور .۱۹۸۸ده‌کی
NKAO اختلافیندا وئریلن رسمی حوابلار بونو گؤسترمیشدیر.حکومتین
بوُا یکی جمهوریته برابر اوْلمیان معامله‌سی (رفتاری)قارشیلیقلی
ادعا وحسادتلرین اولحه بیر ـ بیرلرینه قارشی ایشلنمه‌لرینی
خاطیرلادیر .مسکونون ناگورنی ـ قاراباغداکی خصوصی نماینده‌سی
اختلافی حل ائتمک یئرینه مسکونوُن اوْیوُنوناینی بیر آددیم آتا بیلر.

مراجع و دیب نوقلار (اختصارلا) :

۱ـ سوویت ملیتلر کومیسرلیگی(بیلنمه‌ین کومیسرلیک) .
۴ـ PIPES ،صفحه ۲۴۹ دا ۲۱ ـ ۱۹۲۰ ده‌ا یزوستیاداحاب اوْلوُنان
اعلامیه‌لرین متنی وئریلمیشدیر .گورجی اوْلما غینا باخیما راق روسلا-
شمیشلیغی لنین ین "بؤیوُک روس‌شوْونیزمی"اتهامیندان استالین بن
اوُز قیزی‌نین افاده‌سینه‌جن جوخ یاخشی بیلینمکده‌دیر .

۶- PIPES ۲۷۳ - ۲۷۰ صفحه‌لرده استالین‌ین مختاریت سیاستینی ردا ئتمگیندن بحث ائدیر.

۹- SOVNORKOM ون باشیندا کی‌لارله کومیسرلرین اکثریتی آذربایجانلی ایدی. سؤونارکومون ایلک رئیس لری آراسیندا دوقتورنریمانِ نریمانوف، م.د. حسینوف، س.م. افندیوف واردی. دیگر کومیسرلر ایسه داداش بنیادزاده، آ.گ. قارایف، گ.گ. سلطانوف دور. نریمانوف، افندیوف و بنیادزاده داخل اؤلماق اؤزره اؤنلارین بیر چوْخوُ اسکی همّت عضولری‌دیر.

۱۴ - نخجوانی شوروی آذربایجانی ایله بیرلشدیرمک باره‌ده‌نهایی قرار قسماً ۱۹۲۱ مسکو قراردادی‌نین (بولشویکلرله تورکیه استقلال ساواشینی آپاران کمالیست قوّه‌لر آراسیندا) وقارص قراردادی نین (کمالیست‌لرله قافقاز جمهوریتلری آراسیندا) نتیجه‌سی ایدی. بوایکی قرارداداگؤره نخجوانین آیری استاتُوسو وآذربایجان ایله اوْلان "سیخ باغلاری"تایید ائدیلمیشدی. نخجوانین قطعی حقوقو واداری استاتُوسو متعاقب دؤوردا یل اثناسیندا قاراباغ مسئله‌سی‌نین گؤروْشولوب قرارا باغلانماسیله عینی زامانندا حاضیرلانمیشدی. بوُموضوع مُدرن آذربایجان تاریخی حقینده یاخیندا چیخاجاق موْنوگرافی ده‌تفصیلاتلی بیرشکیلده الـه آلیناجاقدیر.

۱۸ - اسکی تزار نفوس قیدلری (ثبت احوال) ۱۸۲۸ - ۱۸۲۶ روس- ایران ساواشینا سوْن وئره‌ن ترکمنچای قراردادی‌نین اؤن گؤُردوّگو (پیش بینلیک) ایراندان توْپلو شکیلده ارمنی کؤچوندن (تقریباً ۵۷۰۰۰) قاباخ قاراباغ نفوُسونون، قافقازین باشقا یئرلرینده‌اوْلدوغوکیمی چوخ بؤیوک اکثریتله "مسلمان" اوْلدوُغونا اشارت ائدیر.

بوُسندلر بختیاروا ها بزاده‌وسلیمان الی یازاروفون آذربایجان یازیچیلار اتفاقی‌نین ادبیات - اینجه صنعت درگیسی اولان"آذربایجان" آذربایجان تورکجه‌سیله)یازدیقلاری ونمره ۲ دسامبر ۱۹۸۸ ده نشر ائدیلن "آچیق مکتوب)دا ذکر ائدیلمیشدیر. مکتوب دیگرا یلگیلی (علاقه‌دار، مربوطه)خصوصلارین یانیندا آذربایجانین قاراباغ اؤزریندە‌کی تاریخی حق ادعالارینی داطرح ائتمکده‌دیر. مکتوبون تام بیر انگلیزجه ترجمه‌سی بوُمقاله‌نین یازانی طرفیندن ۱۹۸۸ پاییزینـدا نشر ائدیله‌جکدیر.

بوسندلردن "ترانس قافقاسیا "کتابینداکی George A. Bournoutian
ین «
The Ethnic composition and the Socio-Economic condition of Eastern Armenia in the first Half of the nineteeth century »
اوْن دوْقوُزونجوعصرین ایلکیا رسیندا شرقی ارمنستانین اتینیک ترکیبی واجتماعی ـ اقتصادی وصنعتی) باشلیقلی مقالەسیندەده بحث اوْلوُبدور .بوْرنا نیسان،قراردادداناوّلکی ارمنی نفوُسونون عموما" قبول اوْلوُناندان داهاآز اوْلدوُغونو بیلدیریر .اوْ،آیریجا ۱۹ـ اونجو عصرین سوْن دوُروده بیریندە‌ایراندان وعثمانلی امپراطورلوغوندان داها باشقا ارمنی کوُجلری اوْلدوُغونو قید ائدیر .
۱۹ـ آذربایجان اطلسی SSR (مسکو ۱۹۷۹ ،PIPES، بوْلمه ۵،خصوصیله صحیفه ۲۱۰ .
۲۰ـ حدود اختلافلاری اوُجون باخ Pipes ،بوُلمه ۵،ریچارد.گ ،هوا ـ نسیان . . .
۲۱ـ Daily telegraph (لندن)،غزتی ۲۴ می ۱۹۲۰ دەباکی‌دەکی خصوصی مخبریندن نقلاً وئرمیشدیر .
۲۹ ـ یئرلی آذربایجانلیلارین اقتصادی ـ کوُلتورل (فرهنگی) جانلیلیغی اوُجون باخین .
Audrey L. Altstadt,
The Azerbaijani and cultural enlightenment movement in Baku, First steps to nationalism
۳۰ ـ روس فتحلری حقینده وبوُ فتحلرانناسیندا و اوُنجەسینده خانلیقلارین تصویری اوُجون باخین
Muriel Atkin,
Russia and Iran. 1780-1828 (Minneapolis 1980)
۳۱ـ داها اسکی تاریخحقینده‌کی قاینقلارا دیب‌نوت ۵ ده ذکرائدیلن Istoria Azerbaijana نین ایلک جلدی داخل دیر :
Peter Golden, Transcaucasia Turkic peoples and cavasia .

۴۰ ـ *Pandora* نین قوطوسو ،اسکی یونان افسانه‌سینه گؤره آچیلدیغی زامان ایچینده‌کی بۆتون پیسلیکلرین دونیایا یاییلدیغی افسانه‌وی قوطو.

الف ـ قارتال

« وارلیق »

یازیلدین گۆللره وارلیق یائیلدین چوللره وارلیق
تبریک اۏلسون اۏن دؤرد یاشین قهرمان ائللره‌وارلیق

وۏردون باشا اۏن اوچ یازی قوینونا آلدین آرازی
اللرینه آلیب سازی دۆشوبسن دیللره وارلیق

آل خزردن الهامیمی دۏلدور محبت جامیمی
منیم شیرین سالامیمی یئتیر ساحلره وارلیق

سه‌سین گلیر هر ماحالدان ماراغلانیر آذربایجان
یاراشیغلی بیر نشانسان آغارمیش تئللره. وارلیق

نفس‌تاپیب گلدین جانا دؤندی وطن گولستانا
چای کیمی آخدین هریانا قۏشۏلدون سئللره وارلیق

قلم وئردین الیمیزه مکتب اۏلدون دیلیمیزه
باهار گلیر ائلیمیزه سؤیله بولبوللره وارلیق

یۏردومون اۏیاق ائللری کۏنلومه دایاق ائللری
قارتالین سایاق ائللری آلیبدی اللره وارلیق

○ خوجالی سسی

شهیدلرنه دئییرلر....

خوجالی حادثه‌لریندن بحث ائدن تئلئویزییا وئریلیشینده ژورنالیست نادئژدا اسماعیل اوانین آغدامدا خزان گل آبیش اووا ایله مصاحبه‌سی تماشاچیلارین یاددا شینداان هله سیلینمه‌ییب. ائرمنی‌لر اونون حیات یولداشی کامالی گیروو گوتورموشلر، قاچ-هاقاچ واختی ایسه اوغلونو ایتیرمیشدیر. خزان گل اون آیا غینی ایسه گوجلو شاختا ووروموشدور. او، قیزی ایله آغداما گلمیش، ایتکین دوشن اوغلو خیدیرلی کندینده اولان ملی اوردونون دوشچوسو حق وئردی طرفیندن تاپیلیب اوزونه چاتدیریلمیشدیر. بو حادثه‌دن بیر نئچه گون سونرا خزان گل حیاتلا ودا علاشمیشدیر. او، دونیا سینی دییشدیکدن سونرا ایسه... اسیرلیکده اولان حیات یولداشی کامال بورا خیلمیشدیر...

راکئت آتشی نتیجه‌سینده آغدامدا مرکزی خسته‌خانادا غیلدی-غیندان اینندی خوجالی یارالیلاری شهرین کناریندا قویولموش واگون – خسته خانالاردا معالجه اولونورلار. یارالیلاردان بیری‌نین – م. اوروج اووانین دئدیکلری:

– شهره هجوم باشلانارکن ۱۶ یاشلی اوغلوم خاقانی ائوه گیریب منی، قیزلاریم لیلانی و آی بنیزی، ایکی یاشلی نوه‌لریمی مرادی مئشه‌یه قاچیردی. اریمدن خبریمیز یوخ ایدی. ایکی گون مئشه ده قالدیق – چوغونون ایچینده قالاندان سونرا ائرمنی‌لر بیزی توتوب بیرجا مالا آپاردیلار. هامی‌میزی توولیه‌یه سالدیلار. تؤوله اسیرلرله دولو ایدی. اریمی ده بورادا گوردوم. گؤزلریمیز قارشی‌سیندا اریمی و اوغلومو محکم دویدولر. سونرا فاشیستلر عصرلرآراسیندا ۱۵ – ۱۲ – ۱۰ یاشلی قیزلاری سئچیب آپاردیلار... حیات یولداشیمی بیرنئچه نفرله عسگرانا آپاریب گولله‌له‌دیلر.

بوندا ن سونرا منی بورا خدیلار ،قیزلاریمی،اوغلومو ونوه‌لریمی ایسه‌ا سیر ساخلادیلار . . .

سیا رمعالیجه اوجا غیندا اونونلا بیرگه یا تا ن کبرا آغا یا رووا نین یا ننیندا راکئت پا رتلادیغیندا ن قا دینین قولاق لاری ائشیت میر . ۱۱- عائله عضووندن تکجه ائوزو قالیب .اوغلوندا ن - قیزیندا ن وگلینـــن دن هئچ بیر خبریوخدور .ائرمنی فاشیست‌لری اونون اوشاقلاریـــدا ن بیرینی گؤزونون قابا غیندا یا ندیریبلار . . .

ملی اوردونون عسگرلریندن بیری نادرهومت اوو همین مودهیـــش گئجه‌نی بئله خاطیرلاییر :

ـ گئجه ساعت ۱۱ـ ده عسگر یولداشیم زاهیدآغا ییئوله پســـت دا دا یا نمیشدیق.شهرگوجلـــو توپ ـ توفنگ آتشینـــه توتولدو .زاهیدله بیرگــه عائله عضولریمیزدن خبـــر توتماق اوجون ائـــوه قاجدیم .ائودن توستـــو قالخیردی،ایچه‌ریده ایسه قارداشیم ایلهامین بیـــر یاشلی اوغلو محبتــــدن باشقا هئچ کیم یوخ ایدی. اوشاغی گؤتوروب آتیشا ـ آتیشا شهردن چیخدیــق. قارقارچا یینی کئچیـــب مئشه‌یه گیردیک.یولـــدا زاهیدده ائولدورولـــدو . آغلایا ـ آغلایا اونوتورپاغا تاپیشیردیم .اوچ گـــون مئشه‌ده قالدیقدا ن سونرا

ناخچیوانیک ده دوما نلی ها وادا ببزی گیروو توتدولار .حربی گئییمده اولدوغومدا ن منی دهــراز کندینه آپا ردیلار .دئدیلرکی،ماـــــی اوردونون عسگرلرینی اورادا گوللـه‌لـه‌ییریک . دهرازدادا ۸۰ نفـــر

آذربایجانلی گیروُو وارایدی.گؤزوُموزون قاباغیندا ۱۲ نفری، اوْجمله‌دن ملی اوردودان اوْلان اۆچ قارداش ـ ذاکیر، علیبار و ائلدار اوسوبوْـ ولاری سیرایا دوُزوب گولله‌له‌دیلر. بیزه نۆوبه چاتاندا ائرمنی‌لر ناهار ائتمه‌یه گئتدیلر. اوُشاقلا اوْلدوُغوموز گؤره‌ن آغ ساققال گیروولاردان بیری تئزمنیم پالتاریمی سؤیوُندوروب، باشقا بیرپالتار گئیندیردی. ناهاردان قاییداندان سوْنرا قادین و اوُشاقلاری دییشمک اۆچون آییردیلار. محبتین مندن آیریلما دیغینی گؤروُب منی‌ده دییشدیریله‌جک گیروُولارین سیراسینا قاتدیلار . . .

گئنجه حربی قوْسپیتالیندا (خسته‌خانا) معالیجه اوْلوُنان ذاکیرولی‌یئوین دئدیکلری :

ـ دوشمن خوجالییا هجوما گئچن ده پستدا کشیک چکیردیم، دؤرد ساعت ووُروشدوم. آرخادان کؤمک گلمه‌دی، یارالاندیم. ائرمنی‌لرین شهری توُتوب ائولری یاندیردیغینی گؤرنده بیر تهر اؤزوُمو عزیزلریمین یانینا چاتدیردیم. حیات یولداشیم نازیله‌نی بئش یاشلی اوغلوم آغاسیفی، یاش یاریملیق قیزیم گوْلدانه‌نی گؤتوروب قونشولارلا بیرلیکده قاچدیغینی گؤره‌ن دن سونرا یئنی‌دن دؤیوشه قاییتدیم‌کی، قاباغی ساخلاما قلا قاچانلارا ایمکان یاراديم. او گؤروش سون گؤروش اولدو . گولله توکن دییینده‌ن ۶۰ نفرلیک دسته ایله اسیر دۆشدوم .

عسکراندا ۱۸ گون دۆنیانین بوْتون عذابلارینی بیردن چکدیم . ائرمنی‌لر هرگوْن اسیرلری دؤیوْب آغیزلارینا تورپاق دوْلدوُروردولار : "یعنی، ـ دئییردیلر ـ بوُ تورپاق اوُغروندا ووُروشوروسوُنوز". هرگون ملی اوْردوُ گئییمینده اوْلانلاردان ۵ ـ ۴ ـ نی سئچیب گوْلله‌له‌ییر، باشینی که‌سیر، مئیتلرینی ساغ قالانلارا داشیدیردیلار. مئیتلرین قیزیل دیشلرینی چیخاریر، قول ساعتلارینی، پوُللاری، گؤزه‌گلیملی گئییم‌لری، آیاق قابیلاری گؤتوروردولر. ائرمنی فاشیست‌لری ۱۵ ـ ۱۰ نفری توْپ‌کیمی بیر ـ بیرینه اؤتوروب دؤیوب اؤلدوروردولر. آخیری ۱۴ نفر قالمیشدیق: آغدامین آذربایجان خلق جبهه‌سی فعاللاری بیزی اۆچ موردار ائرمنی‌یه دییشدیلر .

سردار مهدی یئف

"خوجالی‌نین سسی" غزتی‌نین رئداکتورو .

○ خوجالی شهیدلری نین خاطیره‌سی ابدی لشدیریله‌جک

آذربایجان رسپوبلیکاسی عالی سؤویتی‌نین ملی شوراسی "باکی شهرینده خوجالی شهیدلری‌نین خاطیره‌سینی ابدی لشدیرمک حاقیندا "قرار قبول ائتمیشدیر .قراردا دئییلیر :

باکی خلق وئپوتاتلاری سوویتی‌نه وباکی شهراجرا حاکمیتی باشچی‌سینا تاپشیریلسین کی،قارا باغین داغلیق حصه‌سینده خوجالی شهرینده آذربایجانلی لارین سؤیغیریمی قوربانلارینا حصراُولونموش خاطیره داشینی قویولماسی‌ایله باغلی مسئله‌لری قیصا مدتده حل ائتسین .

○ " اون بیر گون مئشه‌ده"

زامان کئچدیکجه خوجالی فاجعه‌سی حاقیندا چوخ شئی معلوم اُولا جاق،گؤنا هسیز آدا ملارین طالعی باره‌ده بیئنی فاکتلار اُوزه‌چیخا جاق قاسم‌اف لار عائله‌سینبن طالعی کیمی.عائله‌نین آغ ساققالی محمد ائرمنی‌لر طرفیندن گیروُو گؤتوُرولوب .حیات یولداشی هاجر،اُولادلاری سونا،انور و سلمان بیئزنه‌سی مالیک ناخچوا نیک کندی‌نین آلت طرفینده ،قارقار چای‌نین ساحیلینده‌کی مئشه‌ده قالیبلار .گؤنلرله داوام ائدن آجلیقدا ن ،سوُسوُزلوقدان سوُنرا سونا نین حیات یولداشی مالیک وفات ائدیب ،اونو ائله مئشه‌ده‌جه دفن ائدیبلر . ۱۱ گوندن سونرا عائله‌نین بیئرده قالان عضولری آغدا ما گلیب چیخا بیلیب لر . . .

خوجالی ساکینی نه‌نش سلیم‌اووا نین عائله‌سینده اینندی بیرنفرده اولسون باشی پاپاقلی قالمایب . . .اوُنون اوُغلانلاری قیرغین زامانی ناخچیوانیک له عسگران آراسینداکی مئشه‌ده بیردسته قادین ،اوشاق وقوجانی مدافعه ائدرکن قهرمانجاسینا هلاک‌اولوُبلار .ائرمنی قوُلدورلاری دسته‌نی محاصره‌یه آلیب قیرماق ایسته‌ینده ،آرزسلیم‌اوو پولیموتو (مسلسل) ایله بیر آن ایچه‌ریسینده بیرنئچه ائرمنی قوُلدورونو محو ائدیب ۹-۸ نو ایسه آغیر یارالایب .ایکینجی قوُلدور دسته‌سی اوُنلاری حاقلایاندا آرازین یاترونو (گلوله)قورتار-

میشدی،یوْلدا شلاریندا دا پا ترون قا لما میشدی.اوْ ،گیزلندی‌یی یئـــردن چیخیب ا ثرمنی‌لرین اوْستونه گشتدی.. .حئیف کی سوْن ا ونجو قومبـــا را (خمپا ره ،بمب)پا رتلاما دی.دوشمنلر اوْنوْ دیری توْتدولار ،آ غیـــــــر ا یشکنجه‌لـــر وئردیلر .اوْنوُن قوْللارینی سیندیردیلار ،دریسی‌نی تپــه‌دن دا با نا قده‌ر سوْیدولار .ا ثرمنی‌لر اوْنو بوُزلو دا شلارین،کوللاریـــــــــن اوْستو ا یله عسگرا نا قده‌ر سوْرودولر .نه‌نش‌آ نا نین ا و بیری ا وغلـــو فخرا لدینین گوْزلرینی،میکا ییل ین ا وْره‌یینی ا ویوب چیخا ردیلار .

سینه‌سینه چا لین ـ چا رپا ز دا غ چکیلن نه‌نش‌آ نا بویلارینـــــــــی سئوه ـ سئوه بوْیوتدویو ،عمللری ا یله فخری ا ثتدی‌یی عا ئله‌سینـــــه ، وطنه ،تورپا غا لایا ق بیلدی‌یی بیر ـ بیریندن ا یگید ،جسور ،مـــــرد ا وغلانلارینین مئیتینی (جسد)زورلا تا نیدی....

- یا ستیغی‌میز وطن دا شی ،بوُلودلار یورغا نیمیز ،
گوْل با غینا گیریرکیمی،دوْیوشلره گیره‌ک بیـز .
اوْلر اوْلسا ق ،توْرپا غینیق،قا لار ا ولسا ق ،وطنین،ـ
وطن ،بیزیم گوْزوموزسن،قوْرویا ریق بیز سنـــی !

("آ ذربا یجا ن عسگری ما رشیندا ن...)
با کی دا جیخا ن "نوروز "غزتینـــــــــــدن
(۳۰/آپریل /۱۹۹۲)

قا را با غ مرثیه‌سی‌نین قا لانی:

ا لـله سنی، دوْز یوْلدا ن آ ییرما سیـــن،
"هَل مِن نا صر"دئیه‌ن آ غیز ،یا نما سین(۱)
ذوا لفقا رین ظولمو کسن اوْزوتـــــک ،
اوْ دین سیزین کوْکونو دیبدن کسک ...

یا نما سین : یعنی جهنم اوْتوندا یا نما سین .

○ خوجالی فاجعه‌سینین دنیاداکی انعکاسی

مارکسیزمین، روسلاشمیش شکلینه اینانانلارلا، اوُزون مدت فکری مجادله و مبارزه آپاردیغیمیز زامان، چوْخ حاللاردا اوْنلارین آغیر و قوْرخونج تهمت و افترالارینا معروض قالماقدایدیق. خصوصی‌ایله آذربایجان توْرک‌لَری آراسیندا، فردی و ملّی ظوْلمون کؤکونو، آنجاق سوسیالیزم یوْلو ایله، آیری سؤزله سؤیلَرسَک، پرولتاریا دیکتاتورلوغو ایله، گسمَک ممکن اوْلاجاغینا اینانانلار، چوْخ‌ایدی.اوْنلارین چوْخونون، صاف و آرینمیش اوزه‌ک صاحب‌لَری و هابئله یاخشی، دوْزگونْ و دوْغرو انسان اوْلدوقلارینی، دانماق، انصافسیز بیر حرکت‌دیر. بوُنونلا بئله ایناندیقلاری مکتبین و گئتدیکلَری یوْلون دوْغرو اوْلمادیغینی سئچه بیلمه‌ییب، اوْنلارین فیکرلَرینه قارشی چیخانلارین قانلارینی توْکمَکده‌ن بئله قاچینمادیلار. مقصد، مارکسیزمی یارغولاماق و اوْنو محکمه‌یه چَکمَک ده‌گیل، بلکه دموکراسینین آمریکالاشمیش شکلینه، اینانانلارا و یا اینانماق ایستیه‌نلَره، بیر اوْیانیش قامچیسی ووُرماقدیر. ائله خوجالی فاجعه‌سینین دنیاداکی انعکاسی و خصوصی‌ایله آمریکانین خبر امپریالیزمینین یایدیغی یالانلار، بو مسئله‌نی آیدینلاتماق ایچین اَن اوُیگون و مناسب مطلب تشکیل ائدیر. مارکسیست‌لَرین ایچینده بوْیوک بیر بؤلومونون انسانلیق اوُغروندا و خلقه خدمت یوْلوندا اوْلدوقلارینی گرچَکدَن ایناندیقلاری حالدا، آخدیردیقلاری قانلار و یاراندیقلاری وحشت و قوُرخو هامی‌میزین گؤزلَرینین قاباغینداادیر. حال بوکی آمریکا دموکراسی‌سینه اینانلارین ایچینده، یاراماز انسانلار، فردی منفعت گوْده‌نلَر و شخصی مقام آختارانلار اوْلدوقجا چوْخدور.

دموکراسی، آزادلیق، حریّت و انسان حق و حقوقلارینا سایقی عصریمیزین اَن گؤزه‌ل، اَن سئویملی، اَن دَیَرلی سؤزلَرینی تشکیل ائتمَکدَه‌دیر، و دوْغرودان‌دا ائله‌دیر. آنجاق اوْ زامان روس امپریالیزمی

فارشی‌سبندا ساواشانلارا، محروم و مظلوم طبقه‌لرین دوشمنی، آدی وئریلدیگی تکین، بو گون آمریکا امپریالیزمینین، قودوز قورد تکین قیجیرددیغی دیشله‌رینین قارشی‌سیندا دورانلارادا، دموکراسی و آزادلیق دوشمنی آدی وئریلمه‌سی، نه او قدر یانلیش، خطالی و مناسبت‌سیز اولاجاقدیر. اگر اویدورما دموکراسی بولو ایله مقام دوشگونلرینده‌ن و یالانچی آزادلیق تفکری ایله آمریکایا باغلی اولانلاردان قورخماسایدیم، بو سؤزو آیری بیر شکیلده افاده ائدردیم. او بو کی، بو آداملار دموکراسینی و حقیقی آزادلیغی گؤز به‌به‌گی تکین قورویانلار، و بو یولدا هئچ بیر تهمت و افترادان قورخمایان و انسانلارا حریت، ملت‌لره استقلال، شعارینی باغیریب چاغیران، گرچکده‌ن آزاده انسانلاردیرلار.

خوجالی فاجعه‌سینین دنیاداکی انعکاسی و خصوصی‌ایله آمریکانین مطبوعات و رادیوسوندا یاییلان خبرلر. بیر چوخ یاخشی گؤسته‌ریرکی، بو جامعه‌لرده وئریلن خبرلرین چوخوسو یالان و ایچی بوش سؤزلرده‌ن عبارت‌دیر. ائله اونا گؤره‌ده او جامعه‌لرده خلقین، مسئله‌لر قارشی‌سیندا توتدوغو یول دوغرو اولمویابیلیر. چونکی یالانچی سؤزله‌رایله، ایسته‌نیلن فیکیر تزریق ائدیلمکده‌دیر.

چوخ طبیعی اولاراق، آمریکا و اوروپادا یاشی‌یان آذربایجان تورک‌لری، خوجالی فاجعه‌سینین حقیقی اوزونو گؤسترمک ایچین، گؤسترگه‌لر حاضیرلادیلار و بو یولدادا چوخلو موفقیت‌لر الده ائتدیلر. بیلدیگی تکین، تورکیه‌ده، پاکستاندا، هندوستاندا و هابئله باشقا اؤلکه‌لره‌ده نمایش‌لر گئنچیریلدی و آذربایجان تورک‌لرینین ائرمنی قولدورلاری طرفینده‌ن قتل‌عام اولدوقلاری دنیایا خبر وئریلدی.

بو گؤسترگه‌لرین ان ماراقلی و ان دویغولوسی، لوس‌آنجلس شهرینده، لوس‌آنجلس تایمز غزته‌سی‌نین مرکزی اداره‌سی قارشی‌سیندا گئنچیریلدی. او نمایش‌لره اشتراک ائده‌نلرله آپاریلان رادیو مصاحبه‌لرینده، بیر تبریزلی‌ده‌ن، نه ایچون بو نمایشه قاریشیب‌سیز؟ سئوالی

سۆروشولدو. اۏ، آغلانتی ایشقیربقلارین اۏتا - اۏتا، اۏزه‌گینین بیرپارچاسینین آلقانا بۏیاناماسی عصابیت‌ایندن دۏداقلاری اسه - اسه و ایچیندن گلن بۏغولموش بیر سس ایله بئله جواب وئردی.

«خوجالی، قاراباغدا آذربایجان تۆرک‌لرینین یاشادیغی بیر کنددیر. ائرمنی داشناقلاری اۏرایا هجوم ائدمیش و ۱۵۰۰ نفر اهالی‌دن اؤلدوردوکدن سونرا، اۏ کندی تۏپراقلا بیر ائدمیشلر. آنجاق لوس آنجلس تایمز غزته‌سی بونو تماماً ترسینه یازمیشدیر.»

هله اۏ قارداشیمیزین، کسیلن باشلاردان، اۏیولان گؤزلردن، سۏیولان دریلردن، تجاوزه معروض قالمیش مسلمان قیز و گلین‌لردن، یا خبری یۏخ ایدی، یا سؤیله‌مکدن اۏتانیردی. دوغرودان‌دا بو عمل‌لر انسانلیغین اؤز قاراسی دئگیل‌می؟

آغدام‌لی قیز گلین‌لرین، ائرمنی تجاوزی اۏرایا یاخینلاشدیقجا، ائرمنی دیغالارینین الینه دۆشمه‌مک ایچین، اؤز شخصی و ملی ناموس‌لارین قۏرماق مقصدی‌ایله اؤزلرین اؤلدورمک و یاندیرماق یۏللارینی ایندیدن آختاریب و معین ائدمک‌لری، بشریت‌این، بربریته قاییتماسی و ارتجاع ائدمه‌سی دئگیل‌می؟

البته کی آذربایجانلیلار، اؤز گئچمیشیندن الهام آلاراق، ملّی شعورونو یۆکسکلره قالدیریب، اؤز دۆشمن‌لرینین بورنونو اۏغاجاقدیر. البته کی آذربایجان قادین‌لاری، بورلاخاتین و قیرخ قیز حماسه‌لرینی یارادان قادین‌لار، اؤز ناموس و شرفلرینی نئجه قۏروبوب، ساخلایاجاقلارینی چۏخ‌دا یاخشی بیلیرلر. آنجاق بیزیم تبریزده بیر آتاسؤزو وار: دئیرکی «قیش چیخار اۆزو قارالیق کؤموره قالار». دوغروسون آختارارسان، ایناتیلماز بیر واقعه باش وئرسه بئله، یعنی کؤمورون اۆزو آغارسا، و قاراباغ حادثه‌لری‌نین گرچک اۆزو غرب مطبوعات و خبر آژانس‌لاریندا یاییلماغا باشلاسا، بونون، اصیل مسئله‌نین اساسیندا هیچ‌بیر دئگیشیک‌لیک یاراتمایاجاغی آیدین‌دیر. مسئله‌نی کؤکوندن حلّ ائتمک، آنجاق گۆجلو

بیر قارشی قویما و دوشمنی آزیب گئچمه ایله ممکن اولا بیله‌جکدیر.

آمریکانین مقصدی بو گون، بوقالونون ایکینجی بوینوزونو ائرمنستاندا یاراتماقدیر. صهیونیست‌لردن داها چوخ قان تؤکن اولان بوملت، غربین هوس‌لری ایچین داها مناسب‌دیر. ائله اونا گؤره‌ده «ایکینجی نوبه‌ده نخجوان هجوما معروض قالاجاقدیر» فیکرینی ایره‌لی آتانلار چوخدور. بونوندا قاباغینی آلماق، یاد ائللره یالوارماقلا یوخ، بلکه اونو اصیل آذربایجان تورپاغینا گسیک‌سیز باغلاماقلا ممکن اولاجاقدیر. اودا یالنیز و یالنیز گوجلو بیر ملی اوردو آلی‌ایله یئرینه یئتیریله بیله‌جکدیر.

خوجالی فاجعه‌سینین دنیاداکی انعکاسی، حقیقتی عکس ائتدیرمه‌میشدیر. آنجاق آذربایجانین باشقا یئرلرینده، یاراناجاق فاجعه‌لر، یاراندیقدان سونرا، دنیادا حقیقی انعکاسینی تاپیب تاپماماسی هانکی بیر فایدا تؤره‌ده‌جکدیر. ایکینجی دنیا ساواشیندا، اورمیه‌ده، سالماس‌دا، قارص و باشقا یئرلرده تؤکدوکلری قانلاری، دنیانین گؤزلری گؤرمه‌دی می؟ بالشویک غلبه‌سیندن سونرا وئریلن تورپاقلاری، دنیا ملت‌لری بیلمه دی می؟ آنجاق، تجاوز، اؤلدورمه، قان تؤکمه، باش گسمه و تورپاق حرصی گئنه‌ده دوام ائدمکده‌دیر. تاریخ تجربه‌دیر و تجربه‌لردن فایدالانا-بیلمه‌ین ملت‌لر ازیلمه‌یه محکوم.

۷۱/۱/۱۷ بیوک رسولوند

ا ورمیه‌دن بیر مکتوبون قا لانی:

با عث خونریزی مغز ،نا رسا ئی کلیه وسا یر گرفتا ری عروق دا اولار قلب ده فشا رخون حتما" گره‌ک کنترل ا ولونا برا ی ا ینکه ا بتلای گرفتا ری قلب ومخصوصا" سکته قلبی سولاردا شا یع‌تر ا ز ا فرا د جا معه‌دی.برا ی کنترل فشا رخوندا ا گرا فرا د جا قدی گره‌ک لاغر ا ولا.رژیم یرنمکده‌ن ا ستفا ده ا ئلیرکم نمک ا سفا ده ا ئلیه .کلا" رژیم پرنمک با عث ا فزا یش فشا رخون ممکن دو ا ولا.برا ی ا ینکه بیرمقدا رسو بدن ده تجمع ا ئلیر ودرنتیجه با عث سا لا رفتن فشا رخون ا ولور!

""""""""""""""""""""""""""""""
بیوک رسولوند "رسول اوغلو"
""""""""""""""""""""""""""""""

قاراباغ مرثیه‌سی (اوغلوم سلجوق ایچین)

اوْغول سلجوق ،سلجوقلولار هاردادیر؟
مسلمانلار قالیب ،یامان حالدادیر ،
قاراباغدا خوْجالیلار داردادیر ،
اوْره‌ک دوْلو ، گوْزلری قان آغلاییر ،
قاردا شِ اوْلوْپ، یاراسین یاد باغلاییر...

کیم بیلیرکی،اوُرمودا قان گئدیردی ،
مارشیمونا (۱)اِ ثرمنی،سان گئدیردی ،
هرفرمانا اوْن مین قوربان(۲)گئدیردی،
اوْلدوْر اوْنوُ ،توْرکدور ،قانی حلال دیر ،
اسلامی اوْ ،بوُ دنیادا یایاندیر...

انگلیسه خبر گئدیپ چاتاندا ،
تورک اوْلدوْردو ،اثرمنینی، یازاندا ،
مبسیونلاریز ،آتام قبرین قازاندا ،
سلماسلی‌لار ،کوْهولده (۳) یاندیریلدی،
نیکوتینه (۴) یالانلار یازدیریلدی،

۱- مارشیمون = اثرمنی وآیری مسیحی جامعه‌سنین،بیرینجی دنیا ساواشی زامانی،اورمیه‌ده‌کی باشچیسی.
۲-اثرمنی وجلولارین ۱۲۹۶/۱۲/۲۹ گونو ،اورمیه‌ده – ۱۰/۰۰۰/ نفر مسلمان تورکوا وْلدوردوکلرین،مختلف منبع‌لرده‌گؤردویوموزتکین،آتا و بابالاریمیزدان دا اشیدیریک .
۳- اثله همان گونلرده ۱۵۰۰ نفرسلماسلی‌نین ،اثرمنی‌لر طرفیندن ، بیر آغلدا یاندیریلماسینا اشارت دیر .
۴- نیکوتین : بیرینجی دونیا ساواشی زامانی روسیه‌نین اورمیه‌ده‌کی

يۆگورموشدو آندرانيک (۱) اورمويا ،
قوربان اۏلوم اۏغيرتلی خۆيلويـــا ،
قويما ديلار دوشمن گؤزو يوٌخلويـــا ،
قيز اۏغلانی بير – بيره آرخا اۏلـــدوٌ ،
داشناک لارين رنگی سارالدی سۏلـــدو .

بيرليک اۏلوٌن اۏل گوٌجو سئل گوٌجودور ،
قيشقير اۏغوٌل ،آلتايلارين دوٌزودور ،
ائللره دشه ،بيرلشمه‌نين گوٌنـــودور ،
قاراباغی ،قان گؤتوٌروب آغزينـــا ،
شهيد اۏغلون ،گؤرنه باسيب باغرينـــا ،

اۏغوٌل سلجوق ،من اۏلسم ،سن قالارسان ،
آلتايلاردا گئديب اۏرخان تاپارسان ،
کوٌل تکينين ،اۏغلوٌنو ،آخدارارســـان ،
بيلگه‌قاآن،طغرول آتام هايلاييــــــر ،
آغدا مليلار ،گؤر نئچه قان آغلايير . . .

ســـاکا تۆرکو، بوٌ يئرلره گلنـــده ،
گوٌرجو ،وارسا ، ائرمنی يوٌخ ديينــــــده ،
لندن(۲) سيزه تاريخ درسی وئرنـــــده ‌‌!

سفيری اۏلوب وآمريکالی مسترشيت وباشقا اوروپا دولتلرينين ميسيو-
نلاری ايله بيرليکده ،مسلمان تورکلرعليهنه يالان گزارش وکتـــــاب
يازيب ،ائرمنی‌لری تشکيلاتلاتديرميشيديلار . (بوگون قاراباغـــدا اولان
وضعيته ياخين بير شکليلده) .

۱-آندرانيک : ائرمنی‌داشناک لارين ژنرالی وجلولوقدا ارمنستان -
دان اورمی‌يا وٌستونه‌هجوم ائتميش .آنجاق جماعتی‌بيرليک، اولوپ ساواشيب
دالی قايتارميشلار .

۲- اساسا" شرقين تاريخين،انگليسلر ،اوٌزلرينين، اوٌزون مدتلــــی
استعمارچی سياست لرينه مناسب اولاراق يارا تميش‌وچوخ حقلری،نا حـــق
گؤسته‌رميشلر .

قا را با غا ، دا ها دؤنن ، گلیبسیز ،
چؤلمک یشیپ ،چؤلمک قا بین ا زیبسیز . . .

قؤرخ اؤ گؤندن ، یا تمیش ملت اؤیا نا ،
آتیلایلا، تیمور گلهٔ بؤ یا نا ،
گؤک تؤرکوله آلتین اؤردو یا ن یا نا ،
گمیلری دا غلارا دیرما شدیرا ،
قیلیشلاری (۱)با ش با شا اؤینا شدیرا . . .

آلب آسلانلار ، کؤر اؤغلولار اؤردا دیر ،
قؤچا ق نبی گؤیده تفنگ اؤینا دیر ؛
ستا رخا نین ائل اؤبا سی دا ردا دیر ،
اؤغوز اؤغلو، با قرخا ن دا گلهجک ،
قؤرخما گلدیم ،قا را با غلی ،دییهجک . . .

ائشیدمیشم ،ائلچیبی، دا ریخیبدیر ،
حُر دونیا نین حُر سسین ،چا غیریبدیر ،
جا ن قا ردا شیم ،ا یلدیریم (۲)با غیریبدیر ،
"حرّیت می؟ دئدین ،یا لان،سنی یؤخ "
ا نسا لیق می؟ دئدین،ا یرا خ،گؤزؤچوخ . . .

ها وا آیا ز ، آیا زدا ن سؤرؤشما لی،
بؤ سؤیؤقلوق، ها را جا ن قؤوؤشما لی،
آیا ز ها وا ،گونشلهنیب جؤشما لی،
سؤیوق گؤردؤم گونش گؤره بیلمیرم ،
اؤغول سلجوق ،آرتیق دؤزه بیلمیرم . . .

رسول اؤغلو ،یا ز قلمین سینما سین ،
قا لانی ۳۵ ـ ا ینجی صفحهده

۱ـ قیلیشلاری : شمشیرلری .

۲ـ آنما س ا یلدیریم : ۱۹۰۷ ا یلینده با کی شهرینده آنا دا ن ا ولموش ا یتگین بیر شا عردیر .

حرمتلی وارلیق

سلامدا ن سونرا پیئنه من ا ؤچون سعا دت وا فتخا رنصیب ا ؤلدو بیردا ها
نوروزبا یرا مینی خدمتیزه تبریک عرض ا ئده م .ا ل قوْلوُنوزآ غریما سین .
ا وُمودوموا ر دوْتدوُغونوز مقدس یوْل ا وُغوُرلو ا ؤلسوُن .منیم ا ؤتـــن
مکتوبومو عزیز وا رلیغین ۱- ۸۰ سا بی‌سیندا چا پ ا ئتدیرمه‌نیزدن تشکر
ا ئدیره م .بی.بی.سی لندن رادیوسونون فا رسجا یا ییـن پرا گرا مینــــدا ن
جنا ب دکترهیئت حضرتلرنین سسین ا ئشیتدیم .بوُجمله‌کی بوُیوردولار :"منیم
قا را با غ پرا بلئمینه حسا سلیغیموا ر.قا را با غ ا ئرمنی‌لری تورکمن چا ی
عهدنا مه‌سیندن سوْنرا ا یرا ن وتورکیه‌دن ا وْرا یا کؤچوْبلر . "یا زیلـما میش
بیرکتا بین عنوا نی‌دیر .آ ذربا یجا ن توْرپا غی تجا وزکا ر ،آ ند ا یچمیــش و
بدخیا ل دوْشمنین تجا وزونه معروض قا لا ،آ ذربا یجا نلی نئجه بی‌تفـــا وت
قا لا بیلر ؟خوْجا لی فا جعه‌سی مکرکیچیک سؤزدو ؟تا ریخ ،بوُتا یی گؤروْنمه-
میش رحمسیزجه قتل عا می ا وُنوُدا جا قمی؟متمدن بشرده نه‌قده‌روحشیلیـک
وقسا وت ا ؤلا بیلر ؟قتل عا م دئدین ا ئله‌قوُرتولدو ؟چنگیزلرین وهیتلـــر-
لرین روحو شا دا ؤلسون .بوُسوْی قیریمی ا ؤلان فجیع حنا یت ،ا نسا نیتین
آ لینیندا بیرلکه‌کیمی قا لاجا قدیر .تپه گؤزلر دا غلیقدا مسکن سا لارا ق،
تورک ا ؤغوزا ئلی‌نی دا را قیسنا ییب ،گوْنده نئچه‌لرینین قا نین توْکوْر-
لر .ا یکی ا یل‌نئچه آ ی بوُندا ن ا وّل کی هله‌شوروی ا تفا قی دا غیلما میشدی
قا نلی یا نوا ر فا جعه‌سینده ،روسلارین قیزیل ا ؤردوُسوبا کی‌نی قا نـــا
بوّیا ییر ،آ ذربا یجا نلی لارین ا ستقلال حرکا تینی با سدیریر وسیلاحلـــی
دسته‌لرین قوُروُلما سینین‌قابا غین آ لدیلار .آ مما عین زا ما ندا ا ئرمنی‌لـــر
ملی ا ؤردوُیا را دیر ،منظّم حربی تعلیما ت گؤروْر ،ا ؤزلرین تجـــا وزه
حا ضیرلاییرو روسلار بوُنا گؤز یوُمدولار .حا ل حا ضیردا ا ئرمنی ا ؤردوُســو
معا صر تئخنیکا ا یله تجهیز ا ؤلوُنوب ،آ مریکا ،لبنا ن وسوریه‌ده‌کـــی
ا ئرمنی ا جما ع‌لاریندا ن دستک گؤروْر .روسه‌نین‌یا ردیمی‌کی ا ؤزبئری وا ر،
خصوصاً"لبنا ن دا ا وُزوُن سوْره‌ن حربی شرا یطده یرکیمیش ا ئرمنی لــــر
قا را با غ سا وا شیندا ا شترا ک ا ئدیرلر .آ ذربا یجا ن،قا چقین لار یوُردونـا
چئویریلیب .ا یکی بوزمیندن آ رتیق آ ذربا یجا نلی ا ئرمنستا ندا کـــی
آ تا با با یوُرلاریندا ن قوْووُلوب ،آ ذربا یجا نا گلیب لر .حا ل بوکی،بوها ی
بیدریق دا هله‌ده تکجه با کی دا یبرمی‌مبنه‌یا خین ا ئرمنی ا من ا مـــا ن

یا شا ییر .ا ئرمنی‌لر آذربا یجا نین سرحدیا نی نا حیه‌لرینده نئچه‌کندی تصرف ائدیب و قا لان شهروکندلری توپ ورا کئت آتشینه دوُتورلار .گرۆو دۆتولانلار بیریا نا ،ا یجه‌ری قا را با غ وهم‌ده آذربا یجا نین ا ئرمنستا ن سرحدینه یا خین یئرلریندن ا للی مینه یا خین دینجا ها لی یئریوردلار- بندا ن قا چیب آیری شهرلره سیغنیب لار . آذربا یجا نلی لارتا زه ا یسته‌ییردیلرکی مستقل یا شا ما ق لذتینی آنلاسینلار ،وطنی ا ستعمار قره‌قوۆره‌سیندن تمیزله‌سینلر ومین بیر آرزوحسرتله‌پا رلاق گله‌جه‌یه دۆغروُ آددیملاسینلار .تا سف لر اۆلسوُن کی ا ئرمنی‌لر بوُمسلما ن ملتین با شین قا تیر ،ده‌ده‌م منه کۆر دئییب ،هرگلنه وۆر دئییب ،ا وُشا ق قوۆجا قا دین دئمه‌دن ،دینج ا ها لی‌نین قا نین آخیدیروقوۆچ آییدلرین شم‌لرین قره‌بۆیا ییر .ا ئرمنی‌لر روسیه‌نین وا ئله‌جه‌ده غربین کوۆتله‌وی معلوما ت وا سطه‌لریندن فا یدا لانا را ق،ریا کا رلیقلا ا یسته‌دیکلری معلوما تی دونیا یه یا ییر وا ۆزلرین گنا ه‌سیز ومظلوم قلمه‌ونتریرلر . بس بیز نییه وا قعیت‌لری اۆلدوُغوکیمی منعکس ا ئتمه‌یک ؟هله‌لیک ا یرا ن ا سلام جمهوریتی‌نین خیرخوا ه سعی‌لری ا یله آتش‌دا یا ندیریلیب کئشگه (کا شکی)ا ئرمنستا ن آذربا یجا نین صلح چا غیریشلارینا مثبت‌جوا ب وئریب ومسئله‌نین دا نیشیق یۆلوُ ا یله حل اۆلما سینا آخیرا کیمی را ضی اۆلایدی.قا را با غ پرا بلئمی حربی یۆل ا یله حل اۆلاسی دئییل . آذربا یجا ن کی قا را با غا دا خلی خودمختا رلیق وئرمه‌یه حا ضیردیر .من بومکتوبو آذربا یجا نین پا یتختی با کی را دیوسونون وئردییی معلوما ت ا سا سیندا حا ضیرلامیشا م .البته بوُخبرلردن ا یرا نین بعضی روزنا مه‌لرینده‌ده منعکس اۆلوبلار .

☐ خوی – م.زما ن

قرآن کریمین
آذربایجان تورکجه‌سینه ترجومه‌سی

باکی‌دا علملر آکادمیاسی‌نین معاونی ضیاء بینادوف و اونیورسیته‌نین معاونی پرفسور واسیم محمدعلی طرفیندن قرآن کریم آنا دیلیمیزه ترجمه اولونوب کیریل الفباسی ایله نشر ائدیلمیشدی.
ترجمه‌یه شیخ الاسلام حاجی الله شوکور پاشازاده مصلحتی رداکتور کیمی اشتراک ائتمیشدیر. آشاغیدا پرفسور واسیم محمدعلی نین یازدیغی اؤن سؤزو عینا" نقل ائدیریک (وارلیق).

یازیمیزا کؤچوره‌ن: منظوری

اؤن سؤز

قرآن کریم بیر میلیاردان آرتیق انسانین اعتقادا ائتدیگی اسلام دینی‌نین مقدس کتابی، عرب ادبی دیلی‌نین ان محتشم آبیده‌سی و سماوی کتابلارین ان سوْنونجوسودور. الهی گؤزه‌للیگه مالک اوْلان بوُ اثر اوُلو تانری‌نین اؤز معجزه‌سی کیمی میلیونلارلا انسانین قلبینه جاکسیلمیش، اوْنلارین جانینا، قانینا هوْپموُش، بئینینه نفوذ ائتمیشدیر. قرآنین الهی گؤزه‌للیگینی تصدیق ائتمه‌یه تکجه بوُ کفایتدیرکی، عرب دیلینی بیلمه‌ینلر بئله اوْنو دینله‌مکدن دوْیموُر، ان مقدس کلام کیمی جان دیلدن اوْنا قولاق آسیرلار. هرگوْن یئنیلن چؤره‌ک انسانین اوُره‌گینی ووُرما دیغی کیمی، گوْنده بیر نئچه دفعه ائشیدیلن قرآن کریم ده انسانی یوْرموُر، عکسینه اوْنا معنوی محکم‌لیک، ثبات و تسلی بخش ائدیر، قارشیسیندا ابدیته دوْغرو یئنی، اسرارانگیز بیر عالم آچیر.

قرآن کریم حضرت محمد(ص) پیغمبره تقریبا" ۲۳ ایل عرضینده الله تعالی طرفیندن وحی اوْلوْنموشدور.

وحی سؤزوْنون حرفی معناسی "گیزلی سؤز"، "گیزلی‌دا نیشیق"، "گیزلی اشاره"، "پیچیلتی"، "رمز" و "الهام" دئمکدیر. الله تعالی‌نین، تمیز اوُره‌کلرینه، صمیمی اعتقادلارینا و معنوی کامل‌لیکلرینه گؤره انسانلار ایچره‌سیندن پیغمبر سئچدیگی کیمسه‌لره وحی اوُچ یوْللا نازل اوْلوُر:

۱- الله تعالی بوُ و یا دیگر فیکری پیغمبرین اوُره‌گینه سالیر، یاخود گیزلی بیر سسله اوْنا تلقین ائدیر و یا همین فیکری اوْنا چین اوْلان یوخودا بیلدیریر.

۲- پیغمبر الله تعالی‌نی گؤرمه‌دن اوْندان گلن ندانی آچیق-

آیدین ائشیدیر، یعنی آرادا هئچ بیرواسطه اوْلمادان (حجاب آرخاسیندان) اللهلا دانیشیر.

۳ـ الله تعالی اؤز حکملرینی پیغمبره ملک واسطهسیله گؤندهریر.

بقره سورهسینین سوْنوْنجو ایکی آیهسی استثنا اوْلماقلا (بو ایکی آیه پیغمبره بلاواسطه الله تعالی طرفیندن وحی ائدیلمیشدیر.) قرآن کریم حضرت محمدعلیهالسلاما آللاهین امریله وحی ملکی جبرئیل واسطهسیله نازل اوْلموشدور. ملکین اساس وظیفهسی آللاهین امرلرینی پیغمبرلره اوْلدوغوکیمی چاتدیرماق، اوْنلاری اوْخوتدوروب اؤگرهتمک وازبرلتمک دیر. ملک طرفیندن پیغمبرلره تعلیم ائدیلن وحی هئچ بیر زامان اونودولمور، اوْنلارین حافظهسینده نقش اوْلونوب قالیر. صوْنرا پیغمبرلر همین امرلری، حکملری اوْلدوغوکیمی اؤز اُمتلرینه چاتدیریر، تبلیغ ائدیرلر. ملکین پیغمبره نازل اوْلماسینی، بوْیا دیگر آیهنی اوْنا اوْخودوب ازبرلتمهسینی، معناسینی اؤگرهتمهسینی پیغمبردن باشقا هئچ کس گؤروب ائشیتمز. بئلهلیک له پیغمبرلر الله تعالی ایله انسانلار آراسیندا ائلچی اوْلدوقلاری کیمی، ملک ده آللهلا پیغمبرلر آراسیندا ائلچیدیر.

پیغمبرلره ملک واسطهسیله وحی نازل اوْلماسی چوخ چتین بیر ایشدیر. بو زامان پیغمبرلر اؤزلریندن گئدیر، بشری دویغولاردان اوزاقلاشیر، اوْنلارین خارجی عالمله علاقهلری کسیلیر. اوْنلار معنا" الله درگاهینا طرف یوکسهلیب فوق البشری خصوصیتلر کسب ائدیر، وحیی قبول ائتمهیه حاضیر وضعیتده اوْلورلار. مثلا"، حضرت محمدعلیهالسلاما جبرئیل واسطهسیله وحی نازل اوْلاندا اوْنون آغزی کؤپوک لهنر، رنگی سارالار واو، عباسینی باشینا چکیب باییلارمیش (هوشدان گئدر). پیغمبر اؤزونه گلدیکده اوْنا نازل اوْلان وحیی اوْلدوغوکیمی اطرافینداکیلارا اوْخویار، معناسینی ایضاح ائدهرمیش. ملکین سیماسی او قدهر عجایب ـ غرایبدیرکی، انسان اوْنو اصیل شکلینده گؤرمهیه تاب گتیره بیلمز. بوْنا گؤره ده آللاهین امریله ایستهدیگی شکله دوشه بیلن بونورانی وارلیق پیغمبرلره عادتا" عادی انسان قیافهسینده نازل اوْلور. پیغمبرلریمیزین اصحابهلری بئله وحیین آغیرلیغینا تاب گتیره بیلمز، بو زامان زنگ جینگیلتیسی ویا آری ویزیلتیسینا بنزهر بیرسس ائشیدهرک، اؤزلرینی ایتیرهر، غیرـ عادی وضعیت آلیب

اللرینی یئله ترپه‌ده بیلمزدی‌لر .روایته گؤره ،بیردفعه پیغمبر-
علیه‌السلام ده‌وه بئلینده یوْل گئده‌رکن اوْنا وحی نازل اوْلموش،
دوه وحیین آغیرلیغینا دوام گتیرمه‌ییب دال آیاقلاری اۆسته یئره
چؤکموشدو .

پیغمبرعلیه‌السلاما بوُ ویادیگر وحی آیه‌لر شکلینده نازل اوْلان
کیمی اوْ ،همین وحیی اطرافینداکی اصحابه‌لرینه اوْخویار ،اوْنلاری وحی
کاتب‌لرینه دری،سوْموک ،داش ویاخوُرما قابیقلاری اۆزه‌رینده اوْلدوُغو
کیمی یازدیرازدی.پیغمبر همین آیه‌نین هانسی سوُره‌ده وهانسی آیه‌دن
سوْنرا یازیلمالی اوْلدوغو یئری گؤسته‌ره‌ر ،بوایشه جدی نظارت ائده‌ر
دی.قرآنین اۆزونده (۳ ، LaII)هله پیغمبرعلیه‌السلام دؤوروندە
اوْنون دری اۆزه‌رینده یازیلماسینا اشاره واردیر .لاکین حضرت محمد
علیه‌السلامین وفاتینا قده‌ر وحی هله دوام ائتدیگی اۆچون آیری -
آیری پارچالار اۆزه‌رینده یازیلمیش بوُسوره‌لر پیغمبر دؤوروندە
آردیجیللیقلا دۆزولمه‌میش ،واحدبیرجلد ،کتاب حالینا سالینما میشدی.

اصحابه‌لرین دئدیکلرینه گؤره ،هر رمضان آییندا جبرائیل علیه-
السلام قرآن کریمی محمدپیغمبرله بیرلیکده اوْخویار ،اوْنون متنی
باشدان - آیاغا یئنیدن تکرار ائدیله‌ردی.پیغمبریمیزوفات ائتدیگی
ایل جبرئیل نازل اوْلوب قرآنی اونونلابیرلیکده ایکی دفعه‌اوخوموش-
دور .قرآن کریمین اۆزۆنده دفعه‌لرله اوْنون آلله‌دان نازل اوْلدوغو
والله طرفیندن ده قوْروُنوب ساخلانیلاجاغی ذکر اوْلونموشدور (۹ ، ۱۵)
پیغمبرعلیه‌السلامین بیرچوخ یاخین صحابه‌سی قرآن کریمی ازبربیله‌ر ،
هرهانسی بیر آیه‌نین نازل اولماسببینی،حکمونو ،دقیق معناسینی
اوْندان صوْروشوب اؤگره‌نردی‌لر .مختلیف عرب قبیله‌لرینه منسوب اوْلان
بوُ صحابه‌لرین هربیری متنی ثابت ساخلاماق شرطیله الله کلامینی اؤز
لهجه‌سینه موافق صورتده اوْخویاردی.بوُزامان قرائتده معین فرق‌لر
عمله گله‌ردی.حضرت محمدعلیه‌السلامین اؤزو بوُنا اذن وئره‌رک بئله
دئمیشدی: "قرآن یئددی لهجه‌ده نازل اوْلموشدور .سیزین اۆچون هانسی
لهجه‌ده ممکن دورسه ،همین لهجه‌ده ده اوْخویون ("لاکین پیغمبرین
وفاتیندان سوْنرا وضعیت دگیشمه‌گه باشلادی.قرآنین قرائتینده‌کی
صوتی فرق‌لر بعضا" لفظی فرق‌لره‌گتیریب چیخاردیر ،بعضی سؤزلرین
یاخین ویا اوخشارسس ترکیب‌لی باشقا سؤزلرله عوض ائدیلمه‌سینه

سبب اوْلوردو .قرآنی ازبربیلن صحابه‌لردن هربیری اؤز قرائت واریانتی‌نی دؤزگون حساب ائدیر ،الله کلامی‌نین محض بوجورنا زل اوْلدوغونو ادّعا ائدیردی.نتیجه‌ده ،قرآنین نئجه اوْخونماسی باره‌ده بؤیوک شهرلرده مباحثه‌لر باشلاندی،مسلمان اجماعسی‌نین مختلیف فرقه‌لره بؤلونمه‌سی،مقدس کتابین تحریف اوْلونماسی تهلکه‌سی یاراندی. اۆمّتین آغیللی باشچیلاری بوُباره‌ده دۆشونمه‌یه ،یارانمیش وضعیتدن چیخیش یوْلو آختارماغا مجبور اوْلدولار.

قرآن کریمین واحدبیرکتاب شکلینده ترتیبینه ایلک دفعه‌یما مه‌ه باش وئرن بیر وؤروشدا الله کلامینی ازبر بیلن یئتمیشه قده‌رصحابه شهید اوْلدوقدان سوْنرا عمرون تشبثی ایله ابوبکرین خلیفه‌لیگی زامانیندا باشلانمیش ،سوْنرا بوُایش عثمانین خلیفه‌لیگی دؤورونده دوام ائتدیریلمیشدی.ابوبکرهمین ایشی پیغمبرعلیه‌السلامین اساس وحی کاتب‌لریندن بیری اوْلان زیدین ثابت باشدا اوْلماقلا قرآنی ازبر بیلن بیرنئچه یاخین صحابه‌یه تاپشیرمیشدی.اوْنلار پیغمبرعلیه‌السلام دؤورونده دری،سۆموک ،داش وخورماآغاجی‌نین قابیقلاری اۆزه‌رینده یازیلمیش ،همچنین بیر چوخ صحابه‌نین حافظه‌سینه حک اوْلوُنموش آیه‌لرین هربیرینی الله کلامینی ازبربیلن ایکی معتبرشخصین شاهدلیگی ایله قئیده آلدیقدان سوْنرا بوُنلاری جلدحالینا سالدیلار .ترتیب ائدیلمیش نسخه اولجه ابوبکرین ،سونرا ایسه عمرین یانیندا ساخلانیردی.عمر وفات ائده‌رکن همین نسخه‌نین اؤز قیزیندا (پیغمبرین زوجه‌لریندن بیری اوْلان حفصه‌ده)قالماسینی وصیت ائتمیشدی.

تاریخی قاینقلار قرآن نسخه‌لری‌نین عینی زاماندا علی‌علیه‌السلام پیغمبرین دیگر یاخین صحابه‌لری اوبی بن کعب ،عبداللـه‌بن مسعود ، مقداد وابوموسی الاشعری طرفیندن یازیلدیغینی داخبروئریر .خلیفه عثمانی ایسه یئنی دن بوایشه سوق ائدن آشاغیداکی حادثه اوْلموشدو. مشهورسرکرده خذیفه‌بن الیمان هجرتین ۳۵ - نجی ایلینده سوریه‌لی وعراقلی عسگرلردن عبارت اۆردونون باشیندا آذربایجاندا دؤیوشن زامان شاملی‌لار اوبیه‌ابن کعبین کوفه‌لی‌لر عبداللـه‌ین مسعودون ، بصره‌لی‌لر ایسه ابوموسی الاشعری‌نین ترتیب ائتدیگی قرآنی اوخویور ، هره اؤز نسخه‌سی‌نین،اؤز قرائتی‌نین دوْزگون اوْلدوغونو ادعا ائدیردی حذیفه مدینه‌یه قاییدیبقدان سونرا آذربایجاندا باش وئرمیش

حادثه‌نی عثمانا دانیشیب، بوساحه‌ده تعجیلی بیرایش گؤرمه‌گین واجب اوْلدوغونو اوْنا دئمیشدی. خلیفه عثمان اؤزو ده همین فرقلری حس ائتمیشدی چونکی مدنیه قاری لری نین اؤز آرالاریندا بئله قرآنین قرائتی باره‌سینده بعضاً" الله کلامی‌نین تحریف اوْلونماسینا گتیریب چیخاردا بیلن فیکیر اختلافی وارایدی. بوُنا گؤره‌ده عثمان حضرت محمد[3] پیغمبرین یانیندا کاتب‌لیک ائدن مشهور صحابه‌لری بیریئره ییغیب ابوبکرین خلیفه‌لیکی زامانیندا ترتیب ائدیلمیش قرآنی اونلارا وئرمیش، اوراداکی آیه‌لری بئثنی دن نظردن گئچیریب دقیق دوْزه‌للبش‌لرله واحدبیر متن ترتیب ائتمه‌یی تاپشیرمیشدی. بیر مدتدن سونرا زیدبن ثابتین باشچیلیق ائتدیگی بوُ ایشچی هیئت الله کلامی نین واحد متنینی ترتیب ائتدی. عثمان همین متنی دؤرد، یاخود آلتی نسخه‌ده یازدیریب، بیرینی مدینه‌ده ساخلادی، دیگرلرینی شام، کوفه وبصره‌یه گؤنده‌ردی. قالان بوْتون نسخه‌لر ایسه ییغیلیب یاندیریلدی. بئله‌لیک له، اسلام عالمینده قرآن کریمین بوُگون الیمیزده اوْلان واحد متنی قالدی.

اسلام عرب عالمینده شهر اهالیسی ثابت لشدیکجه اوْنلار مسجدلره توْپلاشیب قرآنی دوْزگون اوْخوماغی اؤگره‌نیردی‌لر. مسجدلرده قرآنی اؤگره‌نمک مقصدیله خصوصی مکتب‌لر، مدرسه‌لر تشکیل اوْلوُندوغوا وّچون بوُ ایشی گؤزه‌ل بیلن معلم‌لره بؤیوْک احتیاج حس اوْلونوردو. نتیجه‌ده قرآنین قرائت واریانت لاری، آوازلا اوْخونماسی، تفسیری، سوره، آیه، سؤز و حرف‌لری‌نین سایی بؤیوک دقتله اؤگرنیلمه‌یه باشلاندی. همین دؤورده بوُ، بیرطرفدن الله کلامینی دوْزگون اوْخویوب، دوْزگون ایضاح ائتمک دیگرطرفدن ایسه اسلام دینینی محکم قوْروماق، اوْنوُن تحریف ائدیلمه‌سینه یول وئرمه‌مک ساحه‌سینده گؤروْلن ان ضروری ایش حساب اوْلوُنوردو.

قرآن سؤزونون معناسی "اوْخوماق"، "تلفظ ائتمک "داها دوغروسو الله دان محمد علیه‌السلاما نازل اوْلان سؤزلرین اوْخونماسی، تلفظ ائدیلمه‌سی دئمکدیر. قرآنا، همچینن مُصحف (صحیفه‌لنمیش کتاب، لوله‌حالیندا بوْکولموش کاغیذ). ذکر (خبردارلیق، خاطرلاتما، اؤیود- نصحیت)، فُرقان (حق له ناحقی آییرد ائدن) وسایره ده دئییلیر.

حضرت محمدعلیه‌السلاما رمضان آییندا نازل اوْلان قرآن ۱۱۴ سوره‌دن

مختلیف قرائت واریانتیلارینا و بؤلگولره گؤره ۶۲۰۴،یا خود ۶۲۳۶ آیه‌دن ،۷۷۹۳۴ سؤزدن عبارتدیر .قرآنین فصیل لرینی تشکیل ائدن سوره‌لر بیر – بیرندن بسم‌الله‌لا آییریلیر .یالنیز ۹ – نجو سوره‌ده بسم‌الله افاده‌سی یوخدور .مفسرلربونون سببینی‌او‌نون ۸-نجی سوره‌نین آردی اولماسی ایله ایضاح ائدیرلر .قرآنین ایلک سوره‌سی فاتحه استثنا ائدیلمک‌له ،قالان سوره‌لر اساسا" اوُزوندان قیسایا قایداسی ایله دؤزولموشدور .سوره‌لرین ،ائله‌جه‌ده بیرسیرا آیه‌لرین خرونولوژی آردیجیلیغی ایسه تفسیرلرده معین ائدیلمیشدیر .هرسوره‌آیه‌لره بؤلؤنور ،آیه بعضا" بیر ،ایکی ویا بیر نئچه جمله‌دن عبارت‌اولور. آیه‌لرده عمومیت‌له بیردن ۶۸ قده‌ر سؤز موجوددور .قرآنین ان اوزون سوره‌سی بقره ۲۸۶ آیه‌دن،ان قیسا سوره‌سی کوثر ایسه ۳ آیه‌دن عبارت دیر .موسانین تورا تیندان ،عیسی‌نین انجیلیندن فرق لی اولاراق قرآن کریم پیغمبرعلیه‌السلاما بیردن – بیره بؤتؤو شکیلده دگیل،حصه – حصه ،اولجه مکه‌ده سونرا ایسه مدینه‌ده نازل اولموشدور .اودؤرکی، قرآنین نازل اولماسی دئدیکده اونون الله تعالی‌نین امری ایله جبرئیل طرفیندن تقریبا" ۲۳ ایل عرضینده حضرت محمدپیغمبره آیه – آیه ،حصه – حصه چاتدیریلماسی نظرده توُتولور .اسلام عالم‌لری نین فیکرینجه ،قرآنین تخمینا" ۹۰ سوره‌سی مکه‌ده، ۲۴ سوره‌سی،بعضی بئشده بیری مدینه‌ده نازل اولموشدور .ایلکین مکه سوره‌لری حجمجه چوخ قیسادیر.

آوروپا عالم‌لری مکه ومدینه دؤورلرینی قبول ائتمک‌له یاناشی، مکه دؤورونون اؤزونو اوّچ مرحله‌یه آییریرلار:

۱- بیرینجی مکه دؤورو (۴۸ سوره) .بوُرادا اساسا" آللاهین وحدانیتیندن ،قیامت‌گونوندن،اؤلولرین دیریلمه‌سیندن بحث ائدیلیر .اوُلو تانری چوخ زامان الله ،رب‌دئیه آدلانیر .همین سوره‌لر ده فصاحت و بلاغت‌گوّجلو ،اونلارین دیلی،اوُسلوبو شاعرانه‌دیر.

۲- ایکینجی مکه دؤورو (۲۱ سوره) .بو دؤورده تک‌آللاهلیلیقدان قیامتدن گئنیش بحث اولونور .بوُرادا قیامتین عیانی تصویریندن داها چوخ،اونون قولاقلارا اوخونماسینا ،ائشیتدیریلمه‌سینه‌اوستونلوک وئریلیر .ایکینجی مکه دؤورونه داخل اوُلان سوره‌لر ساکت‌سوره‌لردیر. اونلاردا تخیلدن داها چوخ دالغینلیق،دوشونجه حاکمدیر ،گئچمیش

پیغمبرلرین حکایتلری،خصوصیله موسی ایله باغلی احوالاتلار تصویر اۇلونور .بۇ سورەلر اسلوب باخیمیندان یۆکسک نثر نمونەسیدیر اونلاردا قرآنین احکامی گوجلەنیر آللاهین وارلیغینی اونون آیەلری ـ معجزەلری وقدرت علامتلری ایله آنلاماغا خصوصی فیکیر وئریلیر .آللاهین رحمان آدی تئز ـ تئز ایشلەنیر .بونا گۆرە همین مرحله رحمان دۇورودە دئیلیر .

٣ـ اۆچونجو مکه دۇورو (٢١ سوره).بو دۇوردە آیری ـ آیری پیغمبرلرین حکایتلری مهم یئر تۇتور ،بیرسیرا دلیل لر تکرار ائدیلیر .سورەلرین حجمی تدریجله آرتیر ،اونلارین قافیەلری چوخ ایشلەنیر ،یا ایها الناس(ای انسانلار)افادەسی تئز ـ تئز تکرار اولونور .بۇ سورەلر دیل باخیمیندان چوخ آیدین اولسادا ،اوسلوب باخیمیندان رسمی گۆرۆنور .

مدینه دۇورونده ایسه (٢۴ سوره)مکەدە اولدوغو کیمی،عمومیتله انسانلارا دگیل،آیری ـآیری فرقەلره ،اۆ جملەدن نادر حاللاردا بت ـ پرستلره وخاچ پرستلره ده مراجعت اولونور ،خاچ پرستلرین بعضی احکاملارینا اعتراض ائدیلسەدە ،اونلارا دوست موقعدن یاناشیلیر . یهودیلره ومدینەدەکی منافق لره ایسه تئز ـ تئز اعتراض بیلدیریلیر .مدینەسورەلری مسلمان اجماعسی‌نین بیرچوخ دینی حقوقی و اخلاقی احکاملارینی اۆزونده احتوا ائتدیگینه گۆره بورادا رسمی اسلوب اوستونلوک تشکیل ائدیر .بونونلا بئله ،بعضا" آیەلر (١١،١۶ـنجی و صونراکی آیەلر ٢۶۶ ـ جی وسونراکی آیەلر)اوسلوب باخیمیندان چوخ بلاغتلی وشاعرانەدیر .اونودا قئید ائتمک لازیمدیرکی،یوخاریداکی دۇرد دۇوره بۆلونن سورەلرین قرآندا دۆزولوشو آردیجیل دگیلدیر . اۆنلارین آردیجیللیغینی بیلمک اۆچون تفسیرلره مراجعت ائتمک لازیمدیر .

بۆتون عرب قبیلەلری‌نین ان مقدس زیارتگاهی کعبەنین یئرلەشدیگی مکەدە یاشایان قریش قبیلەسی‌نین لهجەسی ٧ ـ ۶ عصرلردە عربستان یاریم آداسیندا اولجه عموم خلق دیلی،سونرا ایسه ادبی دیل رۆلونو اۆیناماغا باشلامیشدی.اسلامدان قاباقکی دۇوردە بۇ دیلدە آرتیق معلقات کیمی محتشم پوئزییا نمونەلری یارادیلمیش ،اۆنلار اۆلمز صنعت اثرلری کیمی کعبەنین دیوارلاریندان آسیلمیشدی.قریش

لهجه‌سینده نازل اولموش قرآن کریم ایسه عرب دیلینده ایلک تکرار اولونماز نثرنمونه‌سیدیر.

دونیا مدنیتی‌نین ان محتشم آبیده‌لریندن بیری اولان قرآن کریم مسلمانلیغی دینی ـ فلسفی، حقوقی قاینا غی اولماقلا یاناشی، هم ده چوخ مهم بیر ادبی ـ تاریخی سالنامه‌دیر. قرآندا عرب‌لرین اسلامدان اولکی تاریخینه، عادت ـ عنعنه‌لرینه، حیات طرزینه، دین‌لرینه، سامی خلق‌لرین دۆینا گۆروشونه، اعتقادلارینا، عمومیت‌له بشرتاریخینه اونون گئچمیشینه وگله‌جگینه دایر چوخ قیمتلی معلوماتلار واردیر.

قرآن کریم یئرین، گونشین، آیین، سیاره‌لرین حرکت ائتمه‌سینی حیرت‌آمیز بیرشکلیلده بیان ائتمیش، سونرادان باش وئره‌جک بیر چوخ حادثه‌لر، علمی کشف‌لر باره‌سینده دوغرو ـ دوزگون معلومات وئرمیشدیر. قرآنین هله لازیمینجا آچیلمامیش، درک ائدیلمیش آیه‌لری ایسه بوگون انسان ادراکینا سیغماین گله‌جک علمی کشف‌لردن خبر وئریر. همین علمی کشف‌لر، اختراع‌لار بیر ـ بیر یئرینه یئتدیکجه قرآن آیه‌لری نین ده اصیل مضمونو، ماهیتی تدریجله آنلاشیلیر. عئینی زاماندا حیات، جمعیت اینکشاف ائتدیکجه، علمی کشف‌لر، معاصرکوسمیک تدقیقاتلار آرتدیقجا همین آیه‌لر یئنی مضمون، یئنی ماهیت کسب ائدیر و یئنه‌ده انسان ادراکی اوچون بیر معما اولاراق قالیر. قرآن کریمی اوخویان اونون تکجه چتین، متشابه آیه‌لری‌نین دگیل، عئینی زاماندا ظاهرا" آسان آنلاشیلان آیه‌لری‌نین‌ده آرخاسیندا باطنی بیرمعنا، رمز اولدوغونو گۆروب بوندان حئیرتینی گیزله‌ده بیلمیرو اونون، دوغرودان دا، فوق البشر سۆز، الله کلامی اولدوغونا اینانیر. پیغمبر علیه‌السلامدان روایت اولونان بیرمعتبر حدیثده بو باره‌ده بئله دئییلیر: " اِن القرآن ظهرا وبطنا ولبطنه بطنا حتی الی سبعه ابطان ".

" قرآنین ظاهری وباطنی (داخلی مضمونو) واردیر. باطنین ده بیر باطنی، اوندان سونرا ایسه یئددی یه قده‌ر باطنی واردیر."

بورادا یئددی رقمی بیلدیگیمیز معین صایی، عددی دگیل، قدیم عرب‌لرده ایشله‌نن انتهاسیز چوخلوق معناسیندادیر.

بؤیوک تورک شاعری جلال الدین رومی بوحدیثی نظمه چکه‌رک یازمیشدیر:

معنی قرآن مدان که ظاهر است
زیر هر بطنی یکی بطن دوم (۱)

قرآنین معناسی نین ظاهری اوْلدوغونو ظن ائتمه. هرباطنین آلتینـدا دیگری اۆچون باطین اوْلان باشقا بیرباطین ده واردیر."

محض بونا گؤره‌دیرکی، قرآن کریم نازل اولدوغو گوْندن ایندی یه قده‌ر اوْنا چوخ معتبرعالم‌لر یازیلماسینا، حقیقنده صای سیز- حساب سیز تدقیقاتلار آپاریلماسینا باخمایاراق، بوُ آلله کلامی‌نین بیرچوخ متشابه، غلیظ آیه‌لری هله‌ده آچیلمامیش‌قالمیش، اوْنلار باره‌سینده مختلف ملاحظه‌لر سؤیله‌نمیش، نهایت، "اُن یاخشی‌سینی، اُن دوْغروسونو اللـه بیلیر" - دئیه، اساس معنا علم الهی‌نین اؤزونه حواله ائدیلمیشدیر. باشقا سؤزله، ظلمت‌لری یاران بیرنور حقه یول گؤسته‌رن بیر چیراغ اوْلان قرآن، اصیل اللـه کلامی کیمی دؤوره، زمانا گؤره آچیقلانیر، همین دؤورده یاشایان انسانلارین عقلی، علمی سویه‌سی‌نه موافق شکیلده تفسیر ائدیلیر. هرگلن نسیل اؤزونو ناراحت ائدن مسئله‌لره قرآندا جاواب تاپا بیلیر. بوُندان دا بؤیوک معجزه اوْلارمی؟

آردی وار

۱- مولوی اثرلرینی فارسجا یازدیغی اوچون داها چوخ فارس شاعری ساییلیر.

نبی خزری

پیغمبر(ص)

صاقلیق حکایتی

اولدوز پلّه‌لرله آی ائندی یئره

****

بیلمه‌دیم آخشامدیر، یا گئجه‌یاری،
بیلمه‌دیم‌یاتمیشدیم، یوْخسا اوْیاقدیم.
هایقیردی قلبیمین لال سکوتلاری،
من بیردن چئوریلیب گؤیلره باخدیم.
سؤزوب‌کایناتین اؤفوقویله آی
سانکی اؤز قوْینونا آلیر عالمی.
یانیر ایلاهیّت شفقی‌ایله آی،
گؤیلرین نور ساچان اؤره‌گی کیمی.
اولدوز دونیاسیندان یئرلره آخان
جهانین سکوتلو بیر سسی‌ایدی اوْ.
ساندیم کایناتا گؤیلردن باخان
نورلو بیر انسانین‌چهره‌سی‌ایدی اوْ.
دیندی سس‌سیز–سس‌سیز کؤنول‌هارایم
دئدیم:– عالملرین نور عالمی‌سن.
نئجه مقدّس‌سن آی پارلاق آییم،
کیملری دونیادا سن گؤرمه‌میسن.
بو آن دویدو منی اوْ یانار اؤره‌ک،
سیرّلی بیر سس‌آخدی گؤیلردن بری:
– بیلیرسن آدم‌دن محمّده‌دک ص
گؤرموشم من بوتون پیغمبرلری.
بیردن یاخینلاشدی اوزاق زامانلار،
گؤردوم آغ دوه‌لر یوْلا دوزه‌لیر.
قوملار دنیزینده اوزون کاروانلار
بو گوْنه تاریخین قوْینوندان گلیر.
آغ دوه آلچاق گئدر،
قوْلوندا قوْلچاق گئدر...
دوْشور صحرا بوْیو آغیر لپیرلر،
لپیرلر سیلینمز ایزلره دؤنور.
سیرّلی زینقیروْولار نغمه سپیرلر،
نغمه‌لر دوْزلردن دوْزلره دؤنور.
دوْنیادا سوسمایان سسلره دؤنور.
اولدوزلار توْرپاغی‌اشنیب اؤپورلر
اولدوزلار نور ساچان گؤزلره دؤنور.
اؤفوقلر نئجه ده چراغبان اوْلوب
سانکی سیّاره‌لر یانیر شمع کیمی.
لنگرله آدلایان کاروانین یوْلو
عکس ائدیر گؤیلرده کهکشان کیمی.
یاییلیر جهانا عدالت‌سسی،
ظلمت‌لر قوْووشور گوْنشله، آی لا.
محمّد ص آللاهین بؤیوک ائلچی‌سی،
چیخیر ایلک سفره حقّین یوْلویلا.

باخیرام سمایا، گؤرورم آیی...
منه بو سیرلری آی پیچیلدایير.
توْرپاق معجزه‌لی، اؤفوق سئحرلی،
اولدوز چیچکلی‌دیر گؤیلر چمنی.
آی اوْچون غریبه بیر سؤز دئییرلر
دئییرلر چوْخ باخسان آی چکر سنی.
بیردن نه گؤرورم، بوردا نه سیر وار
گؤیلر ائله‌بیل کی، سؤیکه‌نیر یئره.

نورلو پلّه‌لره دؤنور اولدوزلار
اولدوز پلّه‌لرله آی ائنیر یئره.
آی‌ایله اۆز- اۆزه دایانیرام من،
ایلاهی بیر نورا بۆیانیرام من.
من سئحره دۆشموشدوم بو آخشامچاغی،
چاتدی قولاغیما محرم بیر صدا:
- مگر ایسته‌مزسن آللاه قۆناغی؟
- آللاها دا قوربان،قۆناغینا دا.
خزر ساحلینه ائنیب، دیندی آی،
اوجا،یاشیل سروه قۆنوب دیندی آی.
- گل، سنی یئر اۆغلو من سلاملاییم.
- سن بیزیم‌تۆرپاغا خۆش گلدین،آییم!
- ائشیت انسان‌اۆغلو،سن منی دینله،
یئرین ایلک وقاری،ایلک غروروسان.
- سن‌اۆن‌دؤرد گئجه‌لیک گؤزه‌للیگینله
بۆتۆو بو دونیانین بۆتۆو نوروسان.
- بۆتۆو؟ گۆن گؤرموشم مقدّس، اولو
منیم پارچالانان واقتیم دا اۆلوب،
- آی دا پارچالانار؟
- یئر اۆزه‌رینده،
بؤیوک پیغمبره شک گتیرنده.
اؤز قارا فکرینی دئدی کافرلر:
- بو آن داغیلماقچین سئحرلر،سیرلر
سن آیی گؤیلردن یئرلره ائندیر.
بیلک اۆندا قدرت پیغمبرین دیر.
محمّد آللاها توتوب اۆزونو
مقدّس دعایلا دئدی سؤزونو:
- آللاهیم، من یئرده سنین قولونام
منی صداقتچین دۆغوبدور آنام.
کافرلر سینا غا چکیرلر منی،
گؤستر دۆشمنلره اؤز اراده‌نی.

بیردن گؤیده بو نه‌ایدی؟
اولدوز اولدوزا ده‌یدی،
من بیردن هاچالاندیم،
ایکی‌یه پارچالاندیم.
ائندیم، تانری-دئیه من،
ذیروه‌دن ذیروه‌یه من.
من اؤز محوه‌ریمدن
ایلک دفعه چیخدیم،
بو آن اؤز گؤزومده
اؤزوم ده قالخدیم.
باش أییب آللاهین حق قرارینا
دۆشدوم پیغمبرین آیاقلارینا.
یئره خینجیم-خینجیم
اۆلدوم دا گلدیم،
مین یانار قیغیلجیم
اۆلدوم دا گلدیم.
أییلدی قوجاماغا منی پیغمبر،
آیی قوجاقلاماق مۆمکون مو مگر؟
کافرلر... مات- معطل
قالمیشدی اۆنلار،
شبهه‌ایله گؤز- گؤزه باخیشدی‌اۆنلار.
آخی کۆر دۆغولوب یالانلا حیله،
کافرلر بیلمز کی، حقیقت نه‌دیر،
ایکی‌یه بؤلوندوم تانری الی‌ایله،
تانادانلار دئدی کی،بو معجزه‌دیر!

دۆنیادا پیغمبر سؤزو قطعی‌دیر،
معجزه- پیغمبر حقیقتی‌دیر.
پیغمبر دویغوسو دؤندو نفرته
تاناانلار سؤزوندن اۆره‌ک ده سیزلار.
لعنته لایقدیر، آنجاق لعنته،
ایمانا اینامسیز باخان قانسیزلار.

یئنه اوفوق نورلو، اولدوزلار تیترک
یئنه بۆتؤولشدیم، چاغیردی گؤیلر.
قانسیز کافرلردن اۆز دؤندەرەرک
پیغمبر یوْلویلا گئتدی پیغمبر.

پیغمبره عاقّ اوْلمایین

اولو پیغمبرله دین اۆستونده دوشمنچیلیک ائلەینلر آز اوْلماییب. اوْنلاردان بیری گلیب بیردفعه پیغمبری هدەلەدی:

– ای محمّد، بیز بونا یوْل وئره بیلمەریک کی، سن بیزیم بُتلری محو ائدەسن. من سنی ده، سنین دینینی ده تانیمیرام. سوْنرا اوْ، پیغمبرین یاخاسیندان توتوب سیلکەلەدی. پیغمبر دئدی:

– منه حرمتسیزلیگی‌نی باغیشلایا بیلەرم، دینیمی تحقیر ائتمەگینی هئچواقت باغیشلایان دئییلم. پیغمبر آللاها اۆز توتدو:

– یا ربّیم، جانا وارلاردان بیریسی‌نی بونا اورجاه ائت! (راستلاشدیر)

پیغمبرین سؤزو بیر حکم‌کیمی سسلندی. بیرنئچەگوندن سوْنرا همین کافر شام شهرینه تجارته گئدرکن یوْلدا بیر آسلان اوْنون راستینا چیخدی. آسلان اطرافدا خیلی گزدی، دالاشدی و یوْخ اوْلدو. کافرین جانینا قوْرخو دوشدو.

– بو آسلان منی یئیەجک – دئدی. گئجه کاروان دینجەلرکن یوْلچولاردان آیریلاراق تپەنین اوجا بیر یئرینده اوزانیب یاتدی کی، آسلان‌گلسه اوْنو تاپا بیلمەسین. هامی یوخویا گئدندن سوْنرا آسلان یئنه گلدی. یوْلچولاری بیر– بیر ایلەدی و ان اوجا یئرده یاتمیش‌کافری تاپدی. اوستونه‌حوموب قارنینی یاردی، پارچالادی. کافر جان وئررکن کاروان اهلینه‌اوز توتوب، دئدی: – ای انسانلار، پیغمبره عاق اوْلمایین!

بئلەلیکله پیغمبرین لعنتی اۆز یئرینی تاپدی. یا جاناوارلار، یا آسلان نه فرقی! کافر اجرینی آلدی، جهنّمه واصل اوْلدو.

گۆنش‌ساغ الیمده، آی سوْل الیمده،
دینیمی سوسمایان صدا ائیلەرم.
آللاهیمین آدی دۆشمز دیلیمدن،
ربّیمه جانیمی فدا ائیلەرم.

اۆرکدن اۆرەکه نور یایا – یایا
دینی چاتدیرارام بۆتون دۆنیایا.
بیر الده قیلینجیم، بیر الده‌قرآن
گرەک سؤزوم خلقه اینام گتیره.

قرآن دئیه‌جک کی،حقّه گل، انسان،
گؤز داغی چکه‌جک قیلینج کافره.
شیطان یئر اۆزونده نفاق تؤره‌دیر،
کافرلر– شیطانین شاگردلری دیر.

کیم حقّی آللاهین سؤزونده گؤرسه
من اوْنون یوْلونا ایشیق چیله‌رم.
کیم منه بیر آددیم یاخین گلرسه
اوْنا من اوْن آددیم یاخین گله‌رم
دئدیگیم هر کلام آللاه امری دیر،
پیغمبر– مرحمت پیغمبری دیر.
ربّیم کسه‌جک دیر دۆشمن اللری،
آنجاق دوْست اللری منه قوّه‌ت دیر.
هاشم اوْغوللاری،قریش ائللری،
بُت‌لره سجده‌نیز مغلوبیّت دیر.
دوْغمادیر– کیم‌حقّه جان قربان ائیلر
آللاه دؤنوکلری پریشان ائیلر.

انسان، سن امّت‌چین ائله‌چالیشکی،
ائله‌بیل هئچ زامان اؤلمیه‌جک سن.
انسان، آخرتجون ائله چالیش کی،
سانکی صاباح گؤیه کؤچ ائده‌جکسن.
دئسن: "لا اله الا للّه"– حقدیر،
جنّت قاپیلاری آچیلاجاقدیر.
عدالت‌کمانی اگر گریلسه
هر اوْخ دۆشمنلره لایق جوابدیر.
عؤموردن بیر گئجه علمه وئریلسه،
اوّچ آیلیق اوْروجدان داها ثوابدیر.

علمله،ایمانلا، عمل‌له انسان
گئچه‌جک جنتین قاپیلاریندان.
عؤمور– طالع توْیو،طالع یاسی‌دیر،
کدرلی،ذلّت‌لنی یوْللار کئچرسن،
دۆنیا آخرتین اؤز تارلاسی‌دیر–
بوردا سن نه اکسن،اوْردا بیچرسن!
ایمان– ایناناین ایلک قسمتی‌دیر
ایمان– ربّیمیزین سخاوتی‌دیر.
... پیغمبر مقدس‌آندینی ایچدی،
"یوْخ"– دئدی بشرین قارانلیغینا.
آللاه بویوردوغو حق یوْلو سئچدی،
دۆشدو بو عذابلی یوْلون آغینا.
یاخلاشیر مشقّت‌گتیرن قیشلار،
بو آن نفسی‌نی آلدی درینده‌ن.
... مبارک آلنینا حزین قیریشلار
قوْنوب کافرلرین تحقیرلریندن.

سس‌سیزلیک ایچینده ایلدیریم‌چاخدی
ربّیم،بو سحری سن آچ اوُغورلا!
... گؤزلری یوخولو،روحو اوْیاقدی
یاریردی ظلمتی اوْ، پارلاق نورلا.
سیرلی سس دۆشوردو دۆنیا اۆزونه:
– یا ربّیم،قلبینی‌آچ، منه سؤیله.
قولاق کسیلمیشدی آللاه سؤزونه،
آللاه دانیشیردی اؤز ائلچیسینه.
سسلر گاه بم اوْلور،گاه زیل‌اوْلوردو
قرآن آیه– آیه نازل اوْلوردو.

کوّل و کوّل

محمد(ص) پیغمبرین یوْلو همیشه عئینی‌کوچه‌دن دوشوردو. اوْ، فکرلی –فکرلی گئدیر و بزه‌کلی بیر ایوانین آلتیندان کئچیردی. بیردن گؤروردو کـــی،

ایواندان اوْنون اوستونه کول، زیرـزیبیل تؤکدولر. پیغمبر حالینی یوْزمادان اوستـ باشی‌نین توْزونو، کولونو چیرپیب تمیزله‌ییر و اؤز یوْلونا دوام ائدیردی. بئله‌جه هرگون ...

بیرگون ایسه یئنه‌پیغمبر همین ایوانین آلتیندان اؤتنده اوْنون اوستونه زیرـ زیبیل تؤکمه‌دیلر. پیغمبر فکره‌گئتدی:" گؤره‌سن نه‌باش وئریب ؟".

پیغمبر ناراحات اوْلدو. اوْ، بیرآزدان همین ائوین قاپیسی‌نی‌دؤیدـ اوْنو ایچه‌ری دعوت ائتدیلر. ائوین صاحبی‌آغساقغال قوْجا کونجده گوللو ایپک یوْرغان آلتیندا خسته‌یاتیردی. اطرافینا عائله‌عضولری‌ـ اوْغوللاری قیزلاری و نه‌وه‌لری دؤوره وورروب اوْتورموشدو. پیغمبرین بوراگلیشینی هامی‌بؤیوک تعجب و ماراقلا قارشیلادی. ائوده‌کیلر آیاغا قالخدیلار. اوْنلار سجده ائتمه‌گه حاضرایدی.

قیزدیرما ایچینده یانان خسته قوجا گؤزلرینی آچاندا اوْتاغی‌نین پارلاق بیر نورلا دوْلدوغونو گؤردو.

ـ پیغمبر، سیز...

ـ یاستیغیمیز یونگول اوْلسون!

سوْنرا اوْ، قاپی‌یا دوْغرو آددیملادی.

ـ من ایندی گلیرم ـ دئدی.

اوْتاغین نورو بیر آندا سؤندو. چوخ چکمه‌دی کی، پیغمبر قاییدیب گلدی. خسته‌قوجا یئنه ائوینین نورلا دوْلدوغونو گؤردو.

پیغمبر گوللردن چیچک لردن حاضیرلانمیش درمان وئردی قوجایا.

ـ بونو ایچین، ـ دئدی،ـ ترله‌یه‌جکسینیز، هرشئی کئچیب گئده‌جک. ساغالاجاقسینیز. ساغلاملیق آللاهین الینده‌دیر. آللاهین یئر اوزه‌رینده[5] کی رسولی محمدپیغمبر ده سیزین اوچون آللاه تعالی‌یه دعا ائده‌جک.

پیغمبرچیخیب گئتدی. لاکین هرگون گلیب خسته‌نین احوالینی‌سوروشوردو.

گونلر کئچدی. خسته ساغالیب‌آیاغا دوردو. پیغمبر بیردفعه همین ایوانین آلتیندان اؤترکن اوْنون یوْلونا بیردسته‌قیزیل گول آتدیلار. آللاهین سفیری چئوریلیب ایوانا باخدی، گولو آتان ائو صاحبی‌نین کیچیک قیز نه‌وه‌سی‌ایدی. دونن کول، بوگون گول. زمان ده ده‌ییشیر، انسانلار دا.

حضرت خدیجه‌ایلک مسلمان دیر

گونلر اندیشه‌لی‌گلیب اؤتوردو | بیرگئجه‌خدیجه بیر یوخو گؤردو
دول قادین بیلمیردی سئوینمک نه‌دی | گؤردوکی،گؤکسونده آی‌گئجه‌له‌دی.

مؤدریک راهبه‌لر سؤیله‌دی اونا :
ـ بوگوندن‌بویانا ،ائشیت خوشبختسن .
دونیانین آی نورلو بشر اوغلونا
طالع‌جه ابدی قوووشاجاقسان .

اوّه‌ل سجده قیلدی اونا ار کیمی،
سونرا بیعت ائتدی پیغمبر کیمی.
ـ سنین اینا مینا کؤنول وئردیم‌کی،
سئودیم ایمان دئیه‌ن سؤزونو سنین.
من وارداـن ـدؤولتدن
اوز چئویردیم کی،
گؤروم نور پایلایان اوزونو سنین.
من کی، سنده تاپدیم‌وار ـ دؤولتیمی
قبول ائت کلمه‌ی شهادتی‌می!
آللاه ائلچی‌سینه ایمان گتیردیم
منیم قبله‌گاهیم، اومید یئریم‌سن،
هر شئیی اسلاما قوربان گتیردیم ،
سن منیم سئویملی پیغمبریم‌سن.
ـ خدیجه ،سن منه مهربان اولدون،
ایندی ده سن ایلکین مسلمان اولدون.
کیچیک بیر بولاقدان عمّان باشلانیر ،
سندن دونیا بویدا اسلام باشلانیر .
ـ بیر عصرین سئوینجی،کدری اولدوم ،
من آرتیق دونیادان گئده‌ری اولدوم .
من اوچدوم پیغمبر آسمانیندا
اوزوم گونشلشدیم گونش یانیندا .
اونونچون حیاتدا اولن دئییلم ،
تانرینین یوللاری منه آچیقدیر .

سنه ،پیغمبریم ، وداع دئمیرم
اولوم موقّتی بیر آیریلیقدیر .
سنه بیعت ائتسین بوتون امّتین،
یئرده تانریمیزا اوزون دایاقسان.
اوّه‌ل اوره‌کلردن قوووب ظلمتی
سونرا دونیالاری نورلاداجاقسان!
اسلامین گونشی گؤتورمز لکه ،
اونون سجده‌سینه گله‌جک عالم .
من سنی، گؤزلریم یول چکه‌ ـ چکه ،
جنّت قاپی‌سیندا گؤزله‌یه‌جه‌گم .
سندن تئز گئدیرم ،سن آللاه ،کوسمه .
سن بشر عؤمرونده یاخشی‌کی وارسان.
سنه‌یالواریرام ،سن هئچ تلسمه ،
نه‌قده‌ر گئج گلسن،چوخ یاشایارسان.
یاشاییب دونیانی خوشبخت ائلرسن.
کور اولموش گؤزلره ایشیق چیلرسن.

پیغمبر بو سؤزدن اسدی، تیتره‌دی،
سوسدو ،باشی‌اوسته هاله‌لندی نور .
ـ آللاه ،خدیجه‌یه مؤژده وئرـ دئدی،
جنّتده زومرروددن کاشانه‌ن دورور .
... خدیجه‌قوووشدو گونشله آی‌لا ،
اوجالتدی پاک آدی،یاخشی آدی او .
اولو پیغمبرین دعالاریلا
پیغمبر یاشیندان چوخ یاشادی او .
خدیجه ... مسلمان ...
ایلکین مسلمان...
سونراکی مسلمان کیملر اولدو بس؟

اؤلوم گلیب ایلان کیمی چالارکن
کاروان بولود غملی آشدی اوفوقدن،
اجل عؤمره قارا کؤلگه سالارکن
بیاض بیر آت قاناد آچدی اؤفوقدن،
خدیجه‌نین نورلو اؤزو سوْلارکن
روحو اوچدو ،ایشیق ساچدی اؤفوقدن،
جنّت یوْلو اوْنا روان اوْلارکن
عزراییل دا واریب قاچدی اؤفوقدن،
وداع چاغی آلا گؤزلر دوْلارکن
ائله تؤکن نه یاغیشدی اؤفوقدن،
آناسیندا،ن یئرلر یئتیم قالارکن
سئللر آخدی گؤزویاشلی اؤفوقدن،
اؤلومو اوْ، مکافات‌تک آلارکن
روحو اوچدو ،ایشیق ساجدی اؤفوقدن،

هر جانلی‌نین اؤز روزیسی وار

****

ـ ای آللاهین رسولو ، اوشاغیمین گؤزلری یاخشی گؤرمور. سن اوْنا علاج ائت !

ـ یا محمّد! اوْغلومون آیاغی آت‌چاپارکن سینیب . اؤمید سنه‌دیر .

پیغمبر دعا ائتدی، درمان وئردی. اوشاق ساغالدی. پیغمبر اوْنا علاج ائتدی. ـ یا رسول اللاه ،جوان قارداشیمین قیلینج یاراسی هله‌ده ایشله‌ییر سندن کؤمک . آز کئچمه‌میش جوان اوْغلان ساغالیب ، اسلام یوْلوندا یئنه ووروشلارا گئتدی.

ـ یا پیغمبر، آرواديمين قولاقلاری آغیر ائشیتمه‌گه باشلاییب . سندن مدد. پیغمبر سؤز وئردی کی، دعا ائدر آرواد ساغالسین.سوْنرا علاوه ائتدی:

ـ ای مؤمن مسلمانلار ،توْرپاغیمیزدا نه قده‌ر لقمان کیمی حکیملریمیز وار .حکیملرین ده اؤز روزیسی وار. اوْنلارین روزیسی ـ اوْنلارین انسانلارا ساغلاملیق گتیرن صنعتیندن چیخیر. انسانلارین چؤره‌گینه باعث اوْلماق پیغمبره یاراشان ایش دئییل.چونکی بو، گناه‌دیر.آللاه هر بیر جانلی‌نین روزی‌سینی لایقینجه بؤلوب وئریب : حکیمین، رنجبرین ده ، گؤیه‌رچینین ده ، قارتالین دا . قارانقوشون، سئرچه‌نین ده .

هرکس ، هر جانلی اؤز آللاه پایینا حرمت ائتمه‌لی و قانع اوْلمالی‌دیر

حضرت علی‌نی باسدی باغرینا

****

دئـــدی حضرت علی: " آللاه اکبر!"
یئنی بیر مسلمان دوْغدو دونیادا .
ـ ببعته گلیرم، اولو پیغمبر ،
سنین تک مقدّس یوْخدو دؤنیادا .
ـ ایگیت‌دیر عمی‌نین اوْغلو دؤنیادا،
آللاهین دعاسی یار اوْلسون اوْنا ،
نورلانسین طالعی، بختی دؤنیادا .

علی یاد قلبینه ووران قیلینجدی،
گؤزلره سانجیلان اوْخدو دؤنیادا .
بؤیوک ظفرلره علی یوْل آچدی،
کافری یاندیریب ، یاخدی دؤنیادا .

آرخا ، دایاق ایدی پیغمبره اوْ،
اؤزو ده ییخیلماز داغدی دونیادا .
نه‌وه‌لر بخش ائتدی پیغمبره اوْ
ایمانی ان اولو حاقدی دونیادا .
رسول دئدی اوْنا : "آللاهین شیری" —
قیلینجی شیمشک تک چاخدی دونیادا .
ربّین سؤزو گزدی اوزاق ائللری
اسلاما کور آخین آخدی دونیادا .

ائشیت ای انسان

****

.. عبادت اوْنجوردور— اولو آرزودور،
اوْنون دا دوقفوزو حلال روزودور .
زحمتسیز وارلانان آخرده آجدیر ،
ان مقدس عمل—حلال قازانجدیر .
دوْنیادا رنجبردن شاعره قده‌ر —
زحمتی سئوه‌نی آللاه دا سئوه‌ر .
اینا ملا اوجالدار انسانی آللاه ،
اوْندان اسیرگه‌مز احسانی، آللاه .
..کیم‌کی اوْز نفسی‌نین کؤله‌سی‌اوْلدو
دونیانین ان حقیر بنده‌سی اوْلدو .
زحمتده تر تؤکن بؤیوک ایگیت دیر ،
حلاللیق یوْلوندا اؤلن—شهیددیر .

قوْهوم دوْشمنلر

****

اینامسیز آرزولار سوْلان چمن دیر ،
کافردیر— بدنیّت فکره دوْشنلر .
دوْشمنلر اوْنسوز دا ائله دوْشمندیر
داها دهشتلی‌دیر قوْهوم دوْشمنلر .
هاردان ظهور ائتدی آللاه بلاسی،
ایستر هرکلمه‌سی سیم—زر اوْلسون،
نئجه عبداللّه‌نین یئتیم بالاسی
گلیب بو گوْن بیزه پیغمبر اوْلسون؟
واللاه ، اوْ، مجنوندور ،
واللاه، کافردیر ،
بیزیم حق بُت‌لره اوْ، ال قالدیریر
داشی،تخته‌نی ده تانری ساییبلار
بئله‌جه گؤرونمور بت‌لرین سوْنو .
بعضاً چؤره‌کدن ده بت قاییریبلار ،
سوْنرا آج قالاندا یئییبلر اوْنو .
"یوْلوموز آچیقدیر ،سؤزوموز دوْزدور ،
بیزیم ایناُمدوْلو صاباحیمیز وار .
نئجه ، " آللاه بیردیر؟
بو نئجه سؤزدور؟
بیزیم اوْچ یوز آلتمیش آللاهمیز وار .
تک اؤز آللاهینی دئییر اوجا توت ،
قوْی بیزیم بت‌لری گؤزدن سالماسین.
یئرده پارلاق شوشه ،گؤیده آغبولود ،
بیزه بوندان سوْنرا آللاه اوْلماسین.
بت‌لره توْخونماق — بیزه ظولوم‌دور ،
رسولون جزاسی یالنیز اؤلوم‌دور . "
تحقیرلر ،داش قالاق،اؤلوم هده‌سی،
اوْلدو قوْهوملاردان "ایلک هدیه‌سی" .
.. اوْنلار قیلینج چکدی حق پیغمبره ،
قیلینج پارالانیب تؤکولدو یئره .
اوْنا قصد ائتمه‌گه گلدی بیر نفر ،
کافری بیر ایلان چالدی اوْ سحر .
.. بیری قالخیب یئریندن —
گئدیب ،محمدی[۳] اؤلدورم — دئدی،
بیر قوْچ چیخدی سوْرودن —
اوْنو ووردو، سوْرودو
یانار جهنّمه واصل ائیله‌دی.
پیغمبر دوْشوندو، اریدی چراغ،
ائله هارای چکدی کؤکسونده اوْره‌ک:
" اگر آناسیندان کوْسرسه اوشاق

گئدیب آتا سینا سیغینسین گره‌ک "	انسان، اؤز یوردوندا پیغمبر اؤلماز.
دؤشوندو قلبینده غضب ، اعتراض:	گئدک گؤرک ــ مدینه
	قوللوق ائدر نه دینه

زمزم مبارک سودور

****

ــ السلام علیکم ،اولو پیغمبر! بو ، اسلام دونیاسیندا ایلک دفعه وئریلن سلام ایدی. پیغمبر دئدی:ــ آللاه تعالانین کؤلگه‌سی همیشه اوستونده اؤلسون.

ــ ساغ اؤل، پیغمبر!

ــ سن کیم‌سن ؟هاردان گلیب ، هارا گئدیرسن؟

ــ اوزاق قبیله‌دنم ، سنی گؤرمه‌گه گلمیشم .

ــ نه واقتدان یورداسان؟

ــ اوچ گون، اوچ گئجه‌دیر .

ــ بس سنی کیم یئدیرتدی، کیم دؤیوردو ؟

ــ زمزم سویوندان باشقا هئچ بیر یئیه‌جک ، ایچه‌جک گؤرمه‌دیم .

ــ زمزم مبارک سودور! آج اؤلانی دؤیورور دا .

ــ منه اسلامی اؤیره‌ت ، اولو پیغمبر!

ــ اؤلجه گئده‌ک ائوه ، یئیه‌ک ،ایچک ، صحبت ائده‌ک . . .

اؤنلار پیغمبرین ائوینه یؤللاندیلار . ائودن چیخاندا اؤ، آرتیق کلمه‌ــ شهادتی‌نی پیچیلدا‌ییردی. اؤنون قاپی‌سیندان حق اومان ایمان تاپار! پیغمبر قؤناغینی یؤل اوزاق ائدیب ، دئدی: علیکم السلام!

بو دا اسلام دونیاسیندا ایلک دفعه وئریلن سلامین جوابی‌ایدی.

اوزاق ائلدن گلمیش قؤناق محمدین اوره‌ک آتشیندن ایسیندی، حرارت آلدی. عالملرین قلبی محمد، محمدین قلبی قرآن . . . قرآنین قلبی‌یاسین. . . یاسینین قلبی آیه . . .

مدینــه

****

کاروانین یؤللاری قوم‌دور ،کؤلک دیر	دئدی اؤنا ائل سئوینه‌ــ سئوینه :
دایانیب فیکیرلی، یاستی تپه‌لر .	ــ منیم ائویمه گل، منیم ائویمه!
مدینه‌ــ اؤنسوز دا شهر دئمک دیر	پیغمبرین سؤزو سئویملی، محرم،
اؤلدو پیغمبره ایکی‌قات شهر .	ــ هاردا دوه‌م دورسا ،اؤردا دؤشه‌رم.
شهر مهربانجا آچدی قؤینونو ،	دوه آستا کئچیر ،غرورلا گئدیر ،
سجده‌یه گله‌نین گؤرونمور سؤنو .	اؤستونده پارلایان پاک نورلا گئدیر .

دەوه هـاردا گؤرن چؤکەجک یئره؟
گؤزلر زیللەنیبدیر آغ لپیرلره.
خورما آغاجی‌نین یاشیل بوتاغی
کؤلگەیه چاغیریر عزیز قوْناغی.
باشی‌نین اوْستونده بیر بولود سوْزور
سرینلیک بوْروبور آتشلی دوْزو.
دەوه بیردن ـ بیره
بیر ائوین یانیندا دیز چؤکور یئره.
آخیشیر اوْرایا ائل آخین ـ آخین،
عرب اؤولادلاری، پیشوازا چیخین!

دوْشمەییر دیللردن "آللاه اکبر!"
اوزانان اللری سیخیر پیغمبر.
اوْرەکلر سسی‌نی ائشیدیر جهان،
اوزاقلار،یاخینلار بیعته گلیر.
صاباح یئر اوْزونون صاحبی انسان
بوگوْن مدینەیه صاحب‌کسیلیر.
ـ گلین ایلک مسجدی تیکک بو یئرده،
ایلک دعا دئیه‌رم اؤزوم منبرده.
کیمی داش گتیردی، کیمی‌قوم،پالچیق
پیغمبر تر تؤکدو هامیدان آرتیق.
اوْزونده خوشبختلیک شفقی واردی،
گؤردولر اللری قابار ـ قاباردی.
ـ پیغمبر،یوْرولدون، کؤلگەلیکه کئچ
ـ آللاها ائو تیکن یوْرولارمی هئچ؟

آیلار نئجه‌کئچدی، دئمک چتین دی،
معظّم مناره گؤیه دیرەندی.
یوْکسلدی سمایا "نبی‌مسجدی"
مغرور، ابدی.
ایلکین اذان چکیب "بلال حبشی"،
چاغیردی بو یئره آیی، گوْنشی.
ایلک دفعه پیغمبر قالخدی منبره،
مؤمن مسلمانلار دیز چؤکدو یئره.
یاییلدی هر یانا عدالت سسی،
یاییلدی جهانا عدالت سسی.
حق سؤزو ائشیدن یاخین،اوزاقدیر،
فقط یاتمامیشدیر، کافر اوْیاقدیر.

بوْرکولو یای گوْنونده

****

اوْدلو ـ آتشلی‌یای گونونده پیغمبر خورما آغاجی‌نین آلتیندا اوزانیب دینجەلیرمیش. بیردن ـ بیره کافرلر ـ ین حشّەلی بیر پهلوانی اوْنون اوستونو آلیر و دئییر: ـ ایندی سنی منیم الیمدن کیم قورتارابیلر؟
ـ آنحاق آللاه تعالی.
پهلوان قیلینجی‌نی‌قالدیریب پیغمبره ضربه ائندیرمک ایستەییده جناب جبرائیل اوْنون قوْلوندان ووروب، قیلینجی‌نی یئره سالدی. پیغمبر قیلینجی‌یئردن گؤتورور، و پهلواندن سوْروشور: ایندی سنی منیم الیمدن کیم خلاص ائده‌بیلر؟
ـ آنحاق سن اؤزون، یا پیغمبر!
پیغمبر پهلوانی باغیشلاییر،قیلینجی نی دا اؤزونه قایتاریر. آرتیق اوْ دا پیغمبره بیعت ائدیر.

ائشیت ای انسان!

****

قادینلار ـ بشرین محبّتی‌دیر،
قادینلار ـ آللاهین امانتی‌دیر.
عشقسیز انساندا صداقت اوْلماز،
بیر ده امانته خیانت اوْلماز.
خیانت ائتدینمی، جهنّمدەسن،
اونوتما، جنّتدن اؤزون چیخدین سن.

هم ده قاشقا آتین قصاصی

****

کافرلر- قریش طایفالاری و اوْسلارین اِل آلتی‌لاری تئز- تئز مدینه‌یه هجوما کئچیردی. پیغمبری مغلوب ائتمک، گوبدن گونه بوتون شرق عالمینه یاییلان اسلام دینی‌نین ماریشی‌سینی آلماق اوْنلارین مقصدی‌ایدی. لاکین هردفعه ده کافرلر مغلوب اوْلوب گئری چکیلیردیلر.

پیغمبره توتولانمیش اوْخلار و داشلار گؤیده یارالانیب یئره دوشوردو. بو دفعه‌کافرلرین باشچی‌سی ابوسفیان اوْن مینلیک اوْردو ایله هجوما کئچمیشدی. علیه‌حالاحاعینا امینا سدی. مدینه‌یه چاتاندا گؤردولرکی، شهرین دؤردطرفینده درین، گئنیش خندک آتیلیب. کافر اوْردوسو مات- معطل‌قالدی. خندکی گئچه بیلمه‌دی. لاکین سئحه اوْلدوسا بیرپهلوان خندگی آشیب کئچدی، و باشلادی میدان سولاماغا.

- هانی پهلوانلاریبیز؟ وارسا جیخسین قارشیما، باشینی‌قوش باشی‌کیمی اوزوم!

"آللاهین شیری" حضرت علی‌پیغمبرین حضورونا گلدی. دؤیوشه اجازه ایسته‌دی.

پیغمبر: - سن بیلیرسمی‌کی، بو جوْخ مشهور پهلواندیر؟

- بیلیرم. حضرت علی ایکینجی‌دفعه خواهیش ائتدی. بو دفعه پیغمبر اجازه وئردی. لاکین دئدی کی، سنین زرهین چوح ضعیفدیر. آل منیمکی‌نی گئی!

پیغمبر اؤز زرهی‌نی اگنیندن چیخاریب، حضرت علی‌یه گئیدیردی.

علی دؤیوش میدانینا چیخدی. پهلوان اوْنو ریشخندله قارشیلادی.

- باشقا بیر پهلوانینیز یوْخدور سیزین؟ بو اوشاغی نیه مبمله‌دؤیوشه گؤنده ریرسینیز؟

علی بو تحقیری اوددو. غضبلندی: - من سنی اؤلدورمگه گلمیشم- دئدی. یا اسلامی‌قبول ائده‌جکسن، یا دا من سنی جهنمه گؤنده ره‌جگم.

پهلوان قهقه گولدو. علی اؤز سؤزونه دوام ائتدی.

- ایگیتلر گره‌ک برابر وضعیتده ووروشسونلار. سن آتلی‌سان، منسه‌پیادا.

پهلوان شست ایله آتدان ائندی. غضبینی بروزه وئرمه‌مک اوحون آغ‌قاشقا آتین قاباق قیچلارینی بیر قیلینجلا ووروب کسدی. آغ‌قاشقا یئره چؤکدو. علی آتین آلا گؤزلرینده باش‌دا ملالاری گؤردو. آت باشینی قالدیریب ایکی آغیز کیشنه‌دی. ائله بیل آت دئییردی کی، یا علی، اوْندان منیم ده قصاصیمی آل! دوشمنلر اوز- اوزه گلدی. ایکی‌اوْردو سکوت ایچینده ده بو ووروشو سئیر ائدیردی. ایندی‌هرشئی‌بوردا حل اولونوردو. غلبه، یاخود مغلوبیت؟

پهلوان قیلینجی‌نی ضربله علی‌نین باشینا ائندیردی. ده‌بیلقه یاریلدی. علی‌نین باشی یارالاندی. علی بیرآن ایچینده یئردن توْرپاق گؤتوروب، یارا سینا باسدی، یوْخسا قان آخیب گؤزلرینی توتا بیلردی.

پهلوان بوْیجا دا علی‌دن اوجایدی. علی فیکیرلشدی کی، اوّلجه قوْللاردان قیچلاردان وورماق لازم‌دیر.

" آللاهین شیری" قوْشاآغیزلی قیلینجی‌نی پهلوانین دیزلرینه چالدی. داغ بوْیدا بدن باغیرتی‌ایله یئره گلدی. علی اوْنون اوستونو آلدی. اسلام اوْردوسو "احسن "دئیه سسلندی.

پهلوان علی‌یه مراجعت ائتدی: ـ سن منی ائولدوره‌جکسن. بونا شبهه ائتمیرم.

ـ اسلاما گلسن، من سنی باغیشلارام.

ـ یوْخ، من اسلامی قبول ائتمیرم. لاکین سندن ایکی خواهشیم وار. بیرینجی‌سی، منیم اوستومده‌کی قیمتلی اشیالارا ال وورما. ایکینجی‌سی باشیمی دیبدن یوْخ، سینه‌مدن کس. نیزه اوجوندا گؤرنلر بیلسینلر کی، نئجه اوجا بوْیلو، جثه‌لی پهلوان اوْلموشام.

علی دئدی: ـ بیرینجی خواهشینه عمل ائده‌جه‌گم. چونکی من دونیا مالینا طاماح سالان دئییلم. من آنجاق اسلامین علیهینه ووروشانلاری جهنمه واصیل ائدیرم. بونو دئییب، حضرت‌علی پهلوانین باشینی دیبیندن اوزدو. یاخینلیقدا هله ده چابالایان، آلا گؤزوندن یاش آخان قاشقا آتین‌قصاصی دا بئله آلیندی. کافر اوْردوسو سینیق دوشوب، مکّه‌یه قاییتمالی اوْلدو. اولو پیغمبر علی قیلینجی‌نین بو ضربه‌سینی اسلام تاریخی‌نین دؤنوش‌نقطه‌سی کیمی قیمتلندیردی.

(آردی وار)

<u>ادبی خبر:</u>

خلخالین بؤیوک عالیم وشاعری محمدباقرخلخالی وانون معروف اثری (شعلیده)حاقیندا سیراثر یازیلما قدادیر بوساحه‌ده معلوماتی اولان دوستلاردان خواهش اولونور آشاغاداکی آدرسله مکتوبلاشیسنلار. تهران صندوق بستی شماره ۱۶۵۶ - ۱۳۶۵ ۰ ۱ .

وارلیق مجله‌سینی وباشقا دیلیمیزده چیخان کتابلاری "اندیشه‌سو" کتابخانه‌سیندان آلابیلرسیز - تهران انقلاب میدانی امیرآباد خیابانی‌نین اولی صول الده یاساژ فیروز ایکینجی‌طبقه‌ده (اندیشه نو).

یا زا نی: قا را نا ما زا ف
یا زیمیزا چئویره ن:غلامحسین بیگدلی

● روسلارین نه‌قده‌ر ا شغا لچی وقا ن ا یچن وظلمکا ر اولدوقلارینی درک ا ئتمک ا وچون،ا ؤنلارین تا ریخ بؤیو تؤرتدیگی جنا یتلری دویما ق ا ؤچون ، روس ظلم وا سا رتینه معروض قا لان هربیرخا لقین و نسلین ا ؤلادلاری بو یا زینی ا وخوبوب عبرت گؤتوره‌لی‌دیرلر . غ .بیگدلی

شیخ شامل

شا ملین وفا تینین ۱۲۰ ا ییللگی منا سبتیا یله

شا مل هجری قمری ۱۲۱۲(۱۷۹۸م)ا یلده دا غستا نین گیرمی آ ئولوُندا (دهکده) ،آ وا رکندیلیهی دا نقا محمدعا ئله‌سینده دوغولوب .طبیعت شا مله بینی یئتمه چا قلاریندا ن پولادکیمی ا گیلمز ومحکم‌بدن،تا ی ـ تؤشلاریندا ن سئچیلن عا قیل وگؤج،اُ ؤوچوُلوقدا ،گؤلله آ تما قدا ، آ ت چا پما قدا ها مینی حیرتده قویا ن قوّت وقدرت بخش ا ئتمیشدی .

بوتون جنگا ورلیگه مخصوص کیفیتلری ا یله فرقلنن شا مل آ ئولون ا ن تا نینمیش ،سا وا دلی ها دی لریندن درس‌آ لمیش ، ۲۰ یا شیندا عرب دیلینی مکمل ا ؤیره‌نمیش ،بوُدیلده گرا میتا نی (گرا مر وصرف ونحوی) ، منطقی وریتوریکا نی (بلاغت ،نا طیق لیک صنعتی)منیم‌سه‌میش ،یونا ن ا سا طیرینه ،روما قهرما نلارنین سرگذشت لرینه دا ییر چوخلوکتا بلار ا وخوموشدو .ا ؤزونه وا طرا فینا قا رشی چوخ جدی‌وطلبکا را ؤلان شا مل دیلینه ا یچگی ؤورما ییب ،ا یچنلری ده جدی جزا لاندیریب ،ا ؤنلاری بوُ یوّلدا ن ا وزا قلاشدیرمیش دیر .

۱۸۳۰ م(۶ـ ۱۲۴۵.هـ)ا یلینین ا وللرینده روس ا یمپریا سینا قا رشی مبا رزه آ پا را ن‌غا زی محمد وحمزت بیگین ا ن یا خین سیلاحدا شی ا ؤلان شا مل آ رتیق دا غلیلار آ را سیندا بؤیوک حؤرمت ونفوذ قا زا نمیشدی . حمزت بیگ ا ؤلدورولنده ن سونرا ۱۸۳۴(۵۰ـ ۱۲۴۹.هـ)نجو ا یلده شا مل دا غستا ن وچئچن ـ ا ینگوش خلق لارینین ا ما می تعیین ا ولوندو . چا ریزمه قا رشی مبا رزه‌یه دوا م ا ئتدیرمه‌گی ا ؤز عهده‌سینه گؤتوره‌ن شا مل ا یکی ا یل جدی حا ضیرلیق ا یشی گؤردو .

۱۸۳۵ (۵۱ – ۱۲۵۰ .هـ)نجی ا یلده چئچن لرین عصیا ن دا لغا لاری

آسوْللاری بوْرودو،شامیلین مریدلری اوْنلارا تعلیم وئریروا ستقامتلن-
دیریردی،۱۸۳۶(۲- ۱۲۵۱.ه) - نجی ایلده داغلیلارین سیلاحلی عصیانی
بوْتون قوزئی داغستانی احاطه ائتله‌دی.۱۸۳۷ (۳- ۱۲۵۲.ه)-نجی ایلده
چار اردوُسو عصیانی یاتیرتماق جهدی ائتسه‌ده ،شامل حرکاتی تئز-
لیکله گونئی داغستانی[1] دا بوْرودو.

بئله‌لیکله عصیانچیلار گوْن به گون شاملین اطرافیندا توَپلاشیر،
گئت - گئده طرفدارلاری ومریدلری چوخالیردی.شامل احتیاط اوْچون
آخولگا آ[ٴ]ولونون یاخینلیغیندا قایا سلسله‌سی اوْزه‌رینده قالالار
تیکدیردی،کئچید یوْللارینی محکملندیردی....

شاملین رهبرلیکی ایله بوْتون داغستان ،چئچن - اینگوش ماحاللار-
ینی بوْروین عصیان دالغاسی روس ایمپریاسینی جدی حاضرلیق گؤرمکه
مجبور ائتدی .۱۸۳۹(۵ - ۱۲۵۴.ه) - نجو ایلده ژنرال گرابیه‌نین
کماندانلیغی (فرماندهی)آلتیندا سککیزمین لیک اردوحصه‌لری غفیلده‌ن
عصیانچیلارا هجوما کئچدی .بیئرلی کیناز وفئودال‌لاردان بیرچوخو
شامیله‌قارشی ووَروشمالاردا اشتراک ائدیردی.بوْنا گؤره‌ده بؤیوک
قانلی محاربه‌ده‌ن سونرا آخولگا آلیندی،مینلرله داغستانلینین قانی
آخیدیلدی.شاملین اوْغلو و آروادی اؤلدؤرولدو،اؤزو چتینلیکله
خیلاص اوْلوب چئچن آ اوْلونا پناه آپاردی.

۱۸۳۹ (۵ - ۱۲۵۴.ه)- نجو ایل آوغوستون ۲۹- دا ژنرال گرابیه
چارا طنطنه‌لی شکیلده خبروئردی:" آخولیگا آلیندی داغلی‌لار لا
قورتاردیق،شامل یوخا چیخدی".چار جوابیندا بیلدیردی"چوخ گؤزه‌ل آما
حیییف کی شامل گئتدی،اعتراف ائدیره‌مکی،اوْنون یئنی هجومو داها
قورخولوا ولابیلر.هرحالدا سؤز سؤزکی،اوْ اؤز گوْجونون ونفوذونون
بؤیوک حصه‌سینده‌ن محروم اولدو".چارشبهه‌لرینده حاقلی ایدی.
چوخسایلی خلق اردوسو ایله یئنی ده‌ن امپریایا قارشی ووُروشماق
اوْچون شامله بیرجه ایل لازم گلدی .بوُدفعه یئنی مرکزچئچن لرین
قالین مئشه‌لرله احاطه اولونموش دارغا کندی سئچیلدی.شامل بورادان
بوتون چئچنستان وداغستانا نظارت ائده‌بیلیردی.

هله ۱۸۴۰ (۷ - ۱۳۵۶.ه)- نجی ایلده‌ن چارروسیه‌سی قفقاز ا

۱- بوندان سونرا داغلی‌لار یازیلاندا داغستانلیلاردئمکدیر.

دا لبا دا ل چوخ مین لی حربی ا کسپدسیا (ا عزا میت)لار گؤنده‌ردیسـه‌ده ا ؤنلارین هئچ بیری ا وغور قا زا نا بیلـمه‌دی وشا ملین خلق ا رودسو طرفینده‌ن دا رما دا غین ا ئدیلیب ،گئری قا یتا ریلدی.بوا یللر شا ملین حا کمیتی‌ده محکم‌لندی وا ؤزوده بیرسرکرده‌کیمی تا نیندی.آ وروپـا ا ؤلکه‌لری ده شا ملی "دا غلیلارین حا کمی کیمی تا نیدیلار .

لیکن قفقا زی ا لده‌ن وئرمک ا یسته‌مه‌ین چا ر ژنرا ل لاری ا شغا لچی ـ لیق نیت لرینده‌ن ا ل چکمه‌دیلر .ژنرا ل گرا ببه ا ؤن مین لیک ا ردوا یله دا رغا یا دوغرو حرکت ا ئله‌دی.جمعی دؤرد گونلوک دؤیوشده‌گرا ببه ۶۶ ضا بیط(ا فسر) ، ۱۷۰۰ عسکر (سربا ز)چوخلو دؤیوش سورسا تی ا یتیریب گئری چکیلمه‌گه مجبور ا ولدو .شا مله‌قا رشی چا رژنرا ل لارینین نوبتی هجوملاری دا هئچ بیرنتیجه وئرمه‌دی.شا مل شرقی قفقا زین تا م حقوقلو حا کمی ا ولدو .

۱۸۴۴ (۱۲۶۰.ه) ـ نجو ا یلده شا ملین ۲۷ مین لیک ا رودوسوگونئی دا غستا نی،قا لاشورا ،گوللو ،ا یلی‌سو ،آ ختی،روتول،حا ر ،با لاکن وبا شقا ا یا لتلره حرکت ا ئتمگه با شلادی.بوا یا لتلرین ا ها لیسی شا ملین ا طرا فینا طوپلاشدی،ا یلی‌سو سلطا نی دا نیل بیگ شا ملین طرفینه‌کئچدی.

شا ملین گون به گون شهرتله‌نن غلبه‌سینده‌ن چوخ نا را حا ت ا ؤلان و روس ا ردوسونون مغلوبیتینده‌ن سا رسیلان I نیکلای ۱۸۴۴ (۱۲۶۰.ه)ـ نجو ا ئلین سونوندا گرا ف وا را نتسفوفو قفقا زا جا نشین وقفقا ز ا ردوسونا با ش کما ندا ن (فرما نده)تعیین ا ئتدی. . .عین زا ما ندا روسیه‌ده‌ن قفقا زا ۴۰مین لیک ا ردو گؤندردی ۱۸۴۵ (۱۲۶۱.ه)ـ نجی ا یلین یا ییندا همین ا ردو وا را نتسفوفون کما ندا نلیغی(فرما نده‌لیگی)آ لتیندا شا مله قا رشی یوروشه با شلادی.بؤبوک هجومدا ن سونرا وا را نتسوف شا ملین قرا رگا هی دا رغا یا دا خل ا ولدو .شا مل دا رغا نی بوشا لدیب وا را نتسوفو سیرنیک لندیردی.آ زسونرا وا را نتسوف تله‌یه دؤشدوگونوآ نلادی.آ رخا ا یله علاقه‌سی کسیلدی،ا رزا ق وتجهیزا ت قوتا ردی،گتیریلن ا رزا ق ا یسه یوللاردا دا غلیلار طرفینده‌ن تا لان ا ئدیلدی.آ غیرمغلوبیته ا وغرا یا ن ژنرا ل وا را نستفو ا ونا کمکه گلن فریمتا قا چوخ چتین لیک له‌خیلاص ا ئله‌دی.

کنیا ز وا را نتسوف بو دؤیوشده ۴ ژنرا ل ، ۱۸۶ ضا بیط(ا فسر) ، ۴۰ مین آ شا غی چینلی دؤیوشچو ا یتیردی.بومغلوبیته‌ن سونرا چا ر بیرنئچه‌ا یل

داغلیلاری ساکت بوراخدی.

۱۸۴۰– ۱۸۴۷ (۱۲۵۶– ۱۲۶۴.ه)– نجی ایللر داغلی حرکاتینین یوکسک زیروه‌سی ایدی"شاملین پارلاق دؤوورو آدلاندیریلمیشدی".چار اردوسو هجومونون موقتی دایاندیریلماسیندان استفاده ائده‌ن شامل الینده ساخلادیغی شرقی وگونئی قفقازدا واحددولت "نظام"یاراتدی. اؤ،کیچیک خانلیقلاردان،سلطانلیقلاردان،ولایتلرده‌ن عبارت اؤلان آیری – آیری آزسایلی خلقلری بیردولتده بیرلشدیردی.اونلارین آراسیندا اؤلان کهنه‌قومی عداوتلری،طایفا چکیشمه‌لرینی آرادان قالدیریب واحد نظاما تابع ائله‌دی.شاملین دولتی دینی – حربی– سیاسی قوروپلارا اساسلانیردی.دین – داغلیلاری معنوی بیرلیگه،حرب مستملکه‌چیلیگه قارشی مبارزه بیرلیگینه،سیاسی قوروم ایسه‌واحددؤلت قورولوشونا یؤنلدیردی.شامل اؤزوهم‌امام،هم قدرتلی بیرسرکرده،هم ده سیاسی خادم‌کیمی دولتین رهبری ایدی.او،خلق طرفینده‌ن قانونی یوللا سئچیلمیشدی،واجب دؤلت مسئله‌لرینی حل ائتمک اؤچون دؤلت شوراسی – دیوانخانا یاراتمیشدی.بوشورایا اؤزو اعتبارائله‌دیگی نایب ومریدلر داخیل ایدی.

دولتین مرکزی اؤلجه آخولگا،بوقالا داغیلدیقدان سونرا دارغا، سونرا وه‌ده‌نه اولدو.شامل حاکمیتینده اؤلان اراضینی قیرخ نایب‌لیگه بؤلدوو هربیرینه اینا ندیغی،سیناقدان کئچیردیگی ان باجاریقلی آداملاری تعیین ائله‌دی.نایب لیک ده اؤز داخلینده‌رایون (ناحیه)لارا بؤلوندو وبیئرلی مأذونه (اداره‌باشچی‌سی)تاپشیریلدی.

البته شاملین آیری – آیری طایفا وخلقلردن عبارت داغلیلاری بیر دؤلتده بیرلشدیریب،جدی دؤلت نظامی یاراتماسی او دؤورا ؤچون چوخ بؤیوک وحدی آددیم ایدی،بئله‌بیر دؤلتی قؤروییوب یاشاتماق اؤچون محکم انتظام مالک اُردو اؤلمالی ایدی.شامل اردویا خصوصی دقت یتیریردی.اوداییمی اولاراق ۲۰ مینه‌قده‌ر نظامی اردودا ساخلاییردی.اردویا ان ساغلام وجسور آداملار سئچیلیردی.اردودا قوللوق ائتمک شرف سایلیردی.اردوحصه‌لری ۱۰،۱۰۰،۵۰۰،۱۰۰۰ نفرلیک بؤلمه‌لره آیریلیردی بؤلمه‌لرین کماندیر (فرمانده)لرینه آشاغیدان یوخارییا ژنرالا قده‌ر حربی روتبه وئریلیردی.

ایگیدلیک گؤسترنلر خصوصی نشانلارلا تلطیف اولونوردو،نشانلار–

ين ا وستونه "ا يگيد وجسور "سۆزلرى يا زيليردى.دۆيوشده قوْرخا قليـــق
گۆسته‌ره‌نلر ا يسه با شقا "مكا فا ت "وئريليردى.ا ونون سا غ قولونــــا ،
يا خود كوره‌گينه توک وپا رجا تيكيرديلر .بوتحقيرآ ميزنشا ن قورخـــا ق
دۆيوشچو ا يگيدليک گۆسته‌ره‌نه قده‌ر ا ونون كوْره‌گينده ويا قولونـــدا
قا ليردى....

شا ملين با شقا بيرا حتيا ط ا ردوسودا وا را يدى.خلق ا حتيـــــــــا ط
ا ردوسودا وا را يدى.خلق ا حتيا ط ا ردوسونا ١٥ يا شيندا ن ٥٠يا شينـــــا
قده‌ر آ دا ملار جلب ا ولونوردو .بو ا ردوتفنگ ،نا قا ن،قلينج وآ تلاتجهيز
ا ئديليردى.خلق ا ردوسو ٤٨ مين عسكرى ا حا طه‌ا ئديردى.

شا مل نظا مى‌ا ردونو ا يرى چا پلى سيلاح وتوپلارلاسيلاحلانديريــــردى.
بونون ا وْچون شا مل دا غلاردا كشف ا ولونموش مثا ل (فلز)معدنلريـــــى
(مس ،دمير ،گوموش‌و با شقا لاريني)ا يشلتديرير ،سيلاح حا ضرلانما سينـــــا
خصوصى دقت يئتيريردى.

شا ملين دا ها چوخ وا خت وگوج صرف ا ئتديگى سا حه‌لا يفا لارا يچريسينده
كۆک سا لميش ضررلى عا دتلرين،قا ن ا نتقا مينين سا تقين ليق،جا سوسلـــوق
كيمى قورخولو ودۆلت ا وْچون تهلكه‌لى ميل لرين آ را دا ن قا لديريلماسى
ا يدى.بئله ضررلى ميل لرى آ را دا ن قا لديرما ق ا وْچون شا مل ا يلـــــک،
نۆبه‌ده شريعت قا نونلارينـدا ن ا ستفا ده ا ئديردى.سا تقينلارا وجا سوسلارا
ا يسه سا تديغى طورپا غين ا وْستونده يا شا ما غى يوخ،آ لتينا گۆمولمه‌گـــى
توصيه ا ئديردى.سا تقينلارا ا وْلوم جزا سى طلب ا ولونوردو.

شا مل چا ليشيردى كى،هرا وْج دا يا ق(ا سلام ـ ا ردوـ وا حد دۆلـــــت)
محكم ا وْزول ا وْزه‌ريـنده قورولسون .چونكى چا ريزمه‌ومستملكه‌چيليگـــه
قا رشى مبا رزه ده بو ا وْچ دا يا غين محكم وحدتى،وا حدقوروموفعا ليت
نظا مى لازم ا يدى.شا مل قيما مدتده بونو يا را دا بيلدى.شا ملين مريــدـ
لرى غربى قفقا زدا دا خلق آ را سيندا جدى ا يش آ پا رير ،ا ونــــــلارى دا
دا غليلارين وا حد دۆلتينه ،بيرلشمه‌گه چا غيريرديلار .بوبا خيمـــــدا ن
شا ملين ا يده‌يا سيلاحى مريديزمه ا سا سلانيردى.ا و،ا سلام قا نونلارينـــى
دا غليلارين ملى عا دت عنعنه‌سينه ،ملى پيسخولوگيا سينا ،خلق لـــــر و
ملت لر ،دۆلتلى ويوخسول وظيفه‌لى ورعيت آ را سيندا هئچ بيرفــــــرق
قويما دا ن شا مل ا ئديردى.بونا گۆره‌ده خلق شا ملين معنوى با خيمـــدا ن
برا برحقوقلوديني ا صلاحا تلاريني ممنونيتله قا رشيلايير و ا وْزوا رليغى

کیمی قوروما غا چا لیشیردی.

لیکن دا غلیلار آرا سیندا خا ن،بیگ وبوقبیل منصب صا حبلری بودینی معنوی برا برلیگه آرخا چئویریر ،گیزلی یوللارلامستقل لیگه‌جا ن آتیر . روس‌جا نشین‌لیگی ایله علاقه‌یه گیریردیلر .

عین زا ما ندا شا ملین قفقا زدا یا را تدیغی وا حددینی ـ حربی دولت مُدلی‌نین گئت ـ گئده محکم‌لندیگینی گؤره‌ن روس میسیا سی(تبلیغا تچی سی)ا ونا قا رشی بوتون وا سطه‌لرده‌ن ا ستفا ده ا ئتمگه چا لیشیردی.بو میسیا (تبلیغا تچی)بیک وخا نلیق ا متیا زینی سا خلاما ق،آزسا یلی خلق لرین آرا سیندا عدا وت طوخومو سپمک ،شریعت قا نونلاری‌نین "مدرن لشدیریلمه‌سینه"قا رشی دینی ا خلاقی قیزیشدیرما ق،همچنین جا سوسلوق وبا شقا یوللارلا جدی پوْزوچولوق ا یشلری آپا رما قدا ن عبا رت ا یدی. نها یت چا ر ا ردوسو یئنی تا کتیکی پلانلار حا ضیرلاییر،تدریجا"جنوبدا آیری ـ آیری را یون (نا حیه)لاری ا له کئچیریر ،توتدوغو یئرلرده محکم‌له‌نیر .جا نشین لیگین قا نونلارینی تطبیق ا ئتمگه‌جهدگؤستریر . چا ریزمین بوسیا ستینی دوبا ن شا مل البته بوتون بونلارا قا رشی عا غیللی تدبیرلر گؤرور و وا ختنیدا قا رشیسینی آلیردی.

بلی دیرکی، I نیکلای عین زا ما ندا کریمه‌ده‌ده ا شغا لچیلیق محا ربه‌سی آپا ریردی.کریمه سا وا شینین‌با شا جا تما سی، II آلکسا ندرین حا کمیت با شینا گلمه‌سی،قفقا زدا وضعیتی دگیشدیردی .ژنرا ل آ.ا ی با ریا تین‌سکی‌نین کما ندا نلیغی(فرما نده‌لیگی)آلتیندا ۲۷۰مین لیک چا را ردوسو قفقا زا یئریدی.یئنی سیلاحلارلا تجهیز ا ولونموش چا را وردوسوآ ئولارا دا دا خل ا ولدوقجا ا ئولری یا ندیریر ،قا دین و ا وشا قلاری هرشئی ده‌ن محروم ا ئدیر.سون تیکه‌سینی‌ده تا لاییب آپا ریردی یا دا کی یا ندیریب محو ا ئدیردی.

شا مل گونو‌ـ گونده‌ن آرتا ن چا را ردوسونا قا رشی ا یکی ا یل جسا رتله ووروشا بیلدی.لیکن آ ئول لارین‌تصرفا تین با غلارین ،مئشه‌لرین یا ندیریلدیغینی گؤروب نا چا ر تسلیم ا ولما قی ا وستون توتدو.۴۰۰ نفرله قونیب ما غا را سینا چکیلن شا مل ۱۸۵۹ (۶ـ ۱۲۷۵ .ه)ـ نجو ا یل ا وغوستون ۲۵ ـ ده سا غ قا لانلارین خیلاصی نا مینا تسلیم ا ولدو.ا و، ۱۹ یا را آلما سینا یا خمیا را ق ا ؤزونو یوکسک لیا قتله آپا ریردی . II ا لکسا ندر شا ملی ا قلیم شرا یطی سرت وپیس ا ولان کا لوقا شهرینه

گؤنده‌ریب ،جدی نظارت آلتینداساخلادی.شامل ۱۸۷۰ (۷ – ۱۲۸۶.هـ)
نجی ایله قده‌ر بورادا یاشادی.اوزون – اوزادی دانیشقلاردان سونرا
مکه‌یه گئتمه‌گه اجازه آلدی.
داغلیلارین بو پولاد اراده‌لی و اگیلمزاوغلو ۱۸۷۱(۸– ۱۲۸۷.هـ)–
نجی ایلده مکه‌ده ابدیته قووشدو .شیخ شامل دونیاسینی دگیشسه‌ده‌
اونون روحو داغ قارتالی کیمی همیشه قفقازسمالاریندا قیی وورووب
داغلی لاری آزادلیغا سس‌له‌ییب .
بو قارتالین سسینداییلکین سس وئره‌ن،اونون آزادلیق آرزولارینی
قلمه آلان بؤیوک آذربایجان فیلسوفو حیدرحسین افدی دارا چکیلدی.
شامل روحوشوروی چکیستلری طرفینده‌ن تعقیبه اوغرادی.
بوگون او آزادلیق قارتالی‌نین روحو داغلیلارین ،جئچن لرین
ایگید اوغلو جؤهر دودایوین – جؤوهر ددنین سیماسبندا ظهور
ائله‌دی....
۱۲۰ ایلده‌ن سونرا بوقارتال یئنه قفقازسماسیندا قییی وورووب
داغلیلاری آزادلیق یوروشونه سس‌له‌ییر .بو یوروشه اوغورلاراولسون
دئیر .شاملین مقدس مزاری آزادلیق نورواییله دولسون.

باکی داجیخان :آیدینلیق غزتی ۳۱
یانوار ۱۹۹۲ سایی ۱۵ ۰۷۳

بهنام نوشیروانی

"محبت کؤرپوسو"یا "وارلیغا کؤرپو"

آسیلدی قولاغیم باخدی هی گؤزوم
حسرتلی اوره‌ییم پریشان اوزوم
اوزاقدان گلمه‌نی ایلکین قدمده
دوغولدوهیجان منیم قلبیمده
آیریلیق یولونا کؤرپوتوخودوم
قوووشماق درسینی گؤزده‌اوخودوم

ائشیدیب سسلری توتدوسورا غین
ووروردو زولفونه‌آرزودارا غین
اورکده‌ن سئومیشدیم‌منی سئوینجه
قورتولدوحسرتیم دالدی سئوینجه
کؤرپومون ایلمه‌یی‌اولموش‌محبت
وارلاندی وارلیغیما ئتدی حرکت

" وارلیق تۆپلوسو وآنادیلی

بو مقالـه باکی‌دا ۱۹۹۰ ده نشر اٸدیلـن "آذربایجان دیلـی خارج ده "آدلی کتابیندا مشهور یازیچی وتدقیقاچی آقای عدالت طاهرزاده طرفیندن یازیلیب ومحمدرضا هیئت طرفیندن یازیمیزا کۆچورولوبدور. مقالـه‌نین یازیلیش تاریخی ۱۹۸۶ دیر.

مقالـه ده وارلـیغین ویازیچیلاری‌نین ۷ ایلده یازدیقلاری یازیلار تحلیل وتدقیق اٸدیلـمیش وچوْخ دوْزگون ملاحظه‌لر آپاریلـمیش و اما بئلی دگرلندیرمه‌لر وسۆزون بوْتون معناسی ایلـه نقد ادبی اٸدیلـمیشدیر. بومقالـه‌نی وارلـیغین یئدی ایللیک کارنامه‌سی کیمی یازیچی واوخوجولاریمیزا تقدیم اٸدیریک. (وارلـیق)

○ وطن سیز یاشاماق ممکون اوْلسـادا،
دیل سیز بیر بۆیوک خلق گئده‌چک بادا!
(عزیز محسنی)

قانلـی پهلوی لـر آقالارینا صون قوْیان ایران اسلام انقلابی ایرانین ۱۸ میلیونلوق توْرک خلقلری نین دا یاشاییشیندا چئوریلیش اٸتدی. بۆیوک چوْخلوغو آذربایجانلی‌لار اوْلان بوْ خلقلرین ۱۹۴۶ نجی ایلـدن صونرا شاه تانک لاری‌نین،آمریکا طیاره‌لری‌نین گوْجو ایلـه قاپانمیش آغزی یئنی دن آچیلدی،ساواک خفیه‌لری‌نین گۆللـه‌لریلـه یوْخ اٸدیلـمیش مینلرلـه یوردسئوه‌رین قانی مرکبه دۆنوب اوْنلارلا غزت و ژورنالـین اوْزرینده "کوراوغلو"، "اوْدلار یوردو"، "چنلی بئل"، "دده‌قورقود"، "گونش"، "وارلـیق" .... آدلارینی یازدی،اوْزون ایللر بۆیو سوسموش دیللر دانیشماغا باشلادی،اٸلیمیزین ـ اوْلوسوموزون کئچمیشیندن، دیلیندن ،ادبیاتیندان دانیشان چوْخلو یازیلار اوْرتالیغا قوْیولدو. آغزینا برک تیخاج ووُرولموش بولاق یئنی دن گوْر چاغلادی. "کسروی" لرین ،"کارنگ"لرین ،"ذکا"لارین ،"شعار"لارین الی ایلـه دوْننیمیزه یاخیلان قارا لکه‌لری یوْماغا باشلادی.

تأسفکی بۆیوک اوُمودلارلا دۆیوتن اوْرکلرین سئوینجی اوْزون

سۆرمه‌دی:

بیردن دۆغان مطبوعات اۇلدوزلاری تک ـ تک سؤنمگه باشلادی. اۆنلارین ایچینده یالنیز جنوبی آذربایجانین "ملانصرالدینی" اۆلان "وارلیق" ایندی یه‌جن دان اۇلدوزو تک پارلاماغی باجاردی. . . بۇگوندن صونرا، "وارلیغین" نئچه نمره‌سی‌نین چیخاجاغینی دئیه بیلمه‌ریک. آنجاق اۆنون آدی نین آرتیق مطبوعات تاریخیمیزه عؤمورلوک دۆشدویو آیدین دیر.

تۆپلونون اطرافینا توپلانمیش دوقتورجواد هیئت، دوقتورحمیدنطقی، پروفسور غلامحسین بیگدلی، حقوقچو علی‌کمالی، عبدالکریم‌منظوری خامنه، محمدعلی فرزانه، ت. پیرهاشمی کیمی بۆتون وارلیقلارینی ایراندا، جنوبی آذربایجاندا ملی دۇیغولارین یۆکسه‌لیشینه وئرمیش سؤزون یاخشی معناسیندا فاناتیکلرین گؤردویو ایشی قیمتلندیرمک بیزیم اۆچون اۆلدوقجا چتین دیر. "وارلیق" ایرانین هم "آذربایجانی" هم "اۇلدوزو" هم "علم‌وحیاتی" هم "قۆبوستانی" همده آکادمیامیزین "خبرلری" دیر. آتدیم باشی "آرازین اۆتاییی‌نین ایدئولوژیسی"، "تورکیه نین تاثیری "کیمی یئرسیز تعقیب‌لرله اۆزلەشن، هر سؤزو یازارکن کۆره‌کلرینه سانجیلمیش ایتی باخیشلارین هده‌لرینی دۇیان وۇر ـ تۇت بیر نئچه کیشی‌نین بۆتون بیر اینستیتوتون باجارا بیله‌جگی ایشین عهده‌سیندن گلمه‌سینه (اۆزوده یۆکسک اۆستالیقلا) تکان وئره‌ن قووه یالنیز دۆغما ائلینه صۆنسوز، اۆلچوسوز سئوگی‌دیر! هئچ کسدن اۇماجاغی اۆلمایان، هئچ بیرمکافات گؤزلەمه‌یین بۇ ارنلرین بیر تۆمن بئله قازانجلاری اۆلمادیغی حالدا بۆتون وار ـ یۆخلارینی بۆ یۆلدا قۆیمالارینا دۆنیانین هربیر مدنی ملتی‌نین ضیالیلاری حسد آپارا بیلر. اینانیریقکی، گۆن گله‌جک اۆنلار حقینده اۆز یازیلاریندان قات ـ قات آرتیق کتابلار یازیلاجاق! تهراندا آذربایجان و فارس دیلینده آیدا بیر یۆل چیخان تۆپلونون باش رئداکتورو دوقتور جواد هیئت اختصاصجا حکیم‌دیر. بۇساحه‌یه دایر بیرنئچه دگرلی علمی اثرین مؤلفی دیر. ۱۹۸۳ ـ نجو ایل اوکتیابرین ۱۹ ـ اۇندا پاریس‌جراحلیق آکادمیاسی‌نین حقیقی عضوو سئچیلمیشدیر. وقتیله آتاسی یۆکسک قۇللوقلاردا ایشله‌ییرکن جنوبی آذربایجاندا خلقی شاه‌قیرقینلاریندان قۆروموش، اۆنا گؤره ده هیئت‌اۆجاغینا ائل ایچینده تۆکنمز سئوگی واردیر. آتاسی‌نین یاخشیلیقلارینی ایندی اۆ، جراح پیچاغیله

بیرگه قلمله ده‌داوام ائتدیریر. "آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش"، "مقایسه‌الغتین"کتابلاری"وارلیق"داکی"آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش، "آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی"، "اوْغوزلار" کیمی سلسله مقاله‌لری اوْنون ائله‌جه‌ده قدرتلی فیلولوق ـ تاریخچی اوْلدوغوندان سوْراق وئریر.

دوقتورجواد هیئت اؤزوکیمی صون درجه ساوادلی، یوْکسک دوشونجه‌لی ضیالیلاری "وارلیغین"چئوره‌سینه ییغمیش، هئچ بیر سیاسی آخینا قوْشولمادان کئچمیشیمیزین، دیلیمیزین، ادبیاتیمیزین تبلیغینه باشلامیشدیر، توْپلونون بئله ستونلاریندان بیری پروفسور غلامحسین بیگدلی‌دیر. غ. بیگدلی کلاسیک ادبیاتیمیزین یایلماسی، نشری یوْلوندا اؤلچویه گلمز ایشلر گؤرموشدور. سیدمحمدمحیط طباطبایی کیمی محافظه‌کار ملتچی‌لرین یئرسیز هجوملاری قارشیسیندا گئری چکیلمه‌ین بوْ عالیم اصل یوُرد سئورلیک غیرتی ایله (وارلیغین"چیخماسی اوُچون ده الیندن گله‌نی اسیرگه‌میر. باشلیجا اوْلاراق ادبیاتدان یازان ("تصوف وادبیات"، "سؤز وکلاسیک لریمیز"کیمی سلسله مقاله‌لری، چوخلو داغینیق یازیلاری اؤرنک اولابیلر) پروفسور غ. بیگدلی آنا دیلینه سئوگیسینی ده چوخ یئرده‌گؤز اؤنونه قوْیور. "یئنی تاپینتی‌لار ومدنی ارثیمیزه بیر نظر"مقاله‌سینده اویازیر:

بؤیوک آذربایجان سرحدلری دیل نفوذ واعتباریله شمالدان دربند، جنوبدان موصل، اربیل وکرکوک، شرق دن تهران وغرب دن تورکیه‌دیر. بو اراضی‌ده ۲۵ میلیوندان چوخ انسان آذربایجان توْرکو دیلینده دانیشیر وعصرلر بوْیو دا بوُدیلده دانیشیب بدیعی اثرلروآبیده‌لر یاراتمیشلار" (۱۳۶۰/ ۱۹۸۱ صایی ۲و ۱۹)، اولجه توْپلونون اؤز دیلی حقینده بیرنئچه سؤز. بللی‌دیر ایران شوونیزمی آذربایجان خلقی‌نین ملی بیرلیگینی دانیر، شمال وجنوبدا کیلارین لاپ کؤکجه‌ده، دیلجه‌ده باشقا ـ باشقا اوُلوسلار اوْلدوغونو دئییر.!"وارلیق"بوُنا تک ـ تک یازیلار آییرماسادا بوّتون گوّجونو بئله اوُیدورما دوْشونجه‌لرین بوْشا چیخماسینا یؤنلتمیشدیر. چوْخوموز جنوبدا اوُزون ایللر آنادیلی‌میزن یاساق ائدیلدیگیندن ادبی دیل کیمی فوْرمالاشمادیغینی، دانیشیق دیلینه‌سه چوْخلو عرب ـ فارس سؤزلری‌نین داخیل اوْلدوغونو، بوُنون نتیجه‌سینده دیلیمیزین بیر ـ بیریندن سئچیلن ایکی

قوْلونون یا راندیغینی بیلیریک .ایرا ن اسلام انقلابیندا ن سوْنرا اوْرتایا چیخا ن مطبوعا تا یستر- ایسته‌مز بوُ سوْرغولارلا قا رشیلاشدی : ها نسی دیلده‌یا زما لی .عرب - فا رس سؤزلری ایله کوْرلانمیش ،فا رس دیلی‌نین سینتا کتیک (نحو)تأ ثیرینه اوْغرا میش جنوب دا نیشیق دیلینده می،یوْخسا یوْزا یللیک لر بوْیو جلالانمیش ،فونئتیک موْرفولوژی،سینتا - تیک با خیمیندا ن اینجه‌لیکله ها ما رلانمیش ،سؤز یا را ق خا تا سی اوْلان ائل دیلی ایله ،ا یندیکی علمین ا ن دوْرلو- دورلو سا حه‌لرینه عا ید اصطلاحلارلا زنگینلشمیش "با کی دیلی"نده می؟ا صطلاحلاری ها را دا ن گؤتور- مه‌لی - فا رس دیلیندن می،تورکیه تورکجه‌سیندن می،یوْخسا "با کی‌دیلی" ندن می؟ ووُر- توُت بیرا یکی ایل یا شا یا ن غزتلر ،توْپلولار بو سوْرغولارا جا وا ب تا پما دا ن دا با غلاندی آنجا ق"وا رلیق"جنوب ا وْچون آیریجا دیل یا را تما غین ملتین وا رلیغی‌نین بیرینجی شرطی اوْلان دیلین پا رچا لانما سینا آپا ریب چیخا را جا غینی درینددن با شا دوْشوب بیرجه دوْزگون یوْلو سئچدی - فا رس دیلی،تورکیه تورکجه‌سی تأ ثیری- ندن یا یینیب ،بوْتون کؤکلو پروبلئم‌لری چوْخدا ن حل ائدیلمیش شما ل آذربا یجا ن دا ایشله‌نن ادبی دیلله یا زما غا با شلادی.دوْغروُدور ،ا یلک نؤمره‌لرده ایستر جمله قوُرولوشو ،ایسترسه‌ده اصطلاحلار با خیمیندا ن چوخ چتینلیک چکیلیردی.آخی اوْخوجولارین چوْخو هله بوُدیله اصطلاحلارا آلیشما میشدی.بوُنا دا یوْل تا پیلدی.توْپلونون بیرچوخ نؤمره‌لری نین صونوندا ،بئله دئمک اوْلارسا ،"شما لجا دا ن جنوبجا یا سؤزلوک"وئریلدی. صون ایللرین نؤمره‌لرینده‌سه آرتیق"وا رلیغین"دیلی ایله "آذربا یجا نٌ یا خود "علم و حیا ت "ژورنا للاری نین دیلی آرا سیندا اطلینده هئچ‌بیر آیریلیق یوْخدور .اؤرنک اوْچون دوقتورحمیدنطقی‌نین"اؤز دیلیمزده . . " مقا له‌سیندن گؤتوردوْیوموز پا رچا یا با خا ق: " . . . دیلیمیزبعضی‌لری نین قوُلاغینا خوش گلمیرسه وا گر اؤزونو خلقیندن اوْستون گؤرنلر ، یوُمورتا دان چیخیب یوُمورتا لارینی بگنمه‌یین نا جنس توْیوقلارکیمی قا ز یئرشی هوسینه دوْشنلر و اؤز دیللرینده دا نیشما غی بئله اؤزلرینه یا را شدیرما یا نلار وا رسا ،بوْتون بوْخسته‌لیکلرین،البته بیرآدی وبیر علتی وا ردیر" (۱۳۶۰/ ۱۹۸۱ صا یی ۱ و ۳).

توْپلودا یا زیلیر :"بیز مجله‌میزده ادبی دیل ایله یا زیریق،لاکین اوْخوجولاریمیزین توْرکو معلوما تینی دا نظرده توْتوروق(سئچدیرمه

بیزیمدیر- ع - ت).

اؤزون ایللر ادبی دیلیمیز اوخونولما دیغیندا ن اونودولموشدور. انقلابدا ن سونرا چیخا ن نشریات وتورکجه کتابلار اوخوجولاریمیزین تورکو معلوما تینی آرتیرمیش وبیزلره یا زیلاریمیزدا دا ها چوخ تورکو سؤزلر ایشلتمگه فرصت وامکا ن وئرمیشدیر" (۱۳۶۲ / ۱۲- ۱۹۸۳ - ۸۴- ۱۹ صا یی ۹- ۱۰، ۷۹).

ایندیسه اؤتری ده اولسا توپلونون"آذربایجا ن دیلی"اصطلاحینا مناسبتی حقینده ، ایلک نؤمره‌لرده بونونلا یا نا شی، "آذری دیلی"، "آذری تورکجه‌سی"، "آذربایجا ن تورکجه‌سی" اصطلاحلاری دا ها تئز- تئز اؤزونه یئر تا پیردی.آنجا ق صون ایللرده یا لنیز "تورک دیلی" آرا - سیرا دا "آذربایجا ن تورکجه‌سی"ایشله‌نیردی.سبب اؤزلویونده آیدین دیر - فا رس ملتچیلری،کسروی‌چیلری ایندی‌نین اؤزونده ده آذربایجا نین بیئرلی سا کنلری‌نین کؤکجه تورک اولدوقلارینی دا نیر، اونلارین دیلجه تورکلشمیش فا رسلار ("آذری لر")اولدوغونو سؤیله‌ییرلر بونا گؤره‌ده اونلار"تورک "، "تورک دیلی"یئرینه ایرا ن دا ایلک دفعه کسروی‌نین ایشلتدیگی"آذربایجا ن دیلی"یا دا "آذری دیلی" آنلاییشلارینی ایره‌لی سوررولر.اونودا گؤستره‌ک کی بو ملتچی لرین ایشلتدیگی"آذربایجا ن دیلی"تئرمینی شما ل آذربایجا ندا با شادوشدو- یوموز معنادا اولما ییب ، "آذربایجا نین فا رس‌کؤکلو سا کنلری نین دیلی"معنا سیندا دیر*.دوقتور جوادهیئت فا رسجا یا زدیغی"آذربایجا ن تورکجه‌سی‌نین آدی ویئری"آدلی مقا له‌سینده (۱۳۶۱/ ۱۹۸۲ صا یی ۳- ۴) مرتجع پا ن ایرا نیستلرین شوونیست‌ایستکلرینی دوشونجه‌لرینی کسکین تنقید ائده‌ندن صونرا ، اونلارین ایشلتدیگی"آذربایجا ن دیلی" آنلاییشینا قا رشی چیخیر ،بوتون آذربایجا نلیلارین کؤکجه تورک اولما لارینی دا نما غا یؤنلدیلدیگینی بیلدیریر .بوندا ن با شقا اؤ گؤستریرکی"آذربایجا ن دیلی"دا ر آنلاییشدا دیر ،بئله‌کی آذربایجا ن دا ایشله‌دیلن تورک دیلی تکجه بورا دا دگیل ایرا نین فا رس منطقه‌لری- نده ده یوز مینلرله آدا مین یوزا یللیک بویو دا نیشدیغی دیل دیر ،

---

* ایستر کسروی ، ایسترسه‌ده اونون آردیجیللاری اولان منوچهرمرتضوی نا صح نا طق،عبدا لعلی کا رنگ ،یحیی‌ذکا . . "آذربایجا ن دیلی"تئرمینینی محض بو آنلاییشدا ایشله‌دیرلر.

اوْنا گؤره‌ده "آذربایجان دیلی، دئدیکده اوْنون ایشلک لیک دایره‌سی کیچیلر، بوُ دیل اوْتوزونجو ایللره‌دک ایستر ائل ایچینده، ایسترسه‌ده کتابلاردا "تورک دیلی" آدلانمیشدیر. "ایندی ده دیلچی‌لیک، آذربایجان دیلی تاریخی کتابلاری شمال آذربایجانین مؤلفلری و عالیملری دوْغرولوقلا گؤستریرلرکی بوُدیل غربی تورک یاخود اوْغوز دیللریندن بیری دیر". بیرده‌کی دیلین آدی جوْغرافی یئرین یوْخ ملتین آدیندان گؤتورولر: آذربایجان دا توْرکلردن باشقا کوْردلر، لزگیلر، تاتلار آسوریلر ده وار، بئله‌چیخیرکی "آذربایجان دیلی" اوْنلارین دا دیلی دیر؟ هردیل ملتی‌نین دئدیگی آدلا تانینیر، ایران دا جنوبی آذربایجان داسا میلیونلارلا آدام دئییرکی من تورکجه دانیشیرام فضولی دن صابره‌جن بوْتون بؤیوک شاعرلرده آنا دیلینی "تورک دیلی" آدلاندیریب، بوْتون بوُنلاردان صونرا جواد هیئت بیلدیریر: شمال آذربایجانی‌نین مشهور دیلچیسی ... پروفسوردمیرچی‌زاده "معاصر آذربایجان دیلی" کتابی‌نین باشلانقیجیندا بئله یازیر: "آذربایجان دیلی تورک دیللری عائله‌سی‌نین غرب قروُپونا منسوب اوْلماقلا بوُقروپ داخیلینده مرکزی موقع توُتان وگئنیش نفوذ دایره‌سینه مالک اولان بیر دیل دیر. همده بوُ قروپا منسوب دیلر آراسیندا ان اول، یعنی تقریباً ۹- ۷ عصرلر آراسیندا عموم خلق دیلی حالیندا فوْرمالاشمیش‌دیر. آذربایجان دیلی اوُزون مدت "تورکی"، "تورک دیلی"، "تورکجه"، "آذربایجان تورکجه‌سی" آدلاریله‌ده تانینمیش، حتی روس دیلینده یازیلمیش بعضی منبعلرده "قافقاز- تاتار دیلی" افاده‌سی‌ده آذربایجان دیلی معناسیندا ایشلنمیشدیر".

اوْخوجولاریمیزا توْپلودا تصادفا ئتدیکلری "تورک دیلی" تئرمینینی بیزیم ایشلتدیگیمیز "آذربایجان دیلی" کیمی باشا دوْشمکلرینی توصیه ائدیب، "وارلیق"دا قوْیولان علمی‌پروبلئملرین شرحینه کئچیریک.

توْپلوداکی یازیلارین بیر چوْخو شاهلیق دؤرونده ملی ظولمدن، دیلیمیزین یاساق ائدیلمه‌سیندن دانیشیر.

دوقتور حمیدنطقی‌نین "اوُزگه‌نی بزه‌ر..." مقاله‌سی فارس ملتچی‌لیگی‌نین تاریخا" نئجه یاراندیغینی ایزله‌مک، اوْنون کؤکونون نه‌ده اوْلدوغونو اؤیرنمک باخیمیندان چوخ دگرلی دیر.

بؤیوک شاعر بوُلود قاراچوْرلو سهنده اتحافا ئدیلمیش ایلک

نؤمره‌دن باشلایاراق بوموضوع آپاریجی اولموشدور. سهندین بو نؤمره ده وئریلن شعری جنوبی آذربایجان دا فارس ملتچی‌لری نین ایللر بویو آپاردیغی آپارتاید سیاستی‌نین ایچ اوزونو کسگین بیردیلله آچیر:

○ طالعیمه سن باخ!
دوشونجه‌لریم یاساق،
دویغولاریم یاساق،
کئچمیشیمدن سؤز آچماغیم یاساق،
گله‌جگیمدن دانیشماغیم یاساق.
آتا ــ بابامین آدین چکمه‌ییم یاساق،
آنامدان آد آپارماغیم یاساق ...
بیلیرسن ؟
آنادان دوغولاندا بئله
اوزوم بیلمه‌یه ــ بیلمه‌یه
دیل آچیب دانیشدیغیم دیلده
دانیشماغیمدا یاساق ایمیش، یاساق!

م.ع.یاشارین "آذربایجاندا ملی ستم حقینده "ح.ن.آیتا بین"آغاران فجری سلاملارکن.. "آدلی اثله‌ایلک نؤمره‌ده وئریلن مقاله‌لرینی هیجانسیز اوخوماق اولمور. یاشار یازیر: "بو ۶۰ ــ ۵۰ ایلین عرضینده آذربایجان دیلینده دانیشماق، یازماق، اوخوماق ودرس وئرمک علیهینه آپاریلان ضدملی سیاست اوز ــ اوزلویونده بیر فاجعه‌دیر. دوقتور عمادالملک محسنی‌نین واوندان صونرا حسن ذوقی‌نین آذربایجان "ریاست معارف "مقامیندا آپاردیقلاری وظیفه‌لرین بیری وان مهمی آذربایجاندا مدرسه‌لرده آذربایجان دیلی‌نین یاساق ائتدیریلمه‌سی وملی مطبوعات وکتابلارین منسوخ ائدیلمه‌سی دیر. هرتورکجه دانیشان معلمی ایشدن چیخارماق وهر اوز آنا دیلینده دانیشان محصلی جریمه ائتمک وهربیر آذری دیلینده چیخان کتاب ویازینی یاندیرماق او دوره‌نین اولدوقجا معمول ایشلریندن ایدی". آلتای گؤستریر: "حتی بو دیلین موجودیتینه کیچیک بیر اشارت‌ده قادغان ایدی. بئله بیر خطایا "مرتکب اولموش "نشریه بیغیلیرناشر ویازیچی ساواکین سورغو- سئوالینا معروض قالیردی...

بوتون دولت آپاراتی‌نین اوزون ایللر بویو آپاردیغی فارسلاشدیرما سیاستی اوز ایشینی گؤردو- بویوک بیر اولوسون تاریخینده ان آجیناجاقلی، فاجعه‌لی ایش باش وئردی: "آذربایجانا تورکلرسلجوقلولار چاغی گلیب، تورکلر بورانین فارس کئوکلو یئرلی ساکنلری نین اسکی

فارسجانین بیر قوْلو اوْلان آذری دیلینی آرادان چیخاردیلار "دئیه باغیران سیداحمدکسروی نین باشچیلیغی،اؤنجولویو آلتینداکی "ماتات هستیم نه ترک "دئیه‌ن نطفه‌سی قاریشیق حسن ناطق لر . "شیخ صفی‌الدین فارس‌دیر ،دوبیتی لری ده آذری دیر .دئیه هارای چکن کسروی طوطی قوشوسو منوچهر مرتضوی لر ،"شاه اسماعیل ختایی شاعر اوْلماییب ، تورکجه اثرلری ده یوخدور ! "قیشقیران فیروز منصوری لر . . .کیمی اؤز ائلینه ،دیلینه یاغی کسیلن ،کئچمیشبندن خبرسیز "مانقورت"لار (چنگیز آیتماتوف) سوْروسو یئتیشدی.

آیتان گؤز یاشلاری ایچینده ،اوْره‌ک آغریسی ایله یازیر : "اوْیدورما تاریخلر و ناغیللاری بیزه مطلق حقیقتلر کیمی دا ملاـ دا ملا ایچیرـ تدیلر .بیزی اؤزوموزه غریب وحتی دوشمن ائله‌دیلر .بیزده اوْلان،دوغما اوْلان هرشئیی بیزدن آییرماق ایسته‌دیلر . (. . . .)کئچمیشیمیزه قلم چکمک ،اوْیدورما تاریخلری آیه‌لرکیمی ازبردن تکرارلاماق وآنجاق اؤزلویوموزو انکار باهاناسینا ،الیمیزدن آلدیقلاری حقلریمیزین قیرینتی لارینی یئردن ییغماغا اجازه تاپدیق.قول وچاکر اوْلماق مقابلینده آچیق وسریلی یغما سوفره‌سی‌نین آشاغی باشیندا اوْتورماغا اذن آلابیلدیک ،اما سوْفره‌نین باشینا کئچمک اوْچون قات ـ قات خیانتلره دا وطلب اوْلماق وحتی دیرسکلره قده‌رقاردا ش‌قانینابولانماق شرط دیر .

نه یاخشی کی دیلیمیز سوادسیز ،ناموسلو وزحمتکش‌کندلی وایشچی ـ لریمیزین غیرتلرینه امانت اوْلدو .منوْرلریمیزین اکثریتی چوخدان فارسلاشدیلار ،یادلار یارانماق (یالتاقلانماق ع .ت)وخلقیمیزودیلیمیزه عداوت یوْلوندا شاعرین دئدیگی کیمی دوشمنلری بئله کئچدیلر و اوْنلاری حئیران قوْیدولار . (. . .)شهرلریمیز وقصبه‌لریمیزین آدلارینا قده‌ر فارسلاشدی . (. . .) تام معناسیلا آذربایجانیمیزا آپارتایدین قارانلیق کابوسو چؤکدو "(۱۳۵۸ / ۱۹۷۹ صایی ۱ و ۱۷).

محمدعلی فرزانه‌نین "آنادیلیمیز وملی وارلیغیمیز اوْغروندا خاطره‌لر "آدلی سلسله یازیسی بوْ آپارتایدسیاستی‌نین بوْتون اجتماعی ،سیاسی،مدنی،معنوی ساحه‌لرده نئجه اینجه‌لیکله آپاریلماـ سی‌نین جانلی تاریخی دیر .

فارس‌شوونیزمی نین دیلیمیزه قارشی یوْروشلری انقلابدان سوْنرا

دا دا یا نما میشدی.توْپلو بو حقسیز هجوملارا کسرلی جاوابلار وئرمکدن چکینمیر .انقلابدان سونراکی ملتچیلرین عکس انقلابچی اوْلدوغونو گؤسترن دوقتورحمید-نطقی "ایندی ده اوْ بابات هذیانلاری تکرارلاماق ایسته‌ینلرین اساس نیتلری نین اوْ قارا قیشی قایتارماق و بوْ اؤلکه‌نی یئنی دن خلقلرین زندانینا چئویرمک اوْلدوغونو "سؤیله‌ییر . (۱۳۹۵/۱۹۸۰ صایی ۶، ۵). "آینده" ژورنالی‌نین خرداد ۱۳۶۰ تاریخلی نومره‌سینده "زبان فارسی نشان والای قومیت ایرانی" آدلی مقاله وئریلمیش ،بورادا ایران تورکلری وتورک دیلی حقینده دوْرلو- دوْرلو افترالار یازیلمیشدیر .یازی دا حتی تورکجه دانیشیلان یئرلرین گویا ایرانین استقلالیتی اوْچون قوْرخو تؤره‌تدیگی دئییلیر .دوقتور جواد هیئت بوْ مسئله‌یه قارشی اؤز توْتارلی سؤزونو سؤیله‌میش . مؤلفین کسروی یه اساسلانا راق تورک دیلی‌نین آذربایجانا سوْن چاغلاردا یاییلماسی حقینده ایره‌لی سوْردوْیو دوْشونجه‌لرینی ،باشقا یارامازبهتانلارینی آلت- اوْست ائتمیشدیر .

کسروی چی‌لیک دوْشونجه‌لرینی ایران دا قیزغینلیقلا یایانلاردان بیری ده ناصح ناطق دیر .اوْنون "زبان آذربایجان و وحدت ملی ایران" اثرینی،دوقتورمحمود افشاریزدی نین "موقوفات "کارخاناسی نفیس بیچیمده بوْراخمیشدیر .بوْ سطیرلرین مؤلفی فیلولوژی عمللر دوقتورو ق . ووْروشیلله بیرگه م .ا .یزدی نین "موقوفات "آدی آلتیندا کی چیرکین فعالیتینی تنقید ائدن یازیسیندا (م.ا .یزدی نین آذربایجان خلقینه هدیه‌لری "آذربایجان کمونیستی "ژورنالی ۱۹۸۴ صایی ۱۱) ناصح ناطقین ده آدی چکیلن اثری نین علمدن اوْزاق اوْلدوغونو گؤسترمیشدی.بیزیمله تخمینا" بیر وقت ده (وارلیق "دا اؤزونون - مهر- آبان ۱۳۶۳ تاریخلی ۸- ۷ نجی نومره‌سینده بوکتابا جدی تنقیدیازمیشدیر .مؤلف ت .پیرهاشمی کسروی نین آذری،یاخود آذربایگان- نین اسکی دیلی "اثری نین هئچ نه‌یه یارامادیغینی گؤستره‌ندن سونرا اوْنون آردیجیلی ن . ناطقین ده بواثرینی درین علمی اساسلارلا اؤلدوروجو تنقید آتشینه توْتموش اوْنون پان ایرانیست گؤروشلرینی افشا ائتمیشدیر .توْپلونون قارشیسیندا جیخان ان بؤیوک چتینلیکلر- دن بیری عرب الفباسی اوْچون املا قایدالاری یارادیلماسی دیر .بیر

چوخ یازیلار بوُ مسئله‌دن دانیشیر.

دوقتور حمیدنطقی "پیشنهاد درباره خط وقواعد اولیه املاء ترکی آذربایجانی" (۱۳۵۸ / ۱۹۸۰ صاییی ۱۰) "بیرنئجه یازی قایداسی" (۱۳۵۹/۱۹۸۰ صاییی ۸) مقاله‌لرینده بالنیز "وارلیق" اۆچون دگیل بۆتونلوکده جنوبی آذربایجاندا، ایراندا آنا دیلیمیزده عرب الفباسیندا یازانلار اۆچون چوْخ گره‌کلی، علمی باخیمدان متخصص دیلچی باجاریغی ایله ایشلنمیش ۳۷ املا قایداسی تکلیف ائدیر. سوْنونجو یازیدا دیلیمیزین فونئم‌لر سیستمیندن، املا قایدالاری‌نین اوْرتاق پرنسیپلریندن (ساده‌لیک، تاریخی لیک، علمی‌لیک، منطقی‌لیک) املا قایدالاری اۆچون گؤزله‌نیلمه‌سی مجبوری اوْلان بعضی فونئتیک، موْرفولوژی وسس آهنگی قانونلاریندان دانیشاندان صونرا باکی‌دا بوُراخیلمیش "آذربایجان دیلی‌نین اوْرفوقرافیا لغتی"، س. جاویدین "آذربایجان دیلی دؤرد قسمت‌ده"، دوقتورم. زهتابی‌نین "ایران تورکجه سی‌نین صرفی" اثرلریندن یارارلانا راق بیر چوخ یئنی قایدالار ایره‌لی سۆرولور. بوُ قایدالارین باشلیجا اۆستونلویو عرب ـ فارس سؤزلری‌نین یازیلیشینی دیلیمیزه اوُیغونلاشدیرماقدا ("خلق" یئرینه "خالق" کیمی) هرسسه بیر اشاره آیریلماسیندا (دئمک اوْلار بوتون صائت‌لر یازیلیر یا زیلما یانلاردا چوخ آسانلیقلا تاپیلیب اوْخونور). املاداکی قارماقاریشیقلیغی آرادان گؤتورمگه چالیشماسیندادیر. بیر چوخ قایدالار یا بوُتون یادا باریمچیق شکیلده بیزیم املا قایدالاریندان گؤتورولوب.

حمید نطقی‌نین "یئنه‌ده اوْ حکایه ..." (۱۹۸۲/۱۳۶۱ صاییی ۴ـ ۳، ۱۳ ۳) مقاله‌سینده صائت‌وصامتلرین یازیلیشیندان گئنیش سؤز آچیلیر.

ت. پیرهاشمی "نقطه (دوْرغو ـ ع. ت) اشارتلری" یازیسیندا (۱۳۵۹/۱۹۸۰ صاییی ۳، ۴۰ـ ۳۵) دوُرغو اشاره‌لریندن (قلاب (ویرگوّل)، نقطه قلاب (نقطه‌لی ویرگول)، ایکی نقطه سوْرغو علامتی (سؤال اشاره سی) تعجب علامتی (ندا اشاره‌سی)، معترضه، دیرناق، فاریقه (دئفیس)، رابطه (تیره)، انصراف نقطه‌لری (اۆچ نقطه). نقطه) بحث ائدیر. تأسف کی او، یازیسیندا پروفسور ظریفه بوداق اوْوانین "آذربایجان دیلینده دورغو اشاره‌لری" (باکی ۱۹۷۷) کتابیندان فایدالانمامیشدیر.

املا قایدالاریندان آردیجیل یازانلاردان بیری عبدالکریم منظوری‌

خا منه دیر .ا و ، ببیرجوّر یا زیلان اؤن ا یکی جور یا زیلان ۳۰ شکیلچی دن سؤز آچیر ،ا ونلارین دوّزه‌لتمه سؤزلرده یا زیلیشنا اؤرنکلر وئریـــــر (۱۹۸۰/۱۳۵۹ صا یی ۵۰۳ ،۵۰– ۵۴).

بونو آییریجا گؤسترمه‌لی‌ییک‌کی،ا ملادا ن دا نیشا ن قا بدا لار کا غیــذ اوّزه‌رینده یا تیب قا لمیر ،توپلونون اؤزونده عملی ا ولارا ق تطبیـــق ا ئدیلیر .بئله‌کی،صون ا یللرین نومره‌لرینده اؤرفوقرا فیا قا یـدا لاری جدی گؤزلـه‌نیلیر .یا زیدا ،دئمک اؤلارکی،بوّتون صا ئتلر آییریجا ا شا ره‌لر‌ له بیلدیریلیر .بؤ با خیمدا ن "وا رلیق"اؤزوندن قا با قکی توّپلولاردا ن کؤکلو اؤلارا ق سئچیلیر .

آ یدین دیرکی،دیلین‌یا سا قا ئدیلدیگی یئرده قرا ما تیکا کتا بلاری‌نین دیلین مختلف نظری مسئله‌لرینه عا ید ا ثرلری‌نین یا را دیلما سینـــدا ن سؤز گئده‌بیلمز .ا یرا ن دا ،جنوبی آ ذربا یجا ن دا بوجوّرا دبیا تیـــــن یوّخلوغو"وا رلیق"مؤلفلرینی ا یستر– ا یسته‌مز یا شما ل آ ذربا یجا نیـــن یا دا تورکیه دیلچی‌لری نین ا ثرلریندن یا را رلانما غا یؤنلدیــــــر .
توپلودا بیزیم دیلجی‌لرین ا ثرلری با شلیجا قا ینا ق کیمی گؤتورول – موشدور .شما لی آ ذربا یجا ندا دیلین هرطرفلی اؤیره‌نیلمه‌سی اوّجـــون گئنیش ا مکا نلار یا را دیلدیغینی گؤسترن،دیل بیلیجی لریمیزیــــــن یا را دیجیلیغینی چوخ یوّکسک قیمتلندیرن ،شما للی قا ردا شلارینــــی اؤزلرینه ا وستا د سا یا ن "وا رلیق،مؤلفلری آکا دمیک ممدآ قا شیرعلیف پروفسورلار، دمیرچی زا ده ،مختا رحسین زا ده ،ظریفه‌بودا ق اؤوا ،مرا د– خا ن جها نگیرا وف ،آ غا موسی آ خوندوف کیمی تا نینمش فیلولوقلاریمیزین یا زیلارینا دؤنه – دؤنه اوّز توُتموشلار .

دوقتور حمیدنطقی "بیزده توفیق اؤلسا . . ."مقا له‌سینده (۱۹۸۰/۱۳۵۹ صا یی ۲)ز .وئردییوا ،ف .آ غا یوا ،ک.عا دل ا وفون "آ ذربا یجا ن دیلینیــن سئما سیولوگیا سی" (با کی ۱۹۷۹)ا ثریندن بؤیوک پا رچا لاری دگیشـــــمه‌دن مثا ل چکیر .توّپلودا مینا یه جوا د اؤوا نین "شا ه‌ا سما عیل ختا یی نیـــن لئکسیکا سی"ا ثری نین (با کی ۱۹۷۷)"تدقیق تا ریخی"بُولومو بــــورا دا ن گؤتورولوب عینی له وئریلمیشدیر . (۱۳۵۸/ ۱۹۷۹ صا یی ۷ و ۶۱– ۵۸) .
توّپلونون اؤز اؤخوجولاری نین دا یا خشی آ نلایا جا غی بیردیلده‌یا زما سی ا صطلاحلارین ا یشله‌دیلمه‌سی ا یله سیخ با غلی‌دیر .بوچتینلیگــــی آ را دا ن قا لدیرما ق اوّچون بیرسیرا دوّزگون نظری دوّشوتجه‌لر ا یره‌لی سوّرولور.

مثلا" دوقتور حمیدنطقی "سؤز و اصطلاحلارین امکان داخیلینده تورکجه ـ
لشدیریلمه‌سی اۆچون اۆزوندن اوّلکی تجربه‌لردن یارارلانا راق بئش
یوْل اوْلدوغونو سا ییر: منیمسه‌مک، یئنی‌له‌مک، چئویرمک، بنزه‌تمک،
یاراتماق (بیزده توفیق اولسا ...) (۱۹۸۰/۱۳۹۵ صایی ۲و ۹۰ـ ۸) .
"شمالی آذربایجاندا گئنیش مقیاسدا آپاریلمیش دیلچی‌لیک آختاریش ـ
لاریندا ن کاملا"استفاده ائتمه‌لی‌ییک وبوُ آختاریشلارلا یاخینــــدا ن
تانیش اولمالی ییق"دئیه حمید نطقی دیلی تمیزله‌مگین آشاغیداکی
یوللارینی تاپیر: "دیلیمیزین سیستمینه ضدگلن ترکیب، تصریف وجمله
ترتیبلرینی ترک ائتمه‌لی‌ییک "، "مترادف‌لردن تۆرکو سؤزلرینی
ترجیح ائتمه‌لی‌ییک "فارسجا وعربجه کلمه‌لردن کاملا"دیلیمیزده حل
و قبول اولانلاری دیلیمیزین صرف ونحوینه تابع اولاراق ایشلتمه‌لی
و یازی دا دا تورکلشمیش کلمه‌لر تورکو قایدالارینا گؤره‌یازیلمالی
دیر"، یئنی کلمه‌لر یاراتماق اۆچون ۵ اصولدا ن فایدالانماق گره‌کدیر:
" چئویرمک (مفهمومو اؤز دیلیمیزه ترجمه ائتمک)، یئنی‌له‌مک
(اسکی یازیلاردا ن، کتابلاردا ن) بنزتمک(ترجمه ائدرکن اصل کلمه‌یه
یاخین بیر سؤز سئچمک، یئنی سؤز یاراتماق وچوخ یاییلمیش کلمه‌لری
منیمسه‌مک (رادیو کلمه‌سی کیمی)" (۱۹۸۰/۱۳۵۹ صابی ۶، ۱۴)ایکی ایل
سونرا دوقتورحمید نطقی بوُ سؤزلری یازیر:
خوشبختلیکدن، یازی دیلیمیزین گئنیش وزنگین لیگینی، عمومی
خطلرله حدودونو آنلاماق اۆچون شمال آذربایجان دا، خصوصا"نسیمی
آدینا دیلچی‌لیک انیستیتوتونون چاپ ائتدیگی لغتلر یاخشی بیرمأخذ
و مراجعت ائتمه‌گیمیز اۆچون صلاحیتلی بیر منبع‌دیر. مثلا"بوا ینستیو ـ
تون نشریه‌لریندن دیلیمیزین املا لغتینه یا خودآدی کئچن ایضاحلی
لغته، بیر گؤز آتسانیز گؤرجکسینیز کی، مثلا"وارلیغین"ا یشلتدیگی و
بیر پارا "دوستلارین"بیلمه‌دیکلری جهتدن "عثمانلی تاثیری دئیه
های ـ کوّی سالیب غصه‌لنمه‌لرینه سبب اوْلان کلمه وتعبیرلرعموما"
لاپ اؤز دیلیمیزدندیر. اساس مسئله بو "دوستلارین"اؤزخبرسیزلیکلری
دیر." (۱۹۸۲/۱۳۶۱ صاییی ۶ـ ۵، ۱۰) .
"وارلیق"دا علمی باخیمدا ن چوخ جدی سایدیغیمیز دیلچی‌لیک
مقاله‌لری ده آزدگیل، اونلارین ایچینده دوقتورحمیدنطقی‌نین یازیلاری
درین علمی‌لیگی ایله سئچیلیر. اونون "آدلاریمیز"آدلی سلسله‌یازیسی

بیزده ده ضعیف اؤیره‌نیلمیش اۇنوماستیکا پروبلئملرینه‌دا یرچوخ دگرلی اشردیر. بورادا آدلار حقینده عمومی معلوماتدان سونرا لقب‌لردن "دده‌م قورقود" بۇیلاریندا آدلاردان، هفته گۆنلری نین، آیلارین آدلاریندان دانیشیلیر، نسبتی گؤسترن "ی" حرفی‌نین دگیشدیریلمه یوللاریندان سؤز آچیلیر. دوقتورون "کلمه‌لرین اسراری. ابن مهنا لغتی" (۱۹۸۲/۱۳۶۱ صایی ۱، ۱۰– ۳) مقاله‌سینده ۶۸ سؤزون معناسی آچیلیر. اونون باشقا مقاله‌سینده– "تزه نظریه‌لر وتانیماق وتانیش‌ماغا دۆغرو" (۱۹۸۴/۱۳۶۳ صایی ۲– ۱، ۹– ۳) یازیسیندا اۇغوزلارین آذربایجانا میلادی ۱۰۷۱ ده گلمه‌سی اونلارین بورایا صون گلیشی سایبلیر، اونلارین بورادا میلاددان قاباقکی اۆچونجو‌وا یکینجی مین ایللیکلر آراسیندا یاشادیغی تاریخی فاکتلارلا گؤستریلر.

دوقتور جواد هیئتین "تاریخ زبان ولهجه‌های ترکی" آدلی سلسله یازیسی شمال آذربایجان دیلچی‌لری اۆچون ده چوخ ماراقلی‌دیر. اورال – آلتای، آلتای نظریه لریندن، استرالئنبرگ، کاسترئن، شوْت، راستئدت، هامئل، پئللیو، پوپپه، نئمئت، کلوسون، دؤرفر، باسکاکوف کیمی دیلچی‌لرین دوشونجه‌لریندن، تصنیف‌لریندن سؤزآچان جواد هیئت آلمان عالیمی وینکلرین سومئر آکد دیللرینی ده آلتای عائله‌سینه قبول ائتدیگینی بیلدیریر.

دوقتورجواد هیئتین یئنه فارسجا اولان "نکاتی چند درباره تاریخ وادبیات ترکمنی" مقاله‌سینده اینده‌یکی تورکمن دیلی‌نین تاریخیندن، اونون آذربایجان وتورک دیللریله اورتاق فونئتیک، قراماتیک وباشقا خصوصیتلریندن یوکسک علمی سویه‌ده سؤز آچیلیر.

آ نیتا ئبین "صوت نگاری درترکی آذربایجانی" مقاله‌سینده تورک خلقلری نین تاریخ بویبو ایشلتدیگی ۱۸ الفبادان دانیشیلیر. بیزده بو موضوعدا یازیلار اۇلمادیغیندان آلتابین مقاله‌سی شمال آذربایجان اوخوجولاری اۆچون ده ماراقلی دیر. مؤلف "اسلاو" الفباسیندان آیریجا سؤز آچیر، بورادا ایندیکی آذربایجان الفباسینا دا یئرآیریلیر. عمومیتله، تکجه‌بو مقاله‌ده یوخ، "وارلیق"داکی بیرچوخ باشقا یازیلاردا دۆنه – دۆنه آذربایجان الفباسی نین اوخوجولارا چاتدیریلماسی اۇنلارین شمال داچیخان اثرلری اۇخوماسینا یاردیم ائتمک ایسته‌گی‌ندن ایره‌لی گلیر.

دوقتور محمدتقی زهتابی‌نین""بیله"لی قا بیدیش ضمیرلری"یا زیسی، عراق تورکمنلرینده ایشله‌نن"بیله" ("اؤز")قا بیدیش عوضلیگینه حصر اوْلونوب شمالی آذربایجان دیلچی‌لری نین اثرلرینی یوْکسک دگرلندیرن عالیم اونلارین الی نین عراق،ایران وتورکیه‌ده‌کی آذربایجان لهجه‌لرینه چاتما دیغینی گؤستریر ،بیرلهجه خصوصیتی کیمی عراقدا ایشله‌نن"بیله"دن دا نیشیر .مقاله‌یئنی توْتا لقا لارلا،فاکتلارلا زنگین دیر.

م .زهتابی‌نین "بذ"قالاسی،یوْخسا "بابک قالاسی"دئمک لازیمدیر" مقاله‌سی توْپلودا ائتیمولوگیا یا دایرا یلکه آیریجا یازی اولما قلا یا نا شی ("بذ"سؤزو اسکی تورکجه "بذوک"،"بؤیوک" سؤزوا یله آیدینلاشدیریلیر).اوغوزلارین آذربایجان دا تاریخینی ۱۱یوز ایلیک له با غلاما ق ایسته‌ینلره جاواب وئرمک باخیمیندان داچوخ دگرلی دیر.

توْپلوداکی بیرچوخ یازیلار اؤیره‌دیجی دیر:باشقا سؤزله،اونلار دیلیمیزین سس ترکیبی قراماتیک قوُرولوشو حقینده اوخوجولارا معلومات وئرمک ایستگی گوْدور .بوباخیمدان عبدالکریم‌منظوری خامنه‌نین یازیلاری گؤزه ایلکین چارپیر .او ۱۳۶۲ نجی ایل ۲- ۱ نجی نومره‌ده دیلیمیزده صائت سسلرین جدولینی وئرمیش ،بونلاری بیلدیرمک اوْچون خصوصی اشاره‌لر آییرمیشدیر .بوموضوع اوْنون "درس"لرینده‌ده داوام ائتدیریلیر .دوقتورحمیدنطقی‌نین "ویژگیهای ترکی آذربایجان" مقاله‌سینده دیلیمیزین فونئتیک موْرفولوژی،لئکسیک خصوصیتلریندن گئنیش دانیشیلیر .اونون "یاددا شتهایی دربا ره‌نحو ترکی"آدلی مقاله‌سی شاهلیق چاغیندا کی بوْتون فارسجا قراماتیکا اثرلرینده دیلیمیزین سهتاکسی سینه دایروئریلمیش قیدلردن داها سانبا للی بیر یازی دیر .دوقتورجوادهیئتین "ازقدیمی‌ترین ماخذ زبان وادبیات ترکی،دیوان لغات الترک محمودکاشغری "مقاله‌سینده ایران اوْخوجولارینین احتیاجی نظره آلینارا ق یازیلمیشدیر .

ایران ملتچی‌لرینین ،کسروی چی‌لری نین هئچ بیری‌نین اثرلرینده دیلیمیزین اسکی قاینا قلاریندان اولان"دده قورقودکتابی"نین آدی چکیلمیر .(شاه اسماعیلین شاعرلیگینی دانانلار ،سؤز یوخکی بئله‌ده‌ ائتمه‌لی دیلر!). دوْغرودور ،انقلاب دان سونرا بوُ بوْیلارچوخ چتینلیک لرله ،اؤزو ده اوریژینال دان یوخ،انگلیزجه‌دن (!)فرانسجا یا

چئوریلیب نشر اولونموشدور .آنجاق ایران دا ،جنوبی آذربایجانـدا
اونونلا چوخ آز آدام تانیش دیر .اوناگؤره‌ده توپلودا "دده قورقـود"
بویلارینا گئنیش یئروئریلمه‌سی سئویندیریجی‌دیر .

"دده قورقود"وایران دا تانیتماق یاخیمیندان علیرضاصرافی نیـن
فارسجا سلسله یازیلاری چوخ دگرلی‌دیر .تأسف‌کی ،"وارلیغین"عمومـی
سویه‌سیندن خیلی آشاغی اولان بومقاله‌لرده حمیدآراسلی،محمدحسیـن
طهماست ،محرم ارگین،اؤرخان شایق گؤگ‌یای آراشدیرمالاری الـده
اولساداع.صرافی موجود دوشونجه‌لری تکرارلایان (بیرچوخ حالـدا
اوغورسوز شکیلده)بسیط معلومات‌ییغینی یاراتمیشدیر .اونون" دده ـ
قورقودون"تاریخی‌نیـن ١٣ ـ ١٢ یوزایللیک‌لرده گلمـه
اوغوز ـ سلجوقلارلا باغلی اولماسی حقینده دوشونجه‌لری ،بیـز
دئیه‌ردیک‌کی حتی زیانلی دیر .قورقود شناسلارین فامیل لری‌نیـن
"محمدحسین طهماسب "، " ف .کیزیری اوغلو" (فخرلدین گیرزی اوغلـو)
کیمی یازیلماسی مؤلفین قاینا قلاری یاخشی بیلمه‌سینه بئلـه
اینامسیزلیق دوغورور .دوقتورجوادهیئتین "دده قورقودکتابی اؤلمـز
سؤز خزینه‌میزدن اینجی‌لر "مقاله‌سینده‌ا یسه عکسینه ،کیچیک‌توتوملـو
بیر یازی نین امکانلارینی دا کئچه‌رک‌چوخلو یئنی فیکیرلر ایره‌لـی
سؤرولور .ادبیاتچی ودیلچی رؤلونو اؤز اؤزه‌رینه گؤتورموش مؤلـف
فاکتلارلا اثرین آذربایجان وشرقی آنادولبودا یاراندیغینی سؤیله‌ییر.
او، بویلارداکی ١٥٧ سؤزو آییریب ،اونلارین جنوبی آذربایجانـدا
دانیشیق ویازی دا ایشله‌دیلمه‌سینی مصلحت‌گؤرور .

دوقتور جواد هیئت "آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی"سلسله‌سینـدن
بئشینجی مقاله‌نی ده "دده قورقود"کتابینا حصر ائتمیشدیر .دوغروـ
دور ،ایلک مقاله‌سینده دئییلن فیکیرلر بورادا تکرارلانیر ،آنجاق ،
دوقتور جوخ فایدالی ایش‌گؤروب "دلی دومرول "بؤیونو دا توپلـودا
بؤتونلوکله وئرمیشدیر .

فیلولوگیا علملری دوقتورو،رئسپوبلیکا میزین (منظورآذربایجـان
جمهوریتی دیر)تانینمیش دیل تاریخچی لریندن اولان علمالدین علـی‌ـ
بیگ‌زاده‌نین " دونیا علمی فیکری دده قورقودون تاریخی حقینـده"
مقاله‌سی‌نین ده "علم وحیات "ژورنالیندان گؤتوروله‌رک عینی لـه
وئریلمه‌سی"وارلیغین"قورقود شناسلیقداکی ان یئنی آراشدیرمالاری‌دا

اؤز اوخوجولارینا چاتدیرماق ایسته‌گیندن دؤغموشدور.

"وارلیغین" ان بؤیوک اوُغورلاریندان بیری دوقتورجواد هیئتین فارسجا "اوْغوزلار" سلسله‌یازیسی دیر. تورکیه‌عالیملری خصوصیله پروفسور فاروق سومئر (او، مؤنو مئننتال "اوْغوزلار" اثرینی یازمیشدیر) اوغوزلارین تاریخینی، اوُروق واوْیماقلارینی چوخ اینجه‌لیکله آراشدیرمیشلار، لاکین بوینوموزا آلمالی‌ییق کی، بوایش آذربایجاندا چوخ دا غینیق آپاریلمیش، اوغوزلاردان دانیشان آیریجا اثر یازیلمامیشدیر. دوقتورجواد هیئتین سون درجه دگرلی یازیسی بوباخیمدان آذربایجان مؤلفلری نین، ایلک تشبثو ساییلمالی‌دیر. یاخشی اولاردی کی "وارلیق" اوخوجولاری همین اثرله آنا دیلیمیزده ده تانیش اولایدیلار.

انقلابدان سونرا تبریزده، تهراندا چیخان کتابلارحقینده ده توپلودا وقت‌آشیری معلومات وئریلیر، بواثرلرین نه‌دن دانیشدیغی قیسا گؤستریلیر. "میخواهم ترکی آذربایجانی یاد بگیرم" "عبدالکریم منظوری خامنه‌نین" "تورکجه‌وفارسجا معمولی دانیشیقلار" "علی تبریزلی‌نین "دیل وادبیات" (۱ جلد)، صحاح العجم "کتابلاری نین چاپدان چیخماسی حقینده بیلدیریشلر دئییله‌نه اؤرنک اولابیلر. سونونجو اثر اوخوجولارا بئله تقدیم اولونور: "بوندان یئددی یوز ایل قاباق آذربایجان تورکلرینه فارسی اؤیرتمک اوُچون هندوشاه نخجوانی طرفیندن یازیلمیش اولان فارسجا تورکجه لغت وقرامئر کتابی چاپدان چیخدی. بوکتاب عینی زامان‌دا دیلیمیزین ایلک نثرنمونه‌لرینی و آلتی‌مین تورک سؤزلرینی احتوا ائتمکده‌دیر. کتاب پروفسورغلامحسین بیگدلی طرفیندن تدقیق ائدیلیب وا ونون گؤزه‌ل نستعلیق یازیسیلا یازیلیب".

"وارلیق" توپلوسو علمی ـ کؤتله‌وی مقاله‌لرله یاناشی، درج ائتدیردیگی کریم مشروطه‌چی‌نین (سؤنمز) "آنام دیلی"، مجیدزاده‌نین "دیلیم" "عزیز محسنی‌نین" دیلسیزبیر بؤیوک خلق گئده‌جک بادا "شعرلریله آنا دیلینه اولان سئوگینی بیلدیرمیشدیر. اونلارین ایچینده میرهدایت حصاری نین "آنا دیلین داستانی" پؤئماسینی آیریجا گؤسترمک گره‌کدیر. شاعر ایری توُتوملا بواثرینده یازیر:

○ بیز فارس دیلین اوُجالتدیق، اوُزا قلارا آپاردیق
شرقه، غربه، شمالا، آوروپایا آپاردیق.

دونیادا مشهور ائتدیک اعتبارین چوخالتدیق
لاکین اؤز دیلیمیزی یادیمیزدان چیخارتدیق.
نتیجه‌سی بوُ اوْلدو دالی قالدیق اؤزوموز
هله دئیه بیلمیریک آنا دیلده سؤزوموز
تاپدالاییب ازدیلر ایللر بوْیو بیزلری
دیلیمیزی باغلادی فارسین شوونیستلری
شمال آذربایجانی آیریلماسایدی اگر
آذربایجان خلقیندن ایندی یوخ ایدی خبر
اوْنلار اولماسایدیلار بیزدن اشر یوخ ایدی
شانلی تاریخیمیزدن، دیلدن اشر یوخ ایدی.

سؤز یوخ کی توپلودا وثریلمیش بوٚتون یازیلار یوکسک سویه‌ده، قصورسوز دگیل، اوْنلارین ایچینده تله‌سیک، دئیه‌ردیک کی، باشدان سوودو، اوْخوجویا یئنی بیرشئی وئرمگه گوٚجو چاتمایان ضعیف یازیلار دا واردیر. دوقتور حمیدنطقی‌نین "دیلیمیز" مقاله‌سی جدی پروبلئملردن اوزاقدیر. اونون "دیلیمیزده چتینلیک وآسانلیق مسئله‌سی" مقاله‌سی‌ده اوْخوجودا عمومی سؤزلر ییغینی تأثیری اوْیادیر. دوقتورمحمدتقی زهتابی نین "دیلیمیزده "بللی"و" بلیسیزلیک "آز اؤیره‌نیلمیش یئنی کاتئقوریا کیمی تقدیم ائدیلسه‌ده، دوٚزونه قالسا، بوُرادا معین‌لیک وغیرمعین لیکدن صحبت گئدیر. مرحوم دیلچیمیز آغا معلی‌حسن اوْفون "آذربایجان دیلینده معین لیک وغیرمعین لیک کاتئقوریاسی" (باکی ۱۹۷۰) اثری، ر.ه.نوروزاوْفون بیرنئچه مقاله‌سی همین پروبلئمه حصر اوْلونموشدور. اونا گؤره‌ده م.زهتابی‌نین "شمال آذربایجان،ها بئله تورکیه دیلچی‌لیگی‌نین آکادئمیک سویه‌ده یازیلمیش اثرلرینده یئری گلمیشکن"بللی"وبلسیز "آنلامینا اؤتری اشاره‌لر اوْلموشدور، نه عادی قرامئرکتابلاریندا بوخصوصیته توخونولموش، نه‌ده بللی- بلسیزلیک بیر قراماتیک آنلام کیمی مستقل واطرافلی شکیلده اؤیره‌نیلمیشدیر. (لاقل بیزه‌معلوم دگیلدیر) فیکری اؤزونو دوْغرولتمور.

یازیمیزین سونوندا "وارلیق" توْپلوسونون بوٚتون کوْللئکتیوینه شمالی آذربایجان دیلچی‌لری آدیندان اؤز شرفلی ایشلرینده یئنی — یئنی یارادیجیلیق اوغورلاری دیله‌ییر، جنوبی آذربایجان خلقی‌نین ملی وارلیق دوُیغولاری نین یئتگینلشمه‌سینه چکدیکلری امکین بوْشا گئتمه‌یه‌جگینه اوٚره‌کدن ایناندیغیمیزی بیلدیریریک.

ایکی دیلین مقایسه‌سی

مقایسة اللغتین کتابی‌نین

آنا دیلیمیزده ترجمه‌سی

آذربایجان تورکجه‌سی ایله فارسجا نین مقایسه‌لی تدقیقی کیچیک حجیملی کتابیمیز باکی‌دا علملر آکادمیاسی‌نین قراری ایله ج.ساسانی، میرعلی‌منافی وفیروزه‌خانم‌پارنجی طرفیندن ترجمه ائدیله‌ره‌ک کئچن ایل ۱۹۹۱ ده علم نشریاتی طرفیندن کیریل الفباسیله چاپ ائدیل‌میشدیر.

کتابا آکادمیک میرزه‌ابراهیم"هامی‌یا لازم اوْلان کتاب"باشلیغی ایله ،ترجمه‌چی وترتیباتچی‌لار دا اؤز طرفلریندن بیرر اؤن سؤز یازمیشلار.آشاغیدا اؤن سؤزلرین خلاصه‌لری تقدیم اوْلونور.

میرزا معلم‌دن :

اوْخوجولارا تقدیم اوْلونان "مقایسة اللغتین"کتابی‌نین مؤلفی جوادهیئت ،جنوبی آذربایجانین چکینمه‌دن دئمک اوْلارکی بوتون ایرانین ان گؤرکملی،ان معرفتلی ومعتبر ضیالیلاریندان بیری دیر. جوادهیئت آذربایجان ادبیاتینا ،همده اوْنو یارادان‌لارا حصر اوْلونموش بیرصیرا ماراقلی مقاله‌لرین،تدقیقات اثرلری نین مؤلفی دیر. اوْنون بوبا ره‌ده فکرلری،تدقیقاتلاری دقتی جلب ائدیر.معاصر ادبیاتین انکشافیندا بؤیوک رول اوْینا ییر.ماراق‌دا ثره‌سی گئنیش اوْلان بو آدا مین تشکیل ائتدیگی ومنتظم اوْلاراق بوُرا خدیغی "وارلیق" ژورنالی جنوبدا یئنی استعدادلارین پارلاماسینا گوْجلوتکان وئرمیشدیر.

جنوب‌دا ایندی خیلی قوتلی یازیچیلارین خصوصا" شاعرلرین یئتیشمه‌سینده ،ادبی محیطین انکشافیندا "وارلیق"ژورنالی‌نین تاریخی خدمتی وار.چونکی اوْنون یارادیجیسی وباش‌ردا کتورو محدودیت‌نه اوْلدوغونو بیلمیر."وارلیق"یالنیز ادبی ژورنال دگیل،اوْنون صحیفه لرینده شعرلرله ،حکایه‌لرله ،پوبلیسیت یازیلارلا یاناشی صرف اجتماعی علمی اثرلرده چاپ اوْلونورکی بوُنلاردا سؤزسز ماراقلا اوْخونور، خالقین مدنی انکشاف وترقیسینه کمک ائدیر."وارلیق"دا ایشیق اوْزو گؤره‌ن ماتریالارین موضوع،مضمون،ادبی ـ استه‌تیک مندرجه.

گنیشلیگی عصریمیزده یاییلماقدا اولان بؤیوک حادثه‌نی، پلورالیزیم روحونو عکس ائتدیریر.

جوادهیئت جنوبلا یاناشی شرقه، غربه، شمالا عاید علمی، اجتماعی، ادبی یازیلارا ژورنالیندا منتظم یئر وئرمکله، هم اؤز اؤره‌ک گنیش‌لیگینی، همده مختلف فکرلرین یاناشی یاشاماسی امکانینی گؤسته‌ریر. بودا ردا کسیانین فکرلری اختلافیندان، بوفکرلرین مبارزه‌سیندن قورخمادیغینا دلالت ائدیر. آخی، چوخدان، بلکه لاب قدیم دوره‌لردن معلوم اولان بیرحقیقت وارکی، اودا ترقی‌نین اساسلاریندان بیری دیر. فکرلر توقوشماسیندا حقیقت ایشیغی پارلار (....

جوادهیئتین ماراقلی علمی تدقیقاتلاریندان بیری اولان "آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی" آدلی کتابی الیمده‌دیر. بوکتابی ورقله‌دیکجه مؤلفین اولدوقجا طبیعی وعلمی وفکرلر سلسله‌سی آدامی اؤز جاذبه‌سی ایله اووسونلاییر. شفاهی خلق ادبیاتی نین دوغولماسی، انکشافی، یاییلماسی‌با ره‌ده فکرلره او، حقلی اولاراق دؤنه ـ دؤنه قاییدیر. بودور، او فکرلردن بیری: "عمومی وتعبیرایله فولکلور وخلق بیلیگلری آدلانان خلق مدنیتی وبیلیگی ساحه‌سینده اولدوقجا گنیش واهمیتلی یئر توتان شفاهی خلق ادبیاتی باشقا اؤلکه‌لرده اولدوغو کیمی، آذربایجان دا انسان حیاتی‌نین ابتدائی چاغلاریندان باشلامیش تاریخین آیری ـ آیری مرحله‌لری‌نین سؤز گئچیندن گئچمیش وبیزیم زمانه‌میزه قده‌ر گلیب چاتمیشدیر."

او بوبا ره‌ده بئله یازیر: یوخاریدا سؤیله‌دیگیمیزکیمی، بوادبیاتین نمونه‌لری خلقین مختلف تاریخی دورلرده یاشاییشی‌نین وبوتون خصوصیتلری‌نین گؤزگوسو کیمی‌دیر. عینی زاماندا خلقیمیزین حیات تدقیقی اوچون اصل معلومات وئریجی منبع ساییلیر، بوبا ره‌ده بؤیوک روس یازیچیسی ماکسیم‌گورگی بئله دئمیشدیر: "شفاهی خلق یارادیجیی‌لیغینی اؤگرنمه‌دن زحمتکش‌خلقین حقیقی تاریخینی بیلمک ممکن دگیل فولکلور اؤز خصوصی یولی ایله تاریخه یولداشلیق ائدیر".

بوکتاب تکجه ادیبلرین، ژورنالیستلرین، معلم‌لرین دگیل، خلقلرین دیلی وادبیاتی ایله ماراقلانان اوخوجولارین داکارینا گله‌جکدیر.

ترجمه‌چی وترتیباتچی طرفیندن:

آذربایجان اوْخوجولاری اۆچون حاضیرلادیغیمیز بوُکتاب ۱۳۶۲ ـ ه.ش و ۱۹۸۳/م ایلینده تهراندا فارس دیلینده "وارلیق"ژورنالینا بیر علاوه‌کیمی نشر اوْلوُنموشدور. اثرین آدیندان دا بللی اوْلدوُغوکیمی، مؤلفین بوُ اثری یازماغدان مقصدی ایکی دیلی آذربایجان وفارس دیللری نی مقایسه ائتمکدیر. محض بوُنا گؤره کتابین اوّلینده مشهور بیر مثل اثپیقرام کیمی وئریلمیشدیر: "فارسی شکراسته‌ترکی هنراست" /"فارس دیلی شیرین دیر، تورک دیلی صنعت دیلی دیر/".

"مقایسة اللغتین"/ایکی دیلین مقایسه‌سی"/ کتابی‌نین مؤلیفی، آذربایجان دیلینه خوْر باخانلارا، باشلیجا اوْلاراق فارس شووین‌لرینه ثبوت ائتمک ایسته‌میشدیرکی، بیزیم آنا دیلیمیز زنگین، هرجوربدیعی وعلمی اثرلر یاراتماغا لاییق، هئچ ده فارس دیلیندن گتری ده قالمایان، بلکه‌ده اوْندان اوْستون دیل دیر. ائله‌بو ایده‌یانی، اساسا" رقیبلرینه، درست‌چاتیرماق مقصدیله مؤلیف‌کتابی فارسجا یازمیشدیر.

کتاب اۆچ حصه‌دن عبارتدیر. بیرینجی وایکینجی حصه‌لری فارس دیلینده اوْلدوغو کیمی، هئچ بیر آرتیریب ـ اکسیت مه‌دن آذربایجان دیلینه ترجمه ائدره‌ک اوْخوجولارا تقدیم ائدیریک. آمما اۆچونجو حیصه‌ده بیر قده‌ر دییشیک‌لیک آپارماغی مقصده اوُیغون گؤردۆک.

مؤلفین اساس مقصدی ده اۆچونجو حیصه‌ده عکس اوْلونمۀشدور. او، همین حیصه‌ده ایکی مینه یاخین ائله آذربایجان سؤزو وئرمیشدیرکی، فارس دیلینده همین سؤزلر مستقیم شکیلده یوْخدور. فارسلار همین فیکیرلری ایفاده ائتمک اۆچون یا عرب یا آذربایجان سؤزلری ایشله‌دیر، یاخود او مفهوموبیرنئچه سؤزله ایفاده ائدیرلر. بومقصد اۆچون مؤلیف ایکی جدول وئرمیشدیر: بیرینجی جدولده آذربایجان سؤزو، ایکینجی جدولده فارسلاردا همن سؤزون نئجه ایفاده‌ائدیلمه‌یی گؤستریلمیشدیر. بیزا یسه، شیمالی آذربایجان اوْخوجولارین اساس مقصدی همن سؤزلرین فارسلاردا مستقیم شکیلده اوْلماماسینی درست چاتدیرماق اۆچون بیر جدولی علاوه ائدیریک. یعنی، ایکینجی جدولده فارس دیلینده ترانسکرپیسیاسینی یازدیغیمیز فارسجا ایفاده‌لرین معناسینی اولدوغوکیمی آذربایجانجا یا وئردیک‌کی، اوْخوُجولار جدولده وئریلن بیر سؤزوموزون فارسلارین بیر نئچه سؤزله نئچه ایفاده ائتدیکلرینی، یاخود همن سؤزو هانسی دیلدن، آلیب ایشله‌ـ

دیکلرینی گؤرسون.بونا گؤره بعضاً بیر تهر گؤرونسه‌ده ،ایفاده‌لری سطری شکیلده ،اولدوغو کیمی ترجمه‌ائتمیشیک .

اثر حاقیندا قئید وشرحلریمیزده چۆخدور.آنجاق مختلیف چتین لیک لری نظره آلاراق اۆنلاری اثره‌علاوه ائتمه‌یی هله‌لیک مصلحت گؤرمه‌دیک .بۆنا گؤره بیرنئچه مسئله‌نی قاباقجادان اوخوجولارین نظرینه چاتدیرماق ایسته‌ییریک .

۱ـ بیرینجی سیرادا وئریلن آذربایجان سؤزلری نین چوخو ،فارسجا وئریلدی‌یندن سووای،بیر ویا بیرنئچه باشقا معنادا داشییر .بۆنو کتابین مؤلفی‌ده بیلمیشدیر .مؤلف آنجاق هرهانسی بیرین اومعناسینی نظره آلمیشدیرکی،فارسلاردا اۆمفهومو مستقیم شکیلده ایفاده ائدن آیریجا سؤز یۆخدور.چونکی مؤلفین مقصدی آذربایجانجا وئردیگی سؤزون تام معناسینی شرح ائتمک دئییل ،کتابین مقدمه‌سینده اؤزونون دئدیگی کیمی،اساس مقصدی دههمن مدعانی شبوت ائتمک اۆلموشدور.

۲ـ اگربیرینجی سیرادا وئریلن سؤز ایکینجی سیرادا / فارسلارین دیلینده /آذربایجانجا ،یا عربجه وآوروپاجا ایشله‌نن سؤزلر اوخوجولاریمیزا بللی اولدوغو اۆچون اونلارین قارشی‌سیندا علامت قویماغی آرتیق حساب ائتدیک .

۳ـ بعضاً ایکینجی سیرادا بیرینجی‌سی عربجه ،ایکینجی سی فارسجا‌دان عبارت مرکب سؤزلره راست‌گلیریک .بو سؤزلرین اساسی عربجه اولدوغو اۆچون اونلارین دا قارشی سیندا /ع/ عربجه‌ایشاره‌سینی قویماغی دۆزگون حساب ائتدیک .

۴ـ ایکینجی سیرادا بعضاً /ز/ ایشاره‌سی قویولموشدور .بوایشاره کتابین اوریژینالیندا قویولموشدور و بیز اونو اولدوغو کیمی ساخلامامیشیق. بوعلامت مشهور دیلچی عالیم حسن زرینه‌زاده‌نین ۹۱ـجی ایلده باکیدا چاپ اولونان"فارس دیلینده‌ایشله‌نن آذربایجان سؤزلری" کتابینا ایشاره‌دیر .یعنی،همن سؤزون آذربایجانجا اولماسی،فارسلار طرفیندن آلینیب ایشلن مه‌سی همن کتابدا زرینه‌زاده طرفیندن شبوت ائدیلمیشدیر وهمن اعتبارلی منبعی تکرار ائتمه‌یه احتیاج یوخدور دئمه‌لی،فارسلار بیزیم همن سؤزوموزو اولدوغو کیمی،یا بیرقدر دییشیلمیش حالدا ایشله‌دیرلر .

عموم دونیا جراح لار فدئراسیاسی مرکزی بۆروسونون عضوو ،

فرانسه جرا حلیق آکادمیاسی‌نین عضوی دوکتورجوادهیئت‌ین یازدیغی بوٌ فایدالی وقیمتلی کتابی بیز ترجمه وترتیب‌ائده‌رک شیمالی آذربایجان اوْخوجولاری‌نین اختیارینداقوْیوروق.بوُ ایشین فایدالی اولاجاغینا ، اوخوجولارین حسن رغبتینی قازاناجاغیمیزا اومیدواریق.

عزیز قارداشیمیز بیت‌الله اهرابی‌نین قلعه‌حسنخاندان گؤنده‌ردیگی مکتوبونون بیر پارچاسینی بیرلیکده اوْخویاق:

حؤرمتلی عالیم ،دوقتورهیئت جنابلاری.

سلامدان سوْنرا بوٌتون وارلیق درگی سینده چالیشانلاردان اوُز تشکروٌمو بیلدیره‌رک ،بیرنئجه سؤز سؤیله‌مک‌ایسته‌ییرم .
من وارلیق درگی‌سی‌نین ایلک نومره‌سیندن توُتدو سوْن نومره‌سینه کیمی ها می‌سی‌نی اوْخوموشام واوْنا فخر ائدیره‌م.اؤزوموزه نا یبد اوْلان باشقا درگی‌لردن اسلامی بیرلیک ،یوْل ،جوالدوز ،فروغ آزادی ، ارک ،بهار،آذربایجان، اوٌره‌کدن ـ اوٌره‌گه یوْل ،اوحدی مراغه ،آذرمهر و ... هرتکی نی گؤره‌نده آلیب‌اوْخویورام ،تاسف‌لر کی بوُنلار هر بیری یازی قایدالارینی بیر جور ایشله‌دیرلر ،اوْخوجودا اؤز دیلینده درس‌اوْخومادیغی اوٌچون بیلمه‌ییر نئجه اوْخوسون ونئجه یازسین بیلدیگینیز کیمی بوُگون ایراندا نئچه دانیشگاهدا توٌرک دیلینده درس‌وئریلیر .من ده تهران دانیشگاهیندا قوُرولان کلاسدا شرکت ائده‌رم وبوُنا سئوینیب و بوُ اسلامی ،انسانی ایشه اسلام جمهوریتی مسئوللاریندان تشکر ائدیره‌م .اینندی دیلیمیز مدرسه‌لرده درس‌وئریلینجه گره‌کلی دیر اوٌ کیمسه‌لرکی تورک دیلینده درس‌اوْخویوب و درس‌وئریبلر ،اوٌنلاردان فایدالاناق .

چا پرقربا نـــی

" وارلیغیمیز "

گۆنش با تیپ ،آی دا کۆسوپ ،
دا لـغا لانـیـر دۆیـغولار .
دیلـک لـریـم سینیرآ تـین ،چا پا رکئدیرگؤک یـۆزونـه ،
بـیـربا جـــا دا ن !
سا نکی ،گئجه‌لـر قـیـر دنیـــزی ،
با تیرا ینسا ن بۆغولـور !
گئجه‌لـر ، درین ــ درین ،
دیبی یۆق بـیـر قـۆیـودور ،
با ش ا گیپ سا للانـیرا م
وا رلـیـغمی بۆلـما ق اۆچون ،
یۆق اۆلـۆرا م !

نـه گۆنـش قا لـدی بـیزه
نه‌ده بـیـر آی گئجه‌ســـی !
سا را لـیـب سۆلـدۆ یا شـا م !
ا یشـتـه بـیـزیـم وا رلـیـغیـمـیز !

تـعییـنـی سؤز بـیـرلـشمه‌لـرینی نئجه ا یشلـه‌ده‌ک (۲)

دوقـتـورمحمدتـقی زهتا بی

ا یکـیـنجی نـوع تـعـیـیـنـی سۆزبـیـرلـشمه‌لـرینـین، سهو ا ولارا ق، بـیـری‌نجی نـوع سۆز بـیـرلـشمه‌سی شکلـیـنده ا یشلـنـمه‌سینـه ا یکـیـنجی مـــــشـــا ل " کـیـها ن هوا ئی" روزنا مه‌سینـیـن ضمیـمه‌سی" یـول" روزنـا مه‌سینـیـن‌بـیـرینجی سا یـیـنـدا " دوزگون قـرآ ن تـفـسیـرچـیـلـر " ا یـفـا ده‌سینـی گۆستـزمک ا ولارکـــی ، ا ونـدا " قـرآ ن تـفـسیـرچـیـسی" کیمی یا پیلمیش وسا ده ا یکـیـنـجی نـوع تـعیـیـنـی سۆز بـیـرلـشمه‌سی، نـدنـسه ، بـیـرینـجی نـوع تـعـیـیـنـی سۆزبـیـرلـشمه‌سی شکلـینـده وئریلمیش ونـتیـجه‌ده جملـه غیرطبیعی وقسما آ نـلاشیلـما زا ولـموشدور .

" يول" يولادوشوب ايرەلیلە دیکجە بئلە سهولری آزالیرسادا ، گئنه بعضاً تک ـ تک اونلارا راست گلمک اولور. مثلامجلەنین آلتینجی ساییندا " بایراق آلتی" کیمی ایکینجی نوع تعیینی سؤز بیرلشمەسی‌نی گؤسترمک اولارکی، "بایراق آلت (بایراق آلت ‌* دا) شکلینده ایشلنمیشدیر. آشاغیدا مرکب تعیینی سؤز بیرلشمەلرینده بونا بیرده اشاره ائدەجەییک .

۲ـ اوچونجو نوع تعیینی سؤزبیرلشمەلرینین یالنیش اولاراق ایکینجی نوعا چئوریلمەسی :

اوچونجو نوع تعیینی سؤز بیرلشمەلرینین ترکیب وخصوصیتلرینی یوخاریدا گؤردوک و تانیش اولدوقکی، اونلارین بیرینجی طرفلری،بیەلیک حال شکیلچیسینه مالیک اولدوغو اوجون ،همیشه بللی‌لیک/ معرفەلیک / بیلدیریر. بونونلا برابر اونلارین بعضیسینده بیرینجی طرف خصوصیلیک / فضولینین.غزلی/، بعضی‌سینده ایسه عمومی‌لیک / شاگیردین کتابی / بیلدیریر.

بونون عکسینه اولاراق ، یوخاریدا گؤردوگوموزکیمی،ایکینجی نوع تعیینی سؤز بیرلشمەلرینین ایکینجی طرفلری همیشه عمومی‌لیک و بلسیزلیک /نکرەلیک /بیلدیریر.

معلومدورکی،ظاهیری شکیل و قورولوش جهتدن، اوچونجو نوع تعیینی سؤز بیرلشمەلریندن بعضیلرینین بیرینجی طرفین یئەلیک حال شکیلچیسینی آتدیقدا ، تازا معناکسب ائدرەک، ایکینجی‌نوع‌تعیینی سؤزبیرلشمەلرینه چئوریلیر./ آنانین محبتی ـ آنا محبتی× بینانین مهندسی ـ بینا مهندسی× فضولینین غزلی ـ فضولی غزلی×.../بئله چئوریلمەلرده همیشه هم بیرینجی طرفلرین بللی‌لیگی/ معین‌لیک/ بلسیزلیگه / غیئر معین‌لیک/ چئوریلیر ،هم‌ده ایکی کلمەواحدبیرمعنا کسب ائدیر.

بوندان علاوه ،اوچونجونوع تعیینی سؤزبیرلشمەلرینده هرایکی طرف بیرلشمەیاراتمیش اولسالاردا ، اؤز مستقیللیکلرینی نسبتاً ساخلاییرلار، لاکن ایکینجی نوع تعیینی سؤز بیرلشمەسینده طرفلرین استقلالی ایتیروایکی طرف واحد بیر آنلام یارادیر. بوناگؤرەده هم اوچونجو نوعون طرفلری آراسینا معین سؤزلر گیرەلیلر ، هم‌دەهرایکی طرفین اؤزلرینه خاص تعیینلری اولابیلر./ کیجیک اوشاغین خز پالتو-

سو قیمتلیدیر./ حالبوکی، ایکینحی نوع تعیینی سؤزبیرلشمه‌لریندهٔ اولا، ایکی طرف‌آراسینا هئچ بیر سؤز گیره بیلمز ،ایکینجیسی، اوللرینه گلن تعیینلر بوتؤو بیرلشمه‌یه ـ هرایکی طرفه عایداولور. عظمتلی، قدیم ارک قالاسی/ بوا و دئمکدیرکی،عینی بیرجمله‌ده اوچونجو نوع تعیینی سؤزبیرلشمه‌سینین یئرینه ایکینجی نوع‌تعیینی سؤزبیرلشمه‌سی ایشلتمک اولماز. مثلاً ،"فضولینین غزلی"یئرینه "فضولی غزلی ایشلتمک اولماز.

بوندان علاوه، آشاغیدا گؤره‌جه‌گیمیزکیمی، بیرسیرا اوچونجو نوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌لرینی ایکینجی نوعا چئویرمک اولمازچونکی شکلی جهتدن چئوریلسه‌ده، یا معناسیز بیرلشمه عمله‌گلر،یا داتاما‌میله تازا، باشقا بیرمعنا کسب ائده‌ر.

تازا آیاق آچماغا باشلایان مطبوعاتیمیزدا بعضاً اوچونجو نوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌لرینین یئرینه اونلارین ایکینجی نوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌سینه چئوریلمیشینی یازیرلار. بوایسه‌یوخاریدا گؤستردیگیمیز علمی سببلره گؤره، متنلرین آنلاشیلماز لیغینا ،دیلین اویدورما، غئیر طبیعی اولماسینا وخلقین اوندان چتین باش‌آچاـ بیلمه‌سینه سبب اولور. بئله غیئرعادی حاللارا درین دقت‌ائدیب اونلارین علتینی آختاردیقدا، گؤروروک‌کی، بوخوشاگلمزحال، اساس اعتباریله، اوچونجو نوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌لرینین هامیسینی، اونلارین معنانوعلری وخصوصیتلرینه فیکیر وئرمه‌دن، ایکینجی نوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌سی شکلینه سالینا راق، معنا لارینا فیکیروئرمه‌ده‌ن، اوچونجو نوع یئرینه ایشلتمکدن یارانیر.

بونا گؤره‌ده، بئله بیرمسئله‌نی مطرح ائتمک گرکیرکی،دانیشیق وادبی دیلیمیزده هانسی اوچونجو نوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌لرینی ایکینجی نوع تعیینی سؤزبیرلشمه‌سینه چئویرمک‌اولار و هانسیلارینی چئویرمک اولماز؟.

دیلیمیزده هانسی اوچونجو نوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌لرینین ظاهیری شکیلده ایکینجی نوعا چئوریلمه‌سینین مومکون وهانسیلارینین غیئر مومکون اولماسینی عیانی گؤسترمک‌اوچون، اوچونجونوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌لرینین هم سگیز مختلیف معنا نوعلرینی،همده طرفلرینین هانسی نطق حصه‌لریندن قورولماسینا گؤره اولدوقجا الوان چئشیدلرینی، بیر ـ بیر نظرده‌ن کئچیرتمک لازیم گلیر. لاکن بوایشین بورادا

لزومسوزلوغو، يوروجولوغو و مقاله حجمينه سيغما ماسيني نظره آلاراق، يالنيز او دسته اوچونجو نوع تعييني سؤز بيرلشمه‌لرينه نمونه‌لر گؤسترمكله كيفايتلنيريك:

۱- اؤ اوچونجو نوع تعييني سؤز بيرلشمه‌لريكي، اونلارا يكي‌نجي نوعا چئويرمك اولار، لاكن الده ائديلن بو ايكينجي نوع تعييني سؤز بيرلشمه‌لري، آيريلديقلاري اوچونجو نوعدان، معنا جا اساسلي شكيلده فرقلنير و بونا گؤره‌ده بونلاري آيريلديقلاري اوچونجو نوع تعييني سؤز بيرلشمه‌لرينين يئرينه ايشلتمك اولماز. نمونه‌لر:

فضولي‌نين غزلي ـ فضولي غزلي xx فردوسينين شاهنامه‌سي ـ فردوسي شاهنامه‌سي xx كوراوغلونون قيرآتي ـ كوراوغلو قيرآتي xx رستمين رخشي ـ رستم رخشي xx شيرينين صورتي ـ شيرين صورتي xx خمينينين رهبرليگي ـ خميني رهبرليگي xx ستارخانين شهرتي ـ ستارخان شهرتي xx شهرياري‌نين حيدربابا سي ـ شهريار حيدربابا سي xx نظامي‌نين‌شيريني‌ نظامي شيريني xx تبريزين اركي ـ تبريز اركي.

۲- او اوچونجو نوع تعييني سؤز بيرلشمه‌لريكي، اونلاري ايكي‌نجي نوعا چئويرديكده، تاماميله باشقا معنا الده ائديليروا صليله هئچ بير ايلگيسي اولمور. نمونه‌لر:

گؤزه‌لين جمالي ـ گؤزه‌ل جمالي xx اجلاسداكينين دانيشيغي ـ اجلاسداكي دانيشيغي xx اونون بئشي ـ اون بئشي xx محمدين نه‌يي؟ ـ محمدنه‌يي؟ كيمين اولي ـ كيم اولي xx مديرين مكتبي ـ مدير مكتبي xx آداميين كيمي ـ آدام كيمي.....

۳ ـ او اوچونجو نوع‌تعييني سؤز بيرلشمه‌لريكي، اونلاري ايكي‌نجي نوعا چئويرديكده، هئچ بير معناسي اولمايان قوشا سؤز الده ائديلير ويا آرتيق و ايشلنمه‌ين تركيب اولور. نمونه‌لر:

باجينين قارداشي ـ باجي قارداشي x طلبه‌لرين بئشي‌ طلبه‌لربئشي xx شاعيرين منظومه‌سي‌ شاعير منظومه‌سي xx اوشاغين شعورلوسو ـ اوشاق شعورلوسو xx قويونون كؤكو ـ قويون كؤكو xx اونون آناسي ـ اوآناسي xx اونلارين ياخشيسي ـ اونلار ياخشيسي xx منيم اوخوماغيم ـ من اوخوماغيم xx منيم كيميم ـ من كيميم xx بئشين اوچو ـ بئش اوچو xx منيم ايشيم ـ من ايشيم xx شوفئرين ماشيني ـ شوفئر ماشيني ....

گؤستردیگیمیز بونمونه‌لردن آیدین گؤرمک اولورکی، معین عمومی‌ومهم معنا فرقیندن باشقا ، هربیر اوچونجو نوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌سینی ایکینجی نوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌سینه چئویرمک مومکون‌دگیلدیر .

ایکینجی نوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌لرینه چئوریلرکن معناسی دگیشن اوچونجو نوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌لرینین بیرقسمی خصوصی آدلارا مالیک اولانلاردیر. بونلار اؤزلریده ایکی جورا ولابیلیر:

۱ ــ او بیرلشمه‌لرکی، اونلارین بیرینجی طرفلری خصوصی آدا ولور . مثلاً:

فضولی‌نین غزلی×× اونایکی امامین شرح حالی× شاه عباسین دوربونو شرقین زینتی ×× آوروپانین علمی ×× ستارخانین شهرتی.

۲ ــ هرایکی طرفی خصوصی آدا ولان بیرلشمه‌لر . مثلاً:

شهریارین حیدربابا سی ×× سعدینین گلستانی×× فردوسینین شاهنامه‌سی ×× تبریزین ارکی×× باکینین قیز قالاسی×× کوراوغلونون نیگاری ×× نبینین حجری×× رستمین رخشی ×× کوراوغلونون قیرآتی×× نظامینین لیلی مجنونو×× صمدوورغونون واقیفی ××.

بئله بیرلشمه‌لری ایکینجی نوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌سی شکلینه سالاندا ، یوخاریدا گؤستردیگیمیزکیمی ، معنالاری دگیشیر چونکی، بیرینجی طرفلرین هم خصوصی لیگی، هم مالیک لیگی،هم مستقیل‌لیگی آرادان گئدیر ، همده صفتلشره‌ک ایکینجی طرفی تعیین ائدیرونتیجه‌ده ایکی سؤز واحد بیرآنلاما مالیک اولور و بو آنلامدا معنا آغیرلیغی ایکینجی طرفده اولور. مثلا: کوراوغلونیگاری، نبی حجری،شهریار-حیدربابا سی، سعدی گلستانی، . . . بیرلشمه‌لرینده بوخصوصیتلری آیدین گؤرمک اولور. بئله بیرلشمه‌لری ایکینجی نوع تعیینی سؤزبیرلشمه‌سی یئرینه ایشلتمک دوغرودور ، لاکن اوچونجو نوع یئرینه ایشلتمک یانلیشدیر .

بوعلتلره گؤره‌دیرکی، بیرینجی طرفی وخصوصیله هرایکی طرفی خصوصی آد اولان بیرلشمه‌لر ، بیرقاییدا اولاراق، ادبلریمیزطرفیندن محض اوچونجو نوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌لرینین ساده ویا مرکب شکلینده ایشلنمیش وایشلنیر .

بدیعی ادبیاتیمیزین ایستر شعر، ایسترسه نثریندن آلدیغیمیز آشاغیداکی جمله‌لر بونلاردان کیچیک نمونه‌لردیر :

لیلینین مجنونو، شیرینین اگر فرهادی وار./ فضولی /
قوجا شرقین زینتیدیر فضولینین غزلی./ وورغون /
صابر، مشهدی بیگین اوزونه باخدی . هوپ - هوپون شعرینی تئز - تئز اوخوتدورون .نه اوچون محض هوپ - هوپون شعرلرینی اوخوتدورماغی مصلحت گؤروردو؟. تعجبله مشهدی بیگین اوزونه باخدی .
من او شعری هاشیم بیگین مطبعه‌سینده گئجه‌یاریسی یازمیشام./ح.مهدی/
محمدامین رسولزاده... باکینین اطرافیندا نوخانی کندینده روحانی بیرعایله‌ده آنادان اولموشدور. دئموکرات پارتیاسینین قورولماغیندا، اونون مرامنامه‌سینین یازیلماغیندا اشتراک ائتدی و بو فرقه‌نین ارقانی اولان "ایران نو" غزئتینین باش رئداکتورلوغونا سئچیلدی. دوکتور فریدون آدمیت و باشقالارینین یازدیغینا گؤره، رسولزاده ایران دئموکرات فرقه‌سینین متفکری اولموشدور. رسولزاده‌نین اؤد پوسگوره‌ن مقاله‌لری اونو... سئودیریبه عینی زاماندا روسلارین وکؤهنه پرست مستبدلرین بیرینجی دوشمنی کیمی مشهور ائتدی./ وارلیق ۴ - ۷۹ /
یوسفین سلمه‌ده‌ن باشقا بیر اوغلو وا یکی قیزی وارایدی. ایکی‌سا عاتا دک خراسانین قلعه سینی گره‌ک آزاد ائتسین ./ن. نریمانوف/
دوستوم حسین جاویدین خاطیره‌لریندن . رحیمین هامیدان آرتیق توتولدوغونو... آیدین گؤرمک اولاردی. او، بیردن اوزونو جاویدانین قوجاغینا آتدی. نظامی قوه‌لر شهربانینین دوره‌سینی آلمیشدیلار . جاویدانین بابیاقدان بری اؤزونو ایشیقلاندیران تبسم یوخ اولدو. غلامرضانین حکمو اوخوندور. / گ . صباحی/
کوراوغلونون تیگاربندان، قوچ نبینین حجریندن،
ستارخانین هنریندن، شهریارین شهریندن،... /واله/
چیخیب عرشه عربین احتشامی .
قوپاریر بیر جلاد باکین ساغ قولونو....
اوجالیر چالدیرانین گؤیلرینه توستو، غبار....م.ش/
بو و مینلرجه بوکیمی نمونه‌لره اساساً جسارتله دئمک اولارکی، بدیعی ادبیاتیمیزدا اوچونجو نوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌لرینین ایکی‌نجی نوع شکلینده ایشلنمه‌سینه راست گلمک اولماز.
لاکن بدیعی وعلمی - دیلچیلیک ادبیاتیمیزدا گؤرونمه‌ین بنو حال، تازا آیاق توتماغا باشلایان مطبوعاتیمزدا گؤزه چارپیر.

ها را نین‌سا تأ ثیرینده مئیدا نا گلمیش بوحا ل متنلرین دوما نلـــــی ، آ نلاشیلما ز ویا شا دوشولمه‌سینین چتین ا ولما سینا سبب ا ولور. مطبوعا ـ تدا ن نمونه‌لر گؤستره‌ک :

۱ـ "سهند" روزنا مه‌سینین بیرینجی سا ییندا " ا ون دؤردمعصـوم ترجمهٔحا لی" بیرلشمه‌سی قا رسجا نین" ترجمهٔحا ل جهاٌ رده معصوم" ونتر ـ جمه‌سیدیر. فا رسجا متنینده ا ولان ا یکی آ ردیجیل ا ضا فت بیرلشمه‌سینین بیرینجیسی / ترجمهٔحا ل/ عینیله دیلیمیزده ا یشلنیر، لاکن ا یکینجـی ا ضا فت دیلیمیزه ا وچونجو نوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌سی شکلینــــــده چئوریلمه‌لی ا یدی. ا ونا گؤره‌کی،خصوصی آ د ا ولان"ا ون دؤرد معصوم " ا ونون بیرینجی طرفی ا ولما لیدیر. دئمک بیرلشمه‌بئله ا ولما لی‌ا یدی: ا ون دؤرد معصومون ترجمهٔ حا لی.
همین بیرلشمه همین شکیلده " ا سلامی بیرلیک " روزنا مه‌سینــــده‌ده ا یشلنمیشدیر.

۲ ـ کیها ن هوا ئی" روزنا مه‌سینین ضمیمه‌سی ا ولان " یـــــول " روزنا مه‌سینین بیرینجی سا ییندا " بوا ما نتی سیز آ را بورا خیرا م " جمله‌سینده " سیزآ را " بیرلشمه‌سی نه تکجه آ ذریلر ا وچون آ نلاشیلما ز، حتی معین درجه‌ده گولونجدور، ا ؤنا گؤره‌کی، ا وندا کی ا یکی سؤز هئچ بیر نحوی علاقه ا ولما دا ن، معنا سیز یا ن ـ یا نا گلمیشلر. بوبیــرـ لشمه‌نین ا سا سی، معا صیر آ ذری دیلینده،ا وچونجو نوع تعیینی ســـؤز بیرلشمه‌سیدیر " سیزین آ را نیز/ ز / "(بیزیـم آ را میز ـ ا ونونآ را سی ـــ) لاکن بوا یکی کلمه‌نی بیرلشدیریبه ا ونلارین آ را سیندا نحوی‌علاقــه یا را دا ن "ین"و " نیز/ ز / " شکیلچیلری ، نا معلوم سببه گـــؤره، آ تیلدیغی ا وچون، ا ونلار علاقه‌سیز شکیلده ها وا دا ن آ سیلی قا لمیــــش و معنا سیز ا ولموشلار.

۳ـ گئنه‌ده " یول " روزنا مه‌سینین بیرینجی سا ییندا "معلوما ـ تیم آ زلیغی" کیمی ا ویدورما بیرلشمه نظری جلب ا ئدیرکی، شبهه‌سیز یا زیجی" معلوما تیمین آ زلیغی" معنا سیندا ا یشلتمیشدیر. " معلوما ـ تیمین آ زلیغی " بیرلشمه‌سی ا یسه ا وچونجو نوع تعیینی سؤز بیرلشمه ـ سیدیرکی، یا زا ر ا ونون ندنسه "ین" شکیل چیسینی آ تا را ق ا ونومعنا ـ سیز ا یکینجی نوع تعیینی سؤزبیرلشمه‌سی شکلینه سا لاندا ن سونـــــرا ا یشلتمیشدیـــر.

۴ـ گئنه ا ورا دا یا زا ر " طا غوتلار ظلمی نتیجه‌سینده " ا یفا ده‌ـ سینده " طا غوتلار ظلمی " حصه‌سینی ا یکینجی دگیل ، ا وجونجونـــــوع

تعیینی سؤز بیرلشمه‌سی شکلینده یازمالی ایدی. "طاغوتلارین ظلمو نتیجه‌سینده .

۵- وارلیق مجله‌سینین" بهمن واسفند ۱۳۶۷" تاریخلی ۵- ۷۱ نمره‌لی ساییندا بئله‌بیر جمله اوخویوروق:

" گؤرونور، کوثری شیرینی‌ده نظامی شیرینی سجیبه‌سینده اولوب عشقه ،محبته اختیارسیز وورغون اولموشدور. /ص۴۴ /

جمله‌ده‌کی " کوثری شیرینی" و "نظامی‌شیرینی" بیرلشمه‌لرینین هم بیرینجی، همده ایکینجی طرفلری خصوصی آدلار اولدوغو اوچون،اونلارین " کوثرینین شیرینی" و" نظامینین شیرینی" شکلینده یازیلماسی دوغرو اولاردی، چونکی، بوحالدا خصوصی آدلار اولان" کوثری"، "نظامی" و " شیرین" اسملری اؤزلرینین خصوصی آد اولماسینی ساخلاییرو حقیقتده‌ده متنده بو سؤزلر خصوصی آدلار معناسیندا نظرده توتولاراق ایشلنمیشدیر، صفتلر کیمی یوخ.

قئید ائتمک لازیمدیرکی، اصلینده ایکینجی نوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌لری اولموش" شیرین صورتی" ،شیرین اوبرازی" کیمی بیرلشمه‌لری بورایا قاریشدیرماماق لازیمدیر. " شیرینین صورتی" و "شیرین صورتی" نین هره‌سینین اؤز یئری واردیر.

شایدنظامی شیرینی" کیمی بیرلشمه‌لری، نظامی شیرینینین‌صورتی کیمی مرکب تعیینی سؤز بیرلشمه‌لرینین تأثیرینده و اونلاردان‌تجرید ائدیلرک یارانماکیمی قیمتلندیریب دوغرو گؤسترمه‌نلر اولسون. لاکن نظره آلماق لازیمدیرکی‌بئله مرکب‌تعیینی سؤز بیرلشمه‌لرینین اساس‌ینی " شیرینین صورتی" کیمی اوچونجو نوع تعیینی سؤزبیرلشمه‌سی تشکیل ائدیرو " نظامی " سؤزو، صفتلشمیش‌بیراسم کیمی ،اوبیرلشمه‌نین بوتؤوونو تعیین ائدیر وبونا گؤره‌ده بیرلشمه‌نین ایلک. ایکی سؤزونو/ نظامی شیرینی/ آییریب مستقیل شکیلده ایشلتمک دوغرو اولماز .

☆☆☆

مرکب‌تعیینی سؤز بیرلشمه‌لرینین ترجمه وایشلتمه‌سینده یالنیش جهتلر :

معاصیر ادبی دیلیمیزده اوچ نوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌لریله یاناشی، اونلارین ترکیبیندن یارانان" مرکب تعیینی سؤزبیرلشمه‌لری" ده. واردیرکی، دیلچیلیگیمیزین نحوینده خصوصی گئنیش بحثدیر. مثلا:

"اسلامی انقلابین رهبری" کیمی بیرلشمه‌بیر بیرینجی /اسلامی انقلاب/ و بیر اوچونجو نوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌لریندن/ انقلابین رهبری/ یارانمیشدیر..

نظری جهتدن تانیش اولماماق نتیجه‌سینده، مختلف تعیینی سؤز بیرلشمه‌لرینی بیری ـ بیرینه چئویرمکده گؤستردیگیمیز افراط و یالنیش جهتلر، طبیعی اولاراق، مرکب تعیینی سؤز بیرلشمه‌لرینین ترجمه‌سی و یازیلیشیندا دا اؤزونو گؤستریر. مثلاً، "سهند" روزنامه ـ سینین بیرینجی سایینین ایلک صحیفه‌سینده بئله بیرباشلیق دقتی چکیر: " انقلاب معظم رهبری طلبه‌لر و عالیم‌لره خطاب بویوردو ".

بو باشلیقدا " انقلاب معظم رهبری" بیرلشمه‌سی، نحوبا خیمیندان، نه فارسجا، نه‌ده آذربجه‌دیر. اونا گؤره‌کی، اوندا " معظم "صفتی هم فارس دیلی کیمی، اؤزوندن قاباقکی "انقلاب" سؤزونه، هم ده آذری دیلی کیمی، اؤزوندن سونراکی" رهبر" سؤزونه عاید کیمی باشادوشوله بیلر. آذری دیلی نحویندە " انقلاب معظم"، یعنی آدلیق حالدا اولان بیر اسم وآردینجا بیرصفتدن یارانان بیرلشمه اولابیلمز. بو اوچ سؤزلو مرکب بیرلشمه ایکی فارس ترکیبیندن بیرینین ترجمه‌سیدیر:

۱ـ یا " رهبر انقلاب معظم"، ۲ـ یادا " رهبر معظم انقلاب".

بیرینجی حالدا او، " معظم انقلابین رهبری" شکلینده، یعنی بیرینجی نوع/ معظم انقلاب /و اوچونجونوع / انقلابین رهبری/ تعیینی سؤز بیرلشمه‌لریندن یارانان مرکب تعیینی سؤز بیرلشمه‌سی شکلینده یازیلمالی ایدی .

ایکینجی حالدا او" انقلابین معظم رهبری" شکلینده، یعنی اوچونجو نوع / انقلابین رهبری/ وبیرینجی نوع/ معظم رهبری/تعیین ـ ینی سؤز بیرلشمه‌لریندن یارانان مرکب تعیینی سؤزبیرلشمه‌سی شکل ـ ینده یازیلمالی ایدی .

طبیعیدیرکی، هرایکی حالدا ایکی ساده تعیینی سؤزبیرلشمه‌سی بیرلشرکن چارپازلاشیر و مشترک عضولری اختصار اولور.

نظره گلن یازیچی ویا مترجم ایکینجی چشیدی نظرده توتموشدورکی، اوندا اوچونجو نوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌سیندن/ انقلابین رهبری/ بیرینجی طرفینین علامتی"ین" شکیلچیسینی آتاراق اونو ایکینجی نوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌سینه چئویرمیش وبونوندا نتیجه ـ

سینده. بوخا ریدا کی آنلاشیلما زلیق مثیدا نا گلمیشدیر.

مرکب تعیینی سؤز بیرلشمه‌لرینین یالنیش ترجمه‌سی وسهو یا زیلیشینا دا بیر ایکینجی نمونه‌نی گئنده ده "سهند" ین ایلک سایینین بئشینجی صحیفه‌سینده اولان" قم شهرینده بیرقطعنامه صادرا شدره‌ک قرآن کریم مفهوملاری و علملری تدقیقی ایکینجی کنفرانسی قورتاردی" باشلیغینی گؤسترمک اولار. بو باشلیغین قارسجاسینی دقیق معین لشدیرمک چتیندیر. لاکن اوندا ان آنلاشیلما زقسمت " قرآن کریم مفهوملاری وعلملری تدقیقی ایکینجی کنفرانسی قورتاردی " بؤلومودور. طنیمیزجه بو بؤلومون آنلاشیلما زلیغی اساساً ایکی اوچونجو نوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌سینی، معناسیز اولاراق،ایکینجی نوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌سینه چئویرمکدن یارانمیشدیر. بو بؤلومده ایکی اوچونجو نوع تعیینی سؤزبیرلشمه‌سی تام یازیلسا ایدی،اونداکی آنلاشیلما زلیق وابهام اولما زدی. یعنی : "قرآن کریمین/ین/ مفهوملاری و علملرینین/ ین /تدقیقینه حصر ائدیلمیش/ اولموش/ایکینجی کنفرانس قورتاردی".

مرکب تعیینی سؤز بیرلشمه‌لرینین غلط ترجمه‌سی ویازیلیشینا دا بیر باشقا بیرمثال: گئتدیکجه گؤزه‌للشمه‌سی ودیلجه سررا ستلاشماسی ها مینی سئویندیره ن "یول" مجله‌سینین آلتینجی سایینداباشلا بیرجمله اوخویوروق : " دینسیزلرین باییراغی آلتدا گئدیبا ونلارین اوستون لوکلرینی قبول ائتمک یاساق اولموش"

بوجمله‌نین" دینسیزلرین‌باییراغی آلتدا گئدیب " حصه‌سینده بیرصرفی ،بیرده نحوی خطا واردیر:

۱- آذری دیلینین صرفیندن معلومدورکی، تأثیرسیز/لازیم / فعل اولان " گئدیب"/ گئتمک / معمولا اؤزونون غئیر مستقیم تاما ملیغینی/ مفعول بواسطه / (بوردا "باییراغی آلتی") یئرلیک حالدا دگیل ، یؤنلوک حالدا طلب ائدیر. باییراغی آلتینا.

۲- بوحصه‌ده " دینسیزلرین باییراغی آلتدا " بیرلشمه‌سی بیر اوچونجو/ دینسیزلرین باییراغی/،بیرده ایکینجی نوع تعیینی سؤز-بیرلشمه‌لریندن / باییراق آلتی/ یارانان مرکب تعیینی سؤزبیرلشمه‌سیدیرکی ،اوندا مشترک اولان"باییراق" کلمه‌سی‌اختصار اولاراق،حاضیرکی شکله دوشموشدور.لاکن ندنسه اونداایکینجی نوع تعیینی سؤزبیرلشمه‌سی / باییراقآلتی/نین ایکینجی طرفینین منسوبیت علامتی " ی"

آتیلمیش وبیرلشمه معناسیز وعلاقه‌سیز ایکی سؤز/ بایراق آلـــت / حالینا دوشموشدور.

گؤستردیگیمیز بوایکی مسئله‌نی نظره آلاراق، جمله بئله بازیلمالی‌دیر:

" دینسیزلرین بایراغی آلتینا گئدیبه اونلارین اویتونلوک‌لرینی قبول اشتمک، بیاساق اولموش" قشید: نظره آلماق لازیمدیرکی، "بایراق آلتی" بیرلشمه‌سی خلق دیلینده بئرالیک حالدا / بایـــراق آلتدا / شکلینده ایشلنیر، لاکن ادبی دیلده ،دوغرو اولاراق،"بایراق آلت x ی x ندا "/ بایراق آلتیندا / ایشلنمه‌لیدیر.حتی بعضاً بئلــــه ترکیبلرخلق دیلینده داها غلط ایشلنیر. مثلاً،"اوشاق اوستونــــده" بیرلشمه‌سی " اوشاق اوسته" شکلینده ایشلنیرکی، البته ادبی دیـــل نورمالارینا گؤره دوغرو دگیلدیر. عصیرلر بویو ایشلتمک نتیجه‌سینده خلق" اوست x و x نده" سؤزونون" وند" سسلرینی آتاراق، اونو قیسا‌لتمیش و " اوسته" شکلینه سالمیشدیر. آلتدا "سؤزونده ایسه،"یــن" سسلری اختصار اولموشدور.

☆☆☆

بو دئدیکلریمیزدن نتیجه چیخاردا راق دئمک اولاکی، یازیلاری‌میز و ترجمه‌لریمیزده آتا دیلیمیزین بیر، ایکی وا وچونجو نـــوع تعیینی سؤز بیرلشمه‌لرینین دوزگون ترجمه‌سی وهربیرینین اؤزیئرینده ایشلنمه‌سینه دقتی آرتیرماق لازیمدیر .

شبستر ۰ ۲۰/ ۲ /۱۳۷۵

---

۱ ـ بوبارده استاد حمیدنطقی دیلیمیزین قرامری حقنده وآرلیـــق دا یازدیغی سلسله مقاله‌لرینده تفضیلاتلی معلومات وئرمیشدیر.آنجـــاق مقاله‌چوق فایدالی وموضوعو چوخ اؤنملی اولدوغوا وچون ینی‌دن چـــاپ ائدیلمه‌گینی گرگلی گوردوک . (وارلیق)

توضیحی درباره مقالهٔ نقدوبررسی فرهنگ آذربایجانی ــ فارسی

دربهار سال قبل که کتاب "فرهنگ آذربایجانی ـ فارسی" آقای بهزادبهزادی تازه انتشاریافته بود، نگارنده باهمان روال که هرگاه وبیگاه بهبهانه نقدوبررسی کتابهای تازه چاپ مربوط به فرهنگ و تاریخ وادب آذربایجان مطالب وملاحظاتی را عنوان می‌کنم، نقدفشرده‌ای را نیز درباره کتاب فوق برای درج به مجله وارلیق دادم. این نوشته هنوز به چاپ نرسیده بودکه موجب بگو- مگوهایی گشت وکار این بگومگو به آنجا کشیدکه حتی دریک دیدارعیادتی چندنفره که ازیک سفرکرده عزیز وگرانمایه داشتیم ومدیردلسوز وارلیق نیزآنجا بودمیزبان بی‌پرده وباصراحت موضوع عدم چاپ نوشته درمجله را پیش کشید....

باوجودهمه این بگومگوها نوشته باچندماه تأخیریعنی بجای شماره بهارمجله درشماره تابستان به‌چاپ رسیدوبلافاصله بعدازانتشار اطلاع حاصل شدکه برخی ازعبارات وملاحظات عنوان شده درآن موجب حساسیت وآزردگی خاطر آقایان دکترحمیدمحمدزاده وبهزادبهزادی گردیده‌است .بطوریکه ازاین رهگذرشکوه‌ها رفته وحتی آقای بهزادی به‌نوشتن پاسخی نه‌چندان خویشتن‌دارانه دست زده‌است .....

حساسیت آقای دکترمحمدزاده ،بطوریکه دردیدارحضوری نیزاشاره داشتند،بیشترازبابت به‌کاررفتن عبارت "پیش درآمد" به‌جای "پیش مقدمه" ویاچیزی نظیرآن درنوشته نگارنده بودکه‌آن راکنایه‌گونه‌تلقی کرده‌اندونیز تاکیدبراینکه این پیش مقدمه نه‌به‌توصیه وصوابدید آقای بهزادی ،بلکه بارغبت واعتقادبه‌اهمیت کارآیی کتاب رأساً" از طرف خودایشان انشادشده‌است ...

واما حساسیت آقای بهزادی چه‌بسا نتیجه واکنش سریعی بوده‌که ایشان احتمالا" ازنا روا وغیروا ردتشخیص دادن ملاحظات ومواردعنوان شده درآن نوشته حاصل کرده‌اند .زیرادرجوابیه‌ای هم که‌نوشته‌اند هیچکدام ازآن مواردرا نپذیرفته‌اندوبراین باورپافشرده‌اندکه اولاً این ملاحظات به‌آن صورت‌که درمقاله عنوان شده واردنیست وثانیا" اگرچنین مواردی واقعا"وجودداشت‌لزومی به‌طرح آنها درمطبوعات

نبود و می‌شد با خود ایشان در میان نهاد. کما اینکه بعضی از دوستان ایشان همین کار را کرده‌اند...

البته، مخلص این توضیح را بیشتر به قصد رفع گله و آزردگی خاطر آقایان که با هرکدام دوستی و آشنایی چهل ـ پنجاه ساله دارم عنوان می‌کنم. زیرا آزردن دل دیرینه‌دوستان کاری است نه‌چندان روا...

بیائید دل را از کدورتی که ممکن است از به‌کاربردن بجا و یا نابجای کلمات و عبارات و نیز اقدامات نسنجیده و ناهنجارا یجاد میشود پاک داریم و اما قضاوت در ارزش کاربردی یک اثر را که قطعاً به‌قصد خدمت به ادب و فرهنگ ملی تدوین شده به زمان و به آنانکه در رفع نیازهای خود از آن استفاده می‌کنند بسپاریم...

□ م.ع. فرزانه

توضیح :

ضمن درج نامه آقای م.ع.فرزانه لازم به‌یادآوری است که‌در برخورد افکار و نظریات دوستان و همکاران صاحب‌قلم بویژه محققین دانشمندی مانند آقایان فرزانه و بهزادی مجله‌وارلیق نه‌تنها رویه جانبداری نداشته‌بلکه کوشیده است ضمن انجام وظیفه مطبوعاتی نقش آشتی‌گرانه وسازنده‌ای داشته‌باشد. زبان و ادبیات و فرهنگ ما بعد از یک دوران رکود و پس روی چندساله است از برکت انقلاب اسلامی وارد مرحلهٔ تجدید حیات و شکوفائی شده و در شرایط کنونی هرگونه اثر ادبی و بدیعی برای ما سودمند و پربها ست. بویژه کتاب لغت ترکی ـ فارسی ارزشمند آقای بهزادی که بنوبهٔ خود خلاء کتب لغوی ترکی آذری را پر کرده و با استقبالی که از کتاب سودمند ایشان شده یقین داریم در مدت کوتاهی برای چاپ دوم اقدام خواهند کرد. امیدواریم در چاپ دوم نواقص چاپ اول رفع شود و فرهنگ بهتر و کاملتری را در دسترس خوانندگان مشتاق قرار دهند.

به امید آن روز. وارلیق

مجله ایران شناسی - سال سوم - زمستان ۱۳۷۰
نوشته : دکتر احسان یارشاطر

« فرهنگ ترکی ـ فارسی »

سالهای قبل ،زمانی که به‌پژوهش برخی ازلهجه‌های ایرانی که‌در آذربایجان بجا مانده است مشغول بودم احتیاج به دانستن زبان ترکی را بیش‌ازبیش احساس‌کردم .ترکی مختصری که ازایام کودکی به خاطرم مانده‌بودهمیشه کافی برای مقصود نبود و در گفتگوبا برزگران دورافتادۀ خلخال وحسنو ودیزمار که فقط باترکی وزبان محلی خودشان آشنایی داشتند نیاز به لغتنامۀ جامع ترکی به فارسی راکاملا" احساس می‌کردم .

چند هفته پیش‌چشمم به دیدن فرهنگ بسیار سودمندوجامعی تألیف آقای بهزاد بهزادی دانشمند آستارایی روشن شد .آقای بهزادی چنان که خود توضیح داده ،است‌طالش‌تبار است‌ولی خانوادۀ او و مثل اکثریت‌نزدیک به تمام مردم آستارا ازدوسه‌نسل به این طرف به‌زبان ترکی نقل کرده‌است .در مقدمۀبسیار منطقی وروشنی که آقای بهزادی براین فرهنگ نوشته می‌گوید که مردم آذربایجان وبرخی نواحی همسایۀآن همه ایرانی ولی ترک زبان اند وادبیاتی نیز دراین زبان بوجود آورده‌اندکه درخور تحقیق است ،همان طورکه زبان آنها شایستۀمطالعه وپژوهش‌است .

این نکته‌ای بسیار غریب‌است‌که جمعیت‌کثیری ازایرانیان به‌ترکی وعدۀ دیگری هم به ارمنی وعربی وحتی معدودی به گرجی سخن میگویند ولی ما کمتر همت‌کرده‌ایم که این زبانها رادرست‌بیاموزیم و دستورزبان ولغات وتفاوتهای محلی هریک را موضوع تحقیق علمی قرار بدهیم .مثل همیشه منتظر مانده‌ایم که این کارراهم‌غربیان انجام بدهندوحال آن که ما مثلا" بیش‌ازدو هزار وششصدسال است‌که با مردم ارمنستان رابطه‌های سیاسی وفرهنگی داشته‌ایم ودربعضی دوره‌ها صاحب تاریخ ومذهبی کم‌وبیش‌مشترک بوده‌ایم*.با اینهمه هیچ یک ازما زبان ارمنی رابصورت علمی وبمنظور تحقیق وتدریس‌تحصیل نکرده‌است .

همچنین قرنهاست‌که ما با ملل ترک زبان سروکارداشته‌ایم وکشورما

سده‌های متوالی امراء وپادشاهان ترک داشته است وقسمت عمده‌ای از جمعیت ایران ترک زبان است ،با این حال دانش ترکی درمیان فارسی زبانان وتحقیقات ترکی در زبان فارسی کیمیاست .همین وضع درمورد کردی وبلوچی وعدهٔ دیگری اززبانهای محلی ایران نیزتا حدی صادق است .

من بخصوص وقتی متوجه این نقص شدم که احتیاج به مقالاتی درمورد این گونه زبانها ولهجه‌ها برای "دانشنامهٔ ایران"پیدا کردیم . درآثار فارسی اطلاعی که راجع به ترک زبانان ایران ولهجه‌های آنان وجود دارد ناچیز است .ازاین رو اقدام آقای بهزادی درتألیف این فرهنگ ترکی ـ فارسی آن هم به این دقت وپاکیزگی وبا اسلوبی چنان شایسته و بخصوص با تفصیل کافی درخور ستایش است .

برای نمایاندن تلفظ کلمات ،مشکل زبان ترکی بیش ازفارسی است چون عدهٔ حرکات در زبان ترکی نُه است .شیوه‌ای که مؤلف برای نمایاندن تلفظ کلمات ترکی انتخاب کرده است کمال مطلوب نیست و طبعاً" بکاربردن الفبای بین المللی آواشناسی و حتی الفبای لاتینی آسانتر است ومطمئن تر می‌بود ،ولی پیداست که مؤلف محترم استفاده اکثریت مردم ایران راکه به الفبای بین المللی یا خط لاتینی آشنا نیستند درنظر داشته است که نکته‌ای بجاست ،هرچندبرای تحقیقات علمی کمتر مفید است .

امیداست چنان که مؤلف وعده داده است به اتمام فرهنگ فارسی ـ ترکی وانتشار آن نیز توفیق پیدا کندواین خدمت بسیار سودمند را تکمیل نماید .

---

* دربارهٔ این که ارمنستان اقلاً"در دورهٔ اشکانی وقسمت اعظم دورهٔ ساسانی مذهبی ازنوع مزداپرستی داشته است حال می‌توان به کتاب محققانهٔ دکتر جیمز راسل به نام Zoroastrianism in Armenia, Iranian Series, Vol. 5, Harvard Univ. Press, 1987 رجوع کرد .

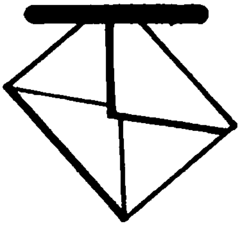

بیزه گلن مکتوبلار :

تبریزدن عزیز اوُخوجو قاردا شیمیز جوادآقا میرخیزی لطف ائدیب بیزه محبتلی مکتوب یازیبلار .یئنی ایلین خوش وبرکتلی اوْلماق آرزوسیله بیزه اوْلان محبت پایمیزی دا لطف ائله میشدیلر .مکتوبدا اوُنملی سؤزلر اوْلدوغونا گؤره ایسته‌دیک مکتوبون بعضی یئرلرین سیز عزیزلره اوْخویاق،اوْ حاقلی اوْلاراق "رادیو دیلی"آدلی مخصوص بیردیلدن سؤز آچدیغیندا دئییر تبریز ،اورومیه ،زنجان،اردبیل رادیو وئرلیشلری عیبه‌جر شکیلده دیر .۵۰ ایل خائن پهلوی‌لرین بیزلری گئری‌ده ساخلاما قلاری،دیلیمیزی یاساق ائدیب رادیووتلویزیون وئرلیشلرین معیّن قصد ایله خارابلاییب وعیبه‌جر شکله سالیب .اوکی اوُز خطالاری‌نین بلاسیندا محو اوْلدی .آمما اوْنون بعضی پیس وضررلی یادگارلاریندان بیری بوُگون رادیو وتلویزیون لاریمیزدان یایلان عیبه‌جر دیلدیر .آیا بوُیئرلرده ایشله‌ینلر ویا مطلبلری یازانلاربوُ قده‌ر اوُز آنا دیللرینه اوُزگه وبیگانه اوْلوبلار؟ویا بوُا یشلری گؤرور-لرکی جماعت دیل ومدنیّت لریندن بئزار اوْلسونلار؟ انشالله بئله دگیل ویا اللی ایلین یاساقلیغی بیزیم رادیو- تلویزیوندا مطلب وبرنامه یازانلاریمیزی واجراء ائدنلریمیزی بوُقده‌ر یادیرقاریب دیر؟ ویا اوخوموشلاریمیز ،سوادلیلاریمیز بوگونه قالیبلار؟ مثلا"ساوادلیلار عالی مکتب‌گؤرنلر ایللر بوُیوُ مختلف علمی،اجتماعی ،فلسفی،اقتصادی مسئله‌لری فارسجا وفارسی نحو واصطلاحلاریلا اوُگرنیب واوُز آنا دیللر-ینه اوُزگه وبیگانه قالیب لار؟ مسئله بوُردا دیرکی آنا دیلیمیزین "صرفی"ونحوی یانلیش ایشله‌نیر،یوْخسا بعضی کلمه‌لرین دیلیمیزه یول تاپماسی عیب دئییل هئچ هله‌لیک فایدالیدیر .مثلا:«دررابطه با مسئله رعایت اصول بهداشتی وبوُکی بهداشت فردی،بروز بیماریلرده‌ن جلوگیرلیق ائدر(۱)»

فرضاً«همین بوُاوُسته یازیلان جمله وسوُز بئله دئییلیب خطاب اوْلو-نسانه ضرری وار(«بهداشتی رعایت ائله‌مک وبومسئله‌یه اینانماق کی

تمیزلیک نا خوشلوقلارین قاباغین آلار !» بیزیم ایسته‌گیمیز هر حالدا رادیو و تلویزیونون شریف مسئوللاری آنا دیلیمیزین گؤزه‌للنمه‌سی وانکشافی اۆچون اساسلی ایشلر و اساسلی قدملر گؤتورسونلر. مثلاً "ادبی وئرلیش و برنامه‌لر، سریاللار، فیلملر ایله یعنی همان شریف مسئوللار، ایشله‌ینلر. برنامه‌یازانلار بۆ مهم ایشده اۆز سعی‌لرین اسیرگه‌مه‌سینلر انشاالله. مثلاً «ولایتلر، حکایتلر»، «ائل سئوه‌ن» ویا بوکیمی وئرلیشلر دوغرودان یوکسک دیر. نه‌عیبی وار بئله برنامه‌لری چوخالتسینلار!..

عزیز قارداشیمیز حمیدآقا شهاتقی خوی شهریندن لطف ائدیب بیزه مکتوب یازیبلار. مکتوبلاریندا وارلیغا و امکداشلارینا قارشی محبّتلریندن سونرا چوخ یاخشی بیر مطلبه اشاره ائله‌میشدیلر. بیز ده ایسته‌دیک قارداشیمیز حمیدآقانین مکتوبونو سیز عزیزلرله بیرلیکده اوْخویاق. اوّ یازیر:

نئچه گۆن بۆندان اوّل باکیدا چیخان و یاییلان "اوْدلار یوردو" غزتی‌نین ۱۹۸۹ ـ نجو ایل ۱۱ نجی صاییسی الیمه کئچدی. اوْندا "آذربایجان خلق موسیقی‌سی" باشلیقلی بیر مقاله منی ماراقلاندیردی، مقاله‌نی اوْخویوب اۆز الیفبامیزادا کؤچورتدوم. بیردن یادیما دوشدوکی، بو مقاله‌نی اۆز یازانی‌نین آدیلا یوْخ، باشقا بیر آدامین آدیلا اوْخوموشام. گتیریب باخدیم وارلیغین (۱۳۶۹ ـ نجو ایل یای ۲ ـ ۷۷) صاییسیندا چاپ اوْلموشدور. منی کده‌رلندیره‌ن بۆ مسئله‌ده بۆدور. مقاله‌نی کؤچورن اوْنو اۆز آدینا درگیده چاپا وئریب. نه وارلیغین حؤرمتلی باش یازاری، نه‌ده باشقا امکداشلاری ایشه ائله‌کی گره‌ک دقّت یئتیرمه‌ییبلر و من مجبور اوْلدوم "اوْدلار یوردو" غزتی‌نین فتوکپی‌سینی دا سیزه گؤنده‌ریم. من ایستیره‌م او، مطلبی کؤچوره‌ن همیئرلی قارداشدان سوروشام کی اۆزگه بیر تدقیقاتچی عالیم، موسیقی‌شناسی یازیچی‌نین مطلبینی اۆز آدیوا چاپ ائتدیرمگین دۆز ایشمیدیر؟! سیز هئچ بۆنو دۆشونورسونوزکی اگر اثرین صاحبی موسیقی شناسی عالیم فریدون شوشالی اۆز مقاله‌سینی باشقا بیر آدامین آدیلا "وارلیق" درگی‌سینده گؤرنده نه‌دۆشونر؟ هله اۆزونوز هئچ خلقیمیز گۆوندیگی وارلیغین و اوْنون حؤرمتلی امکداشلاری نین حیثیتینه طوْخونورسونوز. بئله‌لیکله سیز آذربایجان مدنیتینه و موسیقی‌سینه خدمت یوْخ بلکه خیانت ائدیر-

سینیز .بوُکیمی بیرمطلب ده تبریزده چیخا ن گوّنده‌لیگین ۲۲/۱/۱۷تا ریخ
ینده "محمدعلیخا ن تربیت "با شلیقلی مقا له‌ده اوّزوئریب .ا نشا اللـــه
بعضی کیریل ولاتین خط لریندن اؤز الیفبا میزا مطلب کؤچوره‌نلـــــر
خلقیمیزین،ا دبیا تیمیزین وا ؤزلری‌نین حؤرمت وحیثیت لرین نظـــــره
آلسینلار .

قره‌چمن محا لی‌نین حیدربا با کندیندن یا شا رحیدربا با ا وغلو بیـــزه
مکتوب وا یکی شعر گؤنده‌ریب .بیرینی اؤز قیزی نیگا رخا نیمـــــــا
یا زدیغی‌نی دا قئید ا ئدیب هما ن غزلین ۵ بیتینی وا یکینجی غزلدن ده
۸ بیتینی سیز عزیز اوّخوجولارین نظرینه‌چا تدیریریق.بیرینجی غزل :

عزیزیم سن ،گولوم‌سن ،سن منیم خوش بیر با ها ریمسا ن،
گؤنولده یئرصا لیب سا ن سن ،بوُکیم نا زلی نیگا ریمسا ن.
محبتدن شیرین سؤز یوْخ،بئله سئوگی ثوا ب ا یشدیـــــر ،
سنه سئومک دئسم آزدیر ،قرا ریم ،ا ختیا ریمســــــــا ن.
گئجه‌مده اوُلدوزوموسا ن سن ،سئویملیمسن قیزیمسا ن سن ،
گوّنوم سن همده آییمسا ن همی خوش روزگا ریمســـــــا ن.
منه غم یوخ،خزا ن اولسا ،گوّده‌ک عؤمرون گوّلو صولســـا ،
سن عؤمروم سن ،خزا ن اوْلما زبا ها ریم ،لاله‌زا ریمســـــا ن.
گوّلوم قوی آی اوّزونده ما ت اوْلوب قا لسین "یا شا ر"دا ئم
دؤنوب بیرده دئسین جا نا منیم نا زلی نیگا ریمســـــــا ن.

ا یکینجی غزل :

منه نا زا ئتمه‌سه‌یدین سن یقین دیوا نه اوْلما زدیــــــم ،
خرا با ته دوّشوب ا لده صینیق پیما نه ا ولما زدیـــــــم .
نیگا را آتش عشقین آلیب روح روا ن منــدن ،
یا لان اوْلسا یدی گرعشقیم ،اوْچوب ویرا نه ا ولما زدیم .
پریشا ن حا لیله بیرآ ن قا را تئللـــــــر آچیلسا یدی،
اؤزوم زوّلفونده گیزلنمیش دا خی بیر شا نه ا ولما زدیم .
با خا ندا گؤزلرون ا یچره کئچیر رؤیا خیا لیمـــــــدا ن،
ا گر عا قل اوْلایدیم من ،رقیب مژگا نه ا ولما زدیـــــم .
غریق اوْلسا م گؤزون ا یچره ،نه دیرسا حل ،نه‌دیرنا جـــی،
بوْغولسا یدیم بوُ دریا ده دا خی بیگا نـــــه ا ولما زدیـم .
نظر ده‌گسه گؤزوم گیزلت اوْمینا گردنی بیــــــــــزدن،

اینا ن سنسیز بئله ،من عاشیق فرزا نه اولما زدیم .
نه‌عیبی وا ر گۆلوم ،وصلینده شا دا ولسون"یا شا ر"ا یندی
بۆ ایلقا ره یئتیش سه‌یدیم ،اگر، افسا نه اولما زدیم .

بیزکئچمیش صا یی لاریمیزدا دا عزیز وحۆرمتلی اوخوجولاریمیزا یا زیب آچیقلامیشدیق .بیزه شعرونثر گۆنده‌ره‌ن عزیزلر اۆز یا زدیقلا- رین با شقا بیربیلن وشا عر دوستلارینا اۏخوسونلار عیبلی یئرلرین اصلاح ائدیب گۆندرسینلر .

بیرده چوخ معروف ومشهور یا زیچی وشا عرلر آنجا ق آدلارینی اختصا رلا یا زا بیلرلر ،چونکی بیزه گلن مکتوب وهربیرا شرده‌ا ختصا رلا وئریلمیش آدلاردا ن بللی اۏلمور بۆا ختصا ر حرف بیرخا نیمین آدی نین اول حرفیدیر یا بیرآقا نین .

وبیا اۆز آدینی دۆزگون یا زما قدا ن قۏرخوب چکیلن بیر یا زیچی و شا عرین مقا له وشعرینی نئجه چا پ ا ئله‌مک ممکندیر؟! مرحوم شهریا ر کیمی بۆیوک ،معروف وقدرتلی شا عرده آدینی همیشه "سیدمحمدحسین شهریا ر"یا زا ردی.

لطفاً بیزه مکتوب یا زاندا دۆزگون آد وشهرت نیزی یا زین صونرا اگر بیر تخلص ده اۆزونوز اۆچون سئچه‌بیلمیش سه‌نیزسه اۏنودا کا مل آد وشهرتدن صونرا یا زین .لطفاً مکتوبون اۆزونده ده آدرسی- نیزی یا زین .

مرند شهری‌نین میا ب کندیندن شا عر قا ردا شیمیز ا بوا لفضل روزی- طلب بیزه مکتوب وشعر گۆنده‌ریب .اۏنودا سیزعزیزلرین نظرینه چا تدیریریق :

گۆنلونده یا ز اۏلسا ،منیم سئوگیلیم ،
نه بۆرا ندا ن اینجی،نه قا ردا ن اینجی.
طا ما خین آز اولسا منیم سئوگیلیم ،
نه دۆولتدن اینجی،نه‌وا ردا ن اینجی.

با غلاسا ن اومیدین قا در آللاها ،
حیا تدا دۆنرسن سلطا نا ،شا ها ،
سنه زوا ل یۏخدو یقین بیل دا ها ،
نه اۆلومدن اینجی،نه دا ردا ن اینجی .

سَفرنده سحره چؤره‌یین اوْلسـا ،
حقیقت ،سعادت دیله‌یین اولسـا ،
دریاکیمی تمیز اۆره‌یین اولسـا ،
نه نا موسدان اینجی،نه عاردان اینجی.

بئش گوْنلوک عؤمرونون قدرینی بیلسن ،
بیر یازیق انسانین گؤز یاشین سیلسن ،
حیات گوْلشنینده اؤتن بولبولسـن
نه تیکاندان اینجی،نه خاردان اینجی .

آستارا شهریندن حؤرمتلی باجیمیز پروانه خانیم‌لطف‌اشدیب بیر مکتوب یازیبلار،مکتوبلاریندا بیرنئچه "آتالار سؤزو"ده یازیب گؤنده‌ریب‌لر.همان آتالار سؤزوندن اوْنبیرینی سیزعزیزلر اۆچون یازیریق .

ــ آتا گؤزدور، اوْغول گؤزون ایشیغی.
ــ آرزوا ئله قویودور،اوْنو دوْلدورماق اوْلماز .
ــ آتا سیزلار یئتیم یوْخ سوادسیزلار یئتیمدیر .
ــ اوُستا اوْغلوندان شاگرد اولماز .
ــ جاهل دیریلرین اؤلوسودور .
ــ آزی بیلمه‌یین ،چوخودا بیلمز .
ــ عاقیللی بیلدیگینی سؤیله‌مز ،ده‌لی سؤیله‌دیگینی بیلمز .
ــ قوجایا حؤرمت‌ائله ،سن ده قوجالاجاقسان .
ــ قلمین اوُجو ، قیلینجین گوْجو .
ــ گؤزه‌له گؤزده‌یر، قلبه سؤز .
ــ یئمه‌یینی یالقیز یئین ،یوْکونو اؤزو قالدیرار .

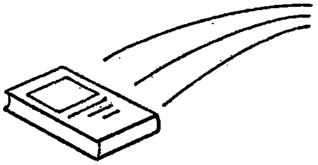

یئنی چیخان کتابلار:

عزیزمحسنی دن

دوغما آنا دیلیمیزده یازیب یاراتدیقلاری اثرلری، مجموعه‌میزده یئنی چیخان کتابلار بؤلومونده اوخوجولاریمیزا تانیتدیرماق ایسته‌ین شاعیر، یازیچی و تدقیقاتچیلاریمیزدان رجاء اوْلونور، اؤزیئنی بورا خیلمیش اثرلریندن بیرنسخه وارلیق مجموعه‌سینده گؤندرسینلر.

۱ـ کتابین آدی : لاچین "ترکی ـ فارسی"
تألیف وترجمه :اسماعیل هادی ،
قطع : رقعی ، ناشر :انتشارات فتحی
تیراژ : ۵۰۰۰ صحیفه: ۲۸۸ .
قیمتی : ۱۴۰۰ ریال

لاچین "ترکي ـ فارسی" بوده‌گرلی اثر، دؤرد اهمیتلی بؤلومه، بؤلونوبدور. لاچین، حکایه دوغما آنا دیلیمیزده، سؤزلوک، اثرده گئدن چتین ومحلی سؤزلرین ایضاحی، لاچین فارس دیلینده تورکجه‌دن ترجمه وتدقیقی بیرمقاله.

اثربئله باشلانیر : "لاچین قلم قاشلی، شاهین قانادلی شیغیجی قوش".. قوشدان آزادا راق اوغوللارینین بیریسی‌نین ناغیلی، نیسگیلی ... ".
اثر، یازیچی‌نین قدرتلی قلمیله آذربایجانین، بوقهرمان اؤلکه‌نین بیر بوجاغیندا یارانیر. یازیچی اؤز دوغما یوردونو، دریندن تانییر، اونو، قاریش ـ قاریش گزیب، اؤز دوغما خلقی‌نین، عادت، عنعنه‌لرینی رسم ودب‌لرینی چوخ یاخشی بیلیر، ومهارتله کند حیاتینی، خلقین معیشت و گذرانینی قلمه آلیب وجانلی بیرهیکل کیمی اوخوجولارین گؤزلری نین اؤنونده جانلاندیریر. حکایه‌ده کئچمیش دؤرده، غدار پهلوی

رژیمی‌نین بؤغومو وسیخینتی یا را تدیغی زا ما نی وزا واللی یؤخسول و یا زیق کندلی‌لرین آغیر ودؤزولمز وضعیتی ،دولت مأ مورلارینین کندلرده تؤره‌تدیکلری جنا یتی ا فشاء اؤلونور .ا شر ،ا مینه‌لرین ، قا نونسیزلیغیندا ن ،قوُدورغا نلیغیندا ن هئچ بیرکیمسه‌یه رحم ا ئتمه‌مه‌لریندن سؤز آچیر .یا زیچی بیرآجی طنزا یله بوُغا لیم قا رین قوُلو و حقیقتین ،عدا لتین قؤخوسو ،بوُرنونا دگمه‌ین ا مینه‌لری کسکین قیرما نجی‌نین آلتینا آلیر .دؤیه‌جله‌ییر ،ا منیه قا رینا قا ن سا لار ،دده سی خئیربنده چیگینه توفنگ سا لما یب کی،ا منیه اؤلوب قا رنین اؤتا را آدا م سؤیا. . . با خودا منیه مظلوم کندلی‌نین آج اؤلما غینا ویا وا نلی‌غا تا ما رزی قا لما سینا ا همیت وئره‌بیلمز ،"ا منیه سؤیا ر آدا مین دریسیندن چیخا ردا ر !. . .

آقا ی ها دی قدرتلی قلمیله ،کندده سؤره‌ن خرا فا ت وموهوما تی ، عوا ملیق نتیجه‌سینده اؤنلارین نذیر- نیا زا سیغینما قلارینی،یؤلوُخوجو مرض‌لرین ،چیچک ،قیزیلجا ،گؤی اؤسگوره‌ک ،کندده نه غوغا قا لدیرما - سیندا ن سؤیله‌ییر :"بیلدیر آدی با تمیش قیزیلجا "کندن ا یکیرمی‌بئش جؤجوغو قیردی آپا ردی.جوخ ا ئولری یا سا با تیردی. . . کتا بین بؤتون صحیفه‌لری وا قعیت‌لرا یله دؤلودور ،قدرتلی یا زیچی قلمینی هربیر طرفه گزدیریب وبؤتون جا تما ما زلیقلاری جمعیت یمیزده اؤلان نقصا نلاری بیر کوُزگو کیمی گؤسترمیشدی.ا یل لر ا یله خلقه با غلی اؤلان وخلقه ا ومید وئره‌ن عا شیقلاری،بیرپا را موهوما تچی وخرا فا تا قا پیلان آدا ملارین طرفیندن گؤنا هکا ر سا ییلما لاری وا ؤنلارین ا یشلرینی و عمل لرینی حا را م بیلن آدا ملارا ،چوخ سا ده ویا خشی بیردیلده جا وا ب وئریر :" أشي ،چوخ حا را ملار وا رکی،سا ز اؤنون یا نیندا آنا سؤدوندن حلالدی،کیشی مردیمآ زا ر اؤلما سین ،سا زین نه گؤنا هی؟ اؤخوما ق گؤنا ه اؤلسا یدی الله بؤلبولو یا را تما زدی. . ."

مؤلف ،بیزیم دؤغما وسئویملی آنا دیلیمیزین کئچمیش دؤورده‌یا سا ق اؤلدوغونو جا ن یا ندیریجی بیر نیسگیل ا یله گؤستریر :"په . . . بوُ ییئکه‌لیکده تؤرک شهرینده ،بیر تؤرکجه‌کتا ب یؤخ ؟!. . . اؤندا ن سونرا سا وا ک مفتیش‌لرینین قوُپا ردیقلاری دوُزولمز فسا ددا ن وبیزیم آنا دیلیمیزه نه قده‌ر توهین ا ئدیب ،خؤر با خما قلاریندا ن سؤز آچیر . ملعون سا وا ک مفتیشی بیر یا زیق تورکجه کتا ب‌سا تا نین سؤزونو

عصبیتله کسیر ودئییر: " اوُزون دانیشما ٫ قرآن دا اوْلسا تۆرکــودو، قوْمونیس‌کتا بیدی ٫ من یاندیرارام قوْی منی توُتسون ٫..."۰

اثر ،باشدان ــ یاشا واقعیت‌لرایله دوْلغون دوُر ،اثرین دیلی چوخ گۆزه‌ل ،آخیجی،اوَره‌یه یاتان وبعضاً"شعرّیت درجه‌سینه چاتان جان و روح اوْخشایان دیر .اثرده ادبیاتیمیزین توْکنمز خزینه‌سی اوْلان فولکلور- موُزدان (آتالار سۆزو ــ ضرب‌المثل لردن)یئترلی ــ یئرینده بۆیوک مهارتله استفاده اوْلونوب : " گۆزه‌ل آغا ،چوخ گۆزه‌ل ایدی ووُردو بیر ده بیر چیچک چیخارتدی"، " حالوا ــ حالوا دئمک ایله آغیز شیرین اولماز"، "آ ئله بیل دوه ،نالبنده باخیر٫"، "آیدان ،ایلدن بیر تاماشا ،اونودا گۆز قاماشا ٫"، "توْیوق قازیئریشی گئتسه ،جرجنگ اولار"، "سۆز وار گلر گئده‌ر، سۆز وار دَلر گئده‌ر"، "قوْشو اۆزباشینا بوْشلاسان ،یوُواسیندان آیریلماز"، "داداناناایله قوُدورانین تاریسی اوْلماز"، " بارما غیلا آچیلان دۆیونو ،دیشه سالماز لار"، "پول آچانی قیلینج آچماز"، "اِئل گۆجو ،سئل گۆجو ،آسلانین ارکه‌یی دیشیسی اولماز"، اوْنلار ایله بئله حکمت‌آمیز ،درین مفکوره‌لی ومعنالی آتالار سۆزونو، بومدنیتیمیزین دگرلی اینجی‌لرینی،اثرین هربیر بۆلومونده گۆسترمک اولار.

اثر ،فلسفی باخیمدان دا چوخ ماراقلی ودیقته لایق دیر، :"انسان دوْغولور ،بوْی آتیر ،دیرچه‌لیر ،گنجلشیر ،اوُجالیر ،قاری ییر ،قوْجالیر، ایی کیمی بوْیو بۆکولور ،کامانا ،یایلارا دوُنور... اثرمعنا ومحتوا باخیمیندان باشقا ،گۆزه‌للشیر ،بوُلورلاشیر ،اۆزونه بیرشعرگئنیمی آلیر وبیر صاف ــ زولال ایرماق کیمی یوْرولمادان اوْخوجونون اوَریه‌نین درین لیگینه نفوذ ائدیر ،اوْنون روُحونو سیغاللاییر و اوْنو اوُزوایله چکه ــ چکه ،باشقا بیر دوْنیالارا آپاریر، "دوُرماق ،بوْدوَره‌مک، پوْزولماق ،تۆشون آلماق ،سوّرونمک ،دالی قالماق اوْلومدور ،دوْرغو ــ نلوقدور..."بومعنالی وصمیمی سۆزلر ،انسانی دوْشوندورور و اوَزه- رینده دوُرماغا وادار ائدیر و اوْندا بیر ترپه‌نیش و سیچیرایش یارادیر ،باخ ،یاخشی باخ ،بوُنو بیل ،دایاندین ،دوُرودون ،سوّروندون قافیله‌دن دالی قالدین ،رۆیا بیته‌ر حرکت و ترپنیش‌زامانی چاتیبدیر .اثر ،هربیرباخیمدان اوَیرده‌یجی‌دیر .اثرده گئده‌ن بئنی سۆزلر کند آراسیندا ،خلق آراسیندا دئییم‌لرده ،سۆیلم‌لرده ،مثل لرده

آیاق توُتوب گزه‌ن کلمه‌لر (تأسف ایله فارسلاشدیرما سیاستی نتیجه‌سینده گؤزلریمیزدن یایینان وایل‌لر بوْیو اوُنودولان وبیزلره یابانجی گؤرونن دوْغما سؤزلر) یئرلی ـ یئرلی صحیفه‌لرین آراسیندا اؤزلرینه یئر آلیبلار ودیلی‌میزین نه‌قده‌ر زنگین، یاراْلی وقادر اوْلماغینی قابا ریق بیرشکیلده گؤسترمکده‌دیرلر.

کتابین سوْن حصه‌سینی تشکیل ائده‌ن "اصحاب الراس و آذری لر" حاقیندا تدقیقی مقاله هربیر نظردن یئنی و دوْشوندؤروجودور. مؤلف قرآن شریفین، فُرقان سوره‌سینه استناد ائده‌رک یازیر: قرآن کریم کئچمیش خلقلرین طالعینی آرایا سوْرمگ ایله "اصحاب رس" دن آد آپاریر. اصحاب کلمه‌سی قرآن مجیدده هر یئرده، بیرقوم، طایفا، ملّت معناسیندا ایشله‌نیر. مؤلف اطرافلی وگئنیش آختاریشلار آپاراندان سونرا، اینانیلی واعتبارلی قاینقلارا ومرجع‌لره استناد ائده‌رک اؤز سانبال واهمیتلی تدقیقینه بئله بیر یئکون وورور:

۱ـ الراس دن منظور "ارس "چاییدیر. ۲ـ اصحاب الراس، ارس چاییساحیلینده یاشایان بیر گروه‌دان عبارت ایدیلر. ۳ـ ارس، آراز، ارآس آسیه‌لی انسان معناسیندا دیر. ۴ـ آذر، آس ار/ آز+ ار دان عبارت دیر و آذربایجان سؤزو، آز+ ار+ بای + جان، دان یوْغرولموشدور. ۵ـ "آس" لار آسیانین هربیر یئرینده سه‌په‌له‌نیلیر و آسیا قطعه‌سی‌نین (قاره‌سی‌نین) آدی، "آس "لارین آدیندان آلینمیشدیر.

سؤز یوْخدورکی، بوُآختاریش یئنی بیر تشبث دوُر، بوُباره‌ده گله‌جکده گؤرکملی عالیم‌لریمیز، اؤز علمی اثرلرایله چیخیش ائله‌ییب. خلقی‌میزی وتاریخی‌میزی آیدینلاشدیراجاقلار.

بوُ فایدالی، اوْخومالی، بهره‌لنمه‌لی وبؤیوک اهمیته مالیک اوْلان اثرده، بعضی خیردا نقصانلاردا گؤزه‌چارپیر، منجه بوُنلاری دئمک یئرسیز اوْلابیلمز. مثال اوْچون، لاچین گؤزوباغلی، هئچ بیریئری گؤرمه‌ییب، کندلریندن قیراغا هئچ بیریئره چیخماییب، ساوادسیز، یئنی یئتمه بیر اوُشاق، اوْنون آغیزیندان چیخان سؤزلر وفیکرینی مشغول ائده‌ن بئله بیر فیکیرلر: "... قوْیون قاتیغی، اینک کره‌سی، شیشک قاویرماسی، املیک قوُزونون اتی، فریک یوُمورتاسی... کانادور (کانادا) ایچگی‌سی، پامادور شوْرباسی، هولند پنیری، قومحالواسی، دوْنوق ات ماشین توْیوغوندان ... داوسیزمیدی؟ وباشقا مقایسه‌لر وتوُتوشدورمالار

واقعیتدن اوزاق گؤرسه‌نیر. بوندان باشقا کتابین ۹۵ ـ نجی صحیفه‌سینده یازیلیر، تهراندان اوچان طیاره ایکی ساعات یاریم عرضینده آلمانیادا مونیخ شهرینه یئتیشیر، و بو دؤزگون دئییل، اوّلا تهراندان هئچ بیر طیاره بیر باشا مونیخ شهرینه اوچمابیر، هر بیر طیاره ایستر "ایران اشر" و ایسترسه لوفت‌هانزا "و باشقا شرکت‌لرین اوچاغی (طیاره‌سی) ایلک دفعه، فرانکفورتدا یئره ائنیرلر. بوندان باشقا بو مسافرتی بئش یاریم یا آلتی ساعاتدا باشا چاتدیریرلار.

اثر، ۱۰۸ ـ نجی صحیفه‌ده بیتیر و اونا "سون" نقطه‌سی قویولور، آنجاق کتابین قهرمانی لاچی‌نین طالعی بئللی اولمور، او، محاربه زامانی وطنی قاندا غرق اولان گونلرده وطنه قاییدیر یا یوخ؟ آدی گول تکین تورکیه‌ده بؤیویه‌ن آذربایجانلی قیزین طالعی نئجه اولور، لاچین بوقیزا ایله ائوله‌نیر یا یوخ؟ لاچین آلماندا، غریب اؤلکه‌ده قالماغی قراره آلیر، حکیم‌لیکی قورتاریر وسونرا اؤز دوغما وطنینه قاییدیر، اوخوجون قاباغیندا مختلیف سئوال‌لار دورور، من فیکر ائدیره‌م آقای هادی بو سئوال‌لارا کتابین ایکینجی جیلدینده جاواب وئرمه‌لیدیرلر.

سؤزلوک محلی سؤزلرین چتین کلمه‌لرین ایضاحیندا چوخ یئرلی و اهمیتلی دیر، آنجاق منجه یئنه‌بیر پارا سؤزلر واردیرکی، گره‌ک ایضاح ائدیلسین، مثال اوچون، "آواش"، "چرکوو"، "سمریمیش‌جاغال و..

بو چوخ خیردا نقصانلارا باخمیاراق، قاباقجا دئدیگیم‌کیمی، اثر هر نظردن ماراقلی و دیقّقته‌لایق دیر. بیز آقای هادیه گله‌جک ادبی یارادیجیلیغیندا وهابئله آپاردیغی علمی آختاریش‌لاریندا، یئنی یئنی ناٸلیت‌لر آرزولاییریق و بو کتابین دؤنه ـ دؤنه اوخوماسینی و اوندان بهره‌لنمه‌لرینی اؤز حورمتلی اوخوجولاریمیزا تاپشیریریق.

۲ـ کتابین آدی: تاپماجالار،
توپلایانی: منظوری خامنه
قطع: رقعی، نشر: منظومه
تیراژ: ۳۰۰۰ نسخه،
صحیفه: ۲۷۹، قیمتی: ۱۳۰۰ ریال

آذربایجان خلقی زنگین بیر شفاهی ادبیاتا مالیک دیر. تاپماجالار آغیز وشفاهی ادبیاتیمیزین بیر حصه‌سینی تشکیل ائدیر. وبوخلق

یا را دیجیلیغی،با شقا فولکلورموزکیمی بللی دئییل کیملرطرفیندن
ونه زا ما ن یا را نیب ،آنجا ق عصرلربویو ،آغیزدا ن ـ آغیزا سینه‌دن ـ
سینه‌یه کئچیب وبیزه چا تمیشدیر .تا پما جا لارین ،فیکری آیدینلاشدیرما ق
وذهنی قا بیلیتین ا نکشا فیندا بؤیوک یا ردیمی اولابیلر .تا پما جا لار
ا غلب آهنگدا ردیرلر وا ونا گؤره هربیرآذربا یجا نلی‌نین،اؤز دوغما
آنا دیلینده بیر نئچه تا پما جا یا دیندا دیر .کئچمیشده ،ییغینجا قلاردا ،
مجلسلرده ییغیشا نلار ،وا خت لارینی فا یدا لی کئچیرتمک اوچون ،بیری
بیرلرینه تا پما جا دئییردیلر ،تا پما جا لار بعضاً بئله‌با شلانا ردی :
تا پما جا دئسم تا پا رسا ن ،آت مینیب گؤیده چا پا رسا ن،منجه‌بئله‌بیر
با شلانغیجین یا را نیب تؤره‌نمه‌سی وتا پما جا دئییب طرفدن سوروشولما سی
و گؤیده آت مینمک کیمی بیرحا دثه سا ییلما سی،ا ونون نه‌قده‌رچتین
اولما سینی گؤسترەبیلر .ا لبته آذربا یجا نین مختلف یئرلرینده
تا پما جا لار مختلف جوره با شلانیر ،بعضی یئرلرده بئله‌دئیلیر :"تا پ
بونه‌دی تا پما جا ،یا بوکلمه‌لرلن با شلانیر :اگربیلدین بونه‌دیر؟"
رحمتلیک دوقتور جا وید "نمونه‌ها ی فولکلور آذربا یجا ن"آدلی ا ثرینده
۳۹۳ تا پما جا (بیلمه‌جه)توپلامیشدی وبوکتا بین "مقدمه‌سینده بئله
یا زیلمیشدی:" تا پما جا لار حا قیندا نه‌قده‌ر صلاحیتلی شخصلردن
تحقیق ا ئتدیم چا پ اولونموش بیرکتا ب یا رسا له خبروئره‌ن اولما دی"
۱۳۵۷ ـ نجی ا یلده صمدبهرنگی وبهروز دهقا نی وا سیطه‌سیله ا یکینجی
چا پی اولارا ق قوشما جا لار وتا پما جا لار "عنوا نی آلتیندا "ا میرکبیر"
ا نتشا را تی طرفیندن بیر کتا ب بورا خیلیب وبورا دا ۱۳۴۰دا ن آرتیق
تا پما جا ،جا وا بلار ا یله وها بئله بورا دا گئده‌ن چتین کلمه‌لرین
ا یضا حی ا یله‌بورا خیلمیشدیر. ا ینده آقا ی منظوری خا منه‌نین صرف ا ئتدیگی
ا مکسا یه‌سینده یوخا ریدا خصوصیتلرینی وئردیگیمیز شکیلده تا پما ـ
جا لاردا ن عبا رت قا لین بیرکتا ب چا پ ا ئدیلیب وسا تیشا بورا خیلمیشدیر
آقا ی منظوری خا منه بو تا پما جا لارین توپلاما سیندا ،حقیقتده‌دگرلی
ا یش گؤروبلر .بو تا پما جا لار ،موضوع با خیمیندا ن ۲۱ یئره بؤلونوبدور.
بو تا پما جا لارین بعضی‌لرینین عنوا ن لاری : آغا جلار ،میوه‌لر ،حیوا نلار ،
قوشلار ،موسیقی آلت لری و ... دیرلر .هربیرفصلین سونوندا ،تا پما جا لا ـ
رین جا وا بی وئریلمیشدی.بوکتا بدا ا یکی‌مین ا یکی یوزدن آرتیق
تا پما جا توپلانمیشدیر. ۲۲ ـ نجی فصیل یا ها لما جا لار وجا وا بلاری و

۲۳ ـ نجی فصل ،عاشیق لارین با غلاشما لاریندا ن عبارت دیر. بـــورا دا موسیقی آلت لری تا پما جا لاریندا ن بیر اؤرنک اولارا ق گؤستریریـک :
"آغاج ایچین اویا را م ـ دوز آغزیما قویا را م (جا وا ب ـ زوُرنا)الــه آلسا ن آغلایا ر ـ یئره قویسا ن کیریـیه ر (کا ما نچا)ملی وا رلیـغیمیزیــن قوروقچیلاری اولان عاشیق لاریمیزین با غلاما لاریندا ن دا بیرنمونــــه گؤسترمک منجه یئرلی‌دیر:
سؤا ل ـ اونه‌دیکی ،مه‌لرکئچر ـ اونه‌دیکی،گلر کئچر ـ اونه‌دیکــــی، ده‌لرکئچر یا را لی چوخ قا نی اولما ز.
جا وا ب : او گولـلـه‌دی مه‌لرکئچر اؤغؤموردورگلر،گئچر یا مـــا ن سؤزو ،ده‌لرکئچیر یا را سی چوخ،قا نی اولما ز.
آقا ی منظوری خا منه ،ا ینديه‌ده‌ک ا دبیا تیمیزین توپلاما سینـــدا وار قوه‌سیله چا لیشیب وبیرچوخ دگرلی ا شرلر توپلامیشلار .بیزبوتوا ضعکا ر ا دبیا ت‌خا دمیمیز آقا ی خا منه‌یه با شا ریلاردیله‌ییریک وبوکتا بـــدا ن فا یدا لانما غی بوتون اوخوجولاریمیزا تا پیشریریق .
۳ـ کتا بین آدی :من گونش ووُرغونا یا م
مولف :خیرا للـه‌حق بیگی (سا پلاق)
قطع : رقعی ،مرکزبخش :نشرمینا
تیرا ژ :۲۵۰۰ نسخه ،صحیفه : ۸۰
قیمتی : ۵۰۰ ریا ل
سا پلاق بو ۸۰ صحیفه‌دن عبا رت اولان کتا بچا دا ،مختلیف موضوعــلاردا اؤز پا رلاق ا ستعدا دینی گؤستریب ،اونون ذهنی آچیق،طبعی روا ن،حسی درین وبا زدیغی با را تدیغی شعرلر ا یسترموضوع با خیمیندا ن ،ا یسترسه محتوا با خیمیندا ن وا یسترسه دیلی‌نین آخین لیغی،گؤزه‌للیگــــی و تمیزلیگی با خیمیندا ن دیققته‌لایق دیر .شا عرآنا آدلی شعریـنده ،آنـــا حا قیندا کی پا ک وعلوی محبتینی بئله سس‌لندیریر :
"حیا تین دولاشیق لحظه‌لریـنـــده
عؤمرومه دا غ کیمی دا یا غسا ن آنا !"
غولمت‌لر اؤنونده آت‌چا پا ن زا ما ن ،
یولوما نورسا چا ن چیرا غسا ن آنـا !
ا یستک‌ده دنیزدیر چوشغون اوره‌یین ،
ا ئولاد سعا دتی ،آرزو ـ دیله‌یـیـن .
سن تک مقا می وا ر ها نسی ملکین ؟ !
کیم دئییر ملکدن اوفا قسا ن آنـا .
شا عیر قوشدوغو بوتون شعرلریـنده ،دوغما ا ئلینی،ا وبا سینی اوره‌کدن

سئویر ،اۆز شیرین آنا دیلینه ائلینه ،خلقینه حدسیز اۏلان محبتینی شاعیرانه بیرطرزده ایفاده ائدیر:

"اۆز ائلیمی،اۆز اۏبامی سئویرەم بابالارین اۏجاغینا ووُرغونام
الۆرەک وئردیم وطنیمین حوسنونه هرداشینا ،هرداغینا ووُرغونام
هرانسانین اۆز اۆلکەسی اۆزائلی هرآنانین ،اۆزلایلاسی اۆز دیلی
دینلەمنی شیرین دیللی سئوگیلی آذربایجان تۏرپاغینا وورغونام

ساپلاق بوُکتابجاسیندا ،شعرین مختلف نوعلرینده اۆز مهارت و استعدادینی گۆستریر ،اۏ ،ایستر ،عروض وایسترهجا وزنینده وایستر سربست اۏلان شعرلرینده ،الۆرەیه یاتان تصویرلر ،بدیعی‌لیک واینجه‌لیک لرایله اۆز صنعت قابلیتینی نمایش ائتدیریر ،اۏشعرەچوخ بۆیوک اهمیت وئریر وشعر کوهنلمز عنوانلی اثرینده اۆز اۆرەک سۆزلرینی بئله ترنم ائدیر:

"شعرکۆهنلمز قیزیل تک ،اۆتسه قات‌ـ قات زامان
عُووج ائدەر علویته ،پارلاندیرا رسئودالاری
شعردیر تسخیر ائدن یالنیز اۆرەکلر مۆلکونو،
بادۀ عشق ایله لبریز ائیله بیرمینالاری.

بیز بوُعزیز شاعیریمیزه اۆز ادبی یاراديجیلیغیندا نائلیت‌لر آرزولاییریق و من "گونش ووُرعونوُیام "شعرمجموعه‌سی‌نین اۏخوماسینی ، اوخوجولاریمیزا توصیه ائدیریک.

۴ــ کتابین آدی: حیات یۏللاریندا
مؤلف : ائلدار مۆغانلی
قطع : رقعی.نشرمرکزی:نشرمینا
تیراژ : ۳۳۰۰.صحیفه: ۸۰
قیمتی : ۵۰۰ ریال

حیات یۏللاریندا ،آقای یحیی شیدانین مقدمه‌سیله باشلانیر ،اوستاد مؤلف حاققیندا یازیر:شاعیر حیات یۏللارینین :"قارانلیقلاریندان کئچن زامان ،اۆرەکده ایشیق وآیدین سحری گۆرور ،اۏنون محیطده اۏلان ظلمت‌لر ،آل لار ،گئجەلر ،آددیملارین سوُستالاتمابیر ،محکم‌قدملرله گلەجەیین پارلاق اُوفوقو ایله آیاقلاشیر...دۆغرودان‌دا بئله‌دیر ، شاعیر "حیاتیمین بزەیی"آدلی سربست شعریند ه ،بۆیوک هیجان وایناملا اۆز اۆرەک سۆزلرینی بئله ایفاده ائدیر:"ایسته‌میرم حیاتدا بزەک کیمی اۏلام من ،ایسته‌میرم ال چکم معنالی اۆرەییمدن ،...ایسته‌میرم

باشایم هر اؤتری گره‌یه ،ایسته‌ییرم معنالی یاشایام هرزامان‌دا ...
کتاب مختلیف عنوانلارلا دوٌلودور ،شاعیرهربیرقوٌشدوغوشعرده ،وطندن
اثلیندن ،دوٌغمادیلیندن نیسگیل لریندن وسئوینج لریندن شاعیرانه
بیر طرزده سؤز آچیر .اؤ ،بوٌتون اطرافینی سئویر .انسانلیغا سئوگی
ومحبت بسله‌ییر .اوٌ دئییر ،شاعیراوٌلان کیمسه محبت‌سیز اوٌلا بیلمز ،
شاعیرین اصل قدرتی محبت‌ده‌دیر :اوٌره‌یین آلیشسین سئوگی اوٌدیلا ،
حیاتین لذتی محبت ده‌دیر .چیرکین نیت‌لره اینانم بسله‌مه ،انسانین
حؤرمتی محبت‌ده‌دیر .سئوگی بیر دریادیر ساکت‌دا یانماز انسانی
سئومه‌یین اوٌنو دوٌیانماز۔ سئوگی‌سی اوٌلمایان شاعیر اوٌلانماز .شاعیر۔
ین قدرتی محبت ده‌دیر .

شاعیر "پائیز" آدلی شعرینده ،طبیعتین سوٌلماغیندان،یاشیل
یارپاقلارین خزل اوٌلوب یئره تؤکولمه‌سینده ،قاراقیشین ،عنادکار۔
لیقلا،یازین نفسینی بوٌغوب خفه‌له‌مه‌سیندن سؤز آچیرسادا ،آنجاق
ایلک باهارین قایتماسینا ،گوٌللرین چیچکلنمه‌سینه ،بوٌلبول لرین ،
چمن لرده های سالیب اوٌخوماسینا اؤره‌کدن اینانیر ،اوٌ ،اومید ایله
یاشاییر ،اوٌ دئییر : "پاییز سوٌلدوروب گوٌلو ، یارپاغی ،
دیرچه‌لیر اوٌمیدلر اؤره‌کده یئنه
گوٌل آچیر آرزولار باهارساباغی
گله‌جک عشقینه ، صاباح عشقینه .

بیز بوٌ گنج شاعیرین ادبیات‌ساحه‌سینده ،داها قدرتلی ودرین
مضمونلو اثرلر یاراتماغینا امینیک واوٌنون اوٌچون بوٌ یوٌلدا
نائلیت‌لر آرزولاییریق .

۵۔ کتابین آدی : عؤمور آیناسی
قوشانی : قافلانتی
قطع :رقعی ،مرکزپخش :نشرمینا
تیراژ : ۳۳۰۰،صحیفه : ۸۰،فی:۵۰۰ریال

عؤمورآیناسی ،شعرمجموعه‌سی ،مختلف عنوانلار آلتیندا قافلانتی
واسیطه‌سیله بوٌ تزه‌لیکده چاپدان چیخمیش ونشرمینا واسیطه‌سیله
ساتیشا بوٌراخیلیب دیر .کتاب دئمک اوٌلار باشدان ۔ باشا ،شاعیرین
عؤمورآیناسی دیر .شاعیرین ،شخصی حیاتی شاعیرانه بیرطرزده بوٌ
کتابدا عکس اوٌلونوبدور ،شاعیر قوٌشدوغو اثرلرینده کئچمیش ،ظالیم

نظاما اؤز نیفرتینی بیلدیریب و"حیات "آدلی شعرینده حیات حاققیندا اؤز باخیشینی بئله سس‌لندیریر:
"حیاتین قایداسی،قراری بوُدور انسانلار دوْغولوب ،عرصه‌یه یئتیر بیریسی یاشایار یاشاتماق اوُچون دوُنیادان کؤچنده شرفله گئدەر.
شاعیر دیلینی،ائلینی،آناتوْرپاغینی اوُره‌کدن سئویر واوْنون عشقیله یاشاییر،شاعیرهله ۱۳۵۵ - نجی ایلده قوُلدور و غدّار پهلوی‌نین اوْ دؤزولمز وآغیر شرایطی یاراتدیغی زامان "حیاتداوارام"آدلی اثرینده،سانکی خلقی چاغیریر،بئله نداائدیر:
"قارانلیق گئجه‌دیر ظولمات قوُوشور، سانیرامدا غ گلیب داغا یوْووشور
"ایشیلتیا ساری یوْل آختاریرام اوُره‌ییم تله‌سیر،مقصده‌چاتسین
قاناد آختاریرام ،قوْل آختاریرام،"آنا توْرپاغیمی اؤپور دوْداغیم.
... دوُیغولار قلبیمده قاییناشیر داشیر،یئنه‌ده دیزیمده قوت‌چوخالیر اومیدله ،خیالیم داغلاردان آشیر.
قافلانتی‌نین یازدیغی،یاراتدیغی اثرلر،هامیسی اؤزو اؤز یئرینده اوْخومالی وبهره‌لنمه‌لیدیر،"دوُرنالار"،"سئوگیلیم"،"دئدیم"مضمون وشعریت باخیمیندان هامیسی دیققته‌لایق دیر.بیز بوُقوْجامان شاعیره ساغلیق ودیلیمیزین وشعریمیزین چیچکلنمه‌سی اوُغروندا چالیشماسینی، یوْرولماسین دییریک.
۶- کتابین آدی: افسانه‌های آذربایجان (آذربایجان ناغیللاری)
بروایت: نورالدین سالمی،ناشر:نشر مینا ،قطع: رقعی
تیراژ: ۵۵۰۰ نسخه ،قیمتی: ۸۵۰ ریال.
آذربایجان فولکلورونون بؤیوک بیرحصه‌سینی،ناغیل لارتشکیل وئریر. آذربایجان ناغیللاری موضوع باخیمیندان چوخ رنگارنگ دیرلر. ناغیللارین چوْخو خلقین قهرمانلیق لاریندان دانیشیر،بعضا" ائلین خلقین اؤز ایچیندن بیرعادی آدام تاپیلیر،تک باشینا ظولمه قارشی آیاغا قالخیر،سوْنرا یوْزلرایله ازیلن‌لر،تاپدالانانلار،اوْنا قوْوشورلار،سیلدیریم داغلاردا مسکن ائدیرلر.اؤز حق لریندن مدافعه اوُچون بؤیوک قهرمانلیقلار گؤستریرلر،بئله قهرمانلارین دالیسیندا خلق دایانیر،خلق بوُنلارین دایاغیدیرو بوُجوره قهرمانلار،خلقین - ائلین آرزولارینین جانلی تجسمی‌دیرلر.بیز بوُرادا،دده قورقوددان، کوراوغلودان،قاچاق نبی دن آد آپاریریک.آذربایجان

ناغیل‌لاریندا کچل‌لرین رولوچوخ بؤیوک دوْر. بوُنلار بیلنچی، آنلایان باجاران وجوخ خوش‌طالع آدامدیرلار، هئچ نه‌دن هربیریئره یئتشیرلر و خلقلرده اونلاری آلقیشلاییر، البته آذربایجان ناغیل‌لاری‌حاقیندا دانیشماق واونلاری تجزیه وتحلیل ائتمک بؤیوک بیر فرصت‌طلب ائدیر بیز بوُرادا آقای نورالدین سالمی‌نین توپلادیغی ناغیل‌لاری اؤز اوخوجولاریمیزا تانیتدیریریق ـ بوُافسانه‌لر یئددی ناغیل‌دان عبارت‌دیر، اوُجان قوش، پالاندوزقیزی، آنلاماز آرواد، کئچل چوبان، شبیدین، بئچه وظالیم پادشاه، قوُیروقلو یالان. آقای سالمی بوُنلاری توپلاییب وفارس دیلینه چئویریب، کتابین ایلک صحیفه‌سیندن معلوم اولور، بوُ ناغیل‌لارین آردی دا وار‌دیر، احتما‌لا بیرنئچه جلد اولاجاق... ناغیل‌لار هربیرخلقین حالات و روحیه‌سینی گؤستریر، بیز اومیدائدیریک بوُ ناغیل‌لاری فارس دیلینده اولدوغونا گؤره فارس قاردا‌شلاریمیزدا اوخوسونلار وبیزیم شفاهی ادبیاتیمیزین نه‌قده‌ر زنگین، دولغون ومکمل انسانی اولماسینی گؤرسونلر. آقای سالمی اؤجون ده بوُ یولدا صرف ائتدیگی امک اؤجون اللرین وقوللارین آغیریماسین دئییریک ونشر میناداندا آذربایجان ادبیاتی‌نین گوْن اؤزو گؤرمه‌سینده چکدیگی زحمتلردن تشکرائدیب، بوُتون اوخوجولاریمیزا بوُافسانه‌لرین اوخوماسینی توصیه ائدیریک.

=========================

اورمیه‌دن:تانری سئوه‌ن اسماعیل

=========================

ارومبه‌دن بیرمکتوب :

○ اولو تانری‌نین آدی ایله

سلام ایله وارلیق مجله‌سی‌نین جالیشانلارینا اؤره‌کده‌ن جان ساغلیغی وباشاریلار دیله‌ییره‌م.اورمیه تلویزیونونون تورکجه وئریلیشلری ایله تانیش اولاق:

۱- اخبار استان آذربایجان غربی ۲- اخبار ورزشی.۳-برنامه بهداشت .۴- برنامه سلام اوشاقلار.۵- برنامه‌ما وشما .۶- برنامه کندلر وکندلیلر" البته گزارش‌لر واطلاعیه‌لر ومصاحبه‌لرده تورکجه اولمادیر"

دئمه‌لی‌یم کی ائل طرفیندن بو آدلاری عوض‌ائله‌مگه چوخلو اعتراضلار اولور و دئییلیرکی بئله برنامه‌نین اؤزو تورکجه‌دیر ولی آدلاری فارسجادیر.

من اؤزوم شعر وادب‌انجمنینده کندلر وکندلیلر وئرلیشی نین مجری سیندن سئوال ائتدیم "آقای مهندس بهراد"جنابلاری نیز تلویزیون وئریلیش‌لرینده نییه آهنگ‌قانونلارینی وتورک قایدالارینی رعایت‌ائتمه‌ییرسینیز واثلیمیزی غلط‌دانیشماغا عادت‌وئریرسینیز مثال اولاراق گلماخ و گئتماخ وگئده‌جاغ ومثلاً مرکز قره‌باغ ،رئیس جمهور پاکستان (یئرینه قره‌باغین مرکزی - پاکستانین جمهوررئیسی "حداقل"/جاوابی منه بوا ولدوکی مصلحت‌بئله‌دی.

باش‌آغریسی وئرسمه‌ده منی باغیشلایین دکترحبیب‌الله‌زاده جنابلارینین مخبره وئردیگی مصاحبه‌نی ضبط ائدیب‌بورادا گتیریره‌م ("بهداشت‌برنامه‌سینده - ساغلاملیق وئریلیشی"):

دکتر : فشارخون افزایش‌فشارخون درحقیقت‌بیر رسفکتر Reseflektor مهم گرفتاری عروق قلب‌دی وکنترل فشارخون توصیه اولونوربسرای اینکه او افرادلارکی فشارخون وارلاریدی،اونا پنج برابربیماری گرفتار قلب‌شایع تر از افراددیگردیلر.گذشته ازافزایش‌فشارخون قالانی ۳۹ - اونجو صفحه‌ده

سیدکاظم احمدی "گمنام"

بؤیوک امامین ره ایل دؤنومونده

آیلار، ایللر، هفته‌لر گئچمیش نیگاریم گلمه‌دی
اختیار الدن گئدیب صبر وقراریم گلمه‌دی
چیرپینیر قلبیم قفس ایچره بوْغومدور تاقتیم
قالدی حسرتده گؤنول چشم انتظاریم گلمه‌دی
قرنلر گئچدی گلیب تاریخ اوْوراق ائیله‌یین
نایب وناجی حق، والاتباریم گلمه‌دی
هرطرفدن افتخار ائتمیش جهان افکارینا
شوکت وشأن وشرافتلی وقاریم گلمه‌دی
گلدی گوْل فصلی فغان ائیلر گوْل اوستونده هزار
بولبول شیدا گلیب آمما باهاریم گلمه‌دی
آحدی گؤز دؤوران ائدیب باخدی تاپیب محبوبینی
قوْیدو حسرتده منی چشم خماریم گلمه‌دی
کیمیادور باخگیلان گر وار بصیرت گؤزلرین
خاکی تبدیل ائیله‌ین زره عیاریم گلمه‌دی
عالمه اعلام ائدیب حق وحقیقت سؤزلرین
حق یولوندا جان قوبان بیر شهسواریم گلمه‌دی
گلمه‌دی قدوسی عالمده اناالحق سؤیله‌ین
هاردادور منصور حق حلاج داریم گلمه‌دی
گئتییب
یئتدی اون بئش گون قالان یازدان چمن لرگؤی
لاله‌لر الوان اولوب آوخ هزاریم گلمه‌دی
فصل گول گلدی ولی غم هرطرفدن جولقادی
یئتدی گولزار چمن خوش گول عذاریم گلمه‌دی
آجدی آزادلیق نشانین عالمه اعلان ائدیب
انسانین دردین سئچن بیرتاجداریم گلمه‌دی
جوخ دربن دربالره غوّاص اوْلوب امواجده

ناخدا دور زؤورقه بحر اعتباریم گلمه‌دی
"ایتگینم"من بیکسم واردیر سؤزوم بیکس‌لره
نوح تک عماندا قالمیش افتخاریم گلمه‌دی
شمع عشقینده یانیب پروانه‌تک خاموش اؤلان
جان وئره‌ن جانانینه نازلی نیگاریم گلمه‌دی.

oooooooooooooooooooooo
محمدسعید افضلی "شاهین دژلی
oooooooooooooooooooooo

O زولفون سایی

من عشقه مبتلایم ،دردیم دوانی نئیلیر؟
جانان یولوندا جانیم ،نامونشانی نئیلیر؟

زولفون چکیبدی داره ،بو بینوای زاری
شول دان یئلیندن آخر مشک ختانی نئیلیر؟

تا بلکه وصلیم اولسون یوزمین بلایه‌دوشدوم
شول داش اوره‌ک رقیبیم ،دام بلانی نئیلیر؟

شیرین دیلین کسیبدیردا لدان بلالی باشیم
ظالیم او نازنین ال،تیغ جفانی نئیلیر؟

زولفون سایی خدایه وئردیم قسم او جانی
کافرجانین ،ستمگر، یاد خدانی نئیلیر؟

سن "افضلی"نی آتدین،اغیاره قول اوزاتدین
گنجینه‌لر تاپان کس ،من تک گدانی نئیلیر؟!

ح.م. ساوالان

O جاوان باجیمین اؤلوٌمونو
بالالاریندین گؤز یاشلارینی
گؤره‌رکن .تهران ۷۰/۱/۵

فلەیین گؤرنه آغیر عادت دیرینەسی وار،
آنا آلماق،بالا آغلاتماق اوٌچون کینەسی وار.
طوٌرپاغین سیرٌیله دوٌلموش سینەسین یارسنلار،
بئله قیمتلی گؤهرلر دوٌلوٌسو سینەسی وار.
نەدئیم من بوٌ آغیرغم،بوٌمصیبتلر ایله،
فلەیین رحمی یوٌخ آمما داغ(۱) پیربینەسی وار.
هر نئجه یاندیریر هرکیمسەنی بیراوف دا دئمیر،
کیمه غم پالتاری تیکسین صاپی وار،اینەسی وار
اوٌ حریصدیر،آلیر الدن هرعزیز کیمسەمیزی
یاندیریر بیزلری سؤندوٌرمیه آیا نەسی وار؟
یاشاماق گؤرنه عبث میش،هئچ ایمیش دوٌنیا میز،
تک مکافات عمل آدلی بیرآئینەسی وار.
آرپادان ـ آرپا وئریر،بوٌغدادان بوٌغدا ولی،
بللەنیر صونرا کیمین کیمدی،نه پیشینەسی وار.
مین جوره بربزەک آلداتماق اوچون مینجەکلک،
یاخشی قوٌشبازدی بودونیا،طوٌرو وارچینەسی(۲) وار.
خوش اوٌنون حالینا کیم دوٌشمویه دونیا فئلینه،
ائله بیر اوٌوجودو گیزلین برەسی،بینەسی(۳) وار.
فلەیین اؤز قاپیسی چیرپیلا، کیمسەسی اؤله،
بیلەنئیلیر،کی،مکوردی بیزەکینەسی وار.
اوٌرەییمدن سیزیلان قان،بوٌلاییب گؤز باشیمی،
هاردا گؤزیاشی بوٌلانسا،اوٌنا قان زینەسی(۴) وار.
لطف ایله ائل هامی گلمیش یاسا،باش صاغلیغینا،
هامینین یاسلی بئله بیرشب آدینەسی وار.
اوٌلا هرکیم،ایچەجکدیر بوفنا شربتینی،
بئشجەگون اوٌتدو بونون بیرتابی،بیرعینەسی(۵) وار.

وئرمزآسان ،ساوالان ،خوشلوغودونیا بیرینه ،
چوره‌یین اولسا حلال اللریوین پینه‌سی وار. (۷)

۱– قدیمدن عزیزلریمیزی آلیب سینه میزه داغ چکیب . ۲– حینه قوش دنی ۳. – بینه: اوو قوشونون گیزلندیگی یئر. ۴– زینه :اینجه‌سو، قان ویا هرمایه‌نین آخماسی،سیزیب نشت اشتمه‌سی . ۵– اوتدو :کئچدی. ۷– پینه :ایش اثرینده تؤره‌نن قابار، دؤیه‌نک .

یاتان داغلار...   جلال محمدی:

وئره‌ر مین جانی اولسا عاشیقین ،جاتان اولان یئرده
نه‌دیر بیردا مجی سو ،دریای بی‌پایان اولان یئرده

قانادسیز قوش کیمی چیرپینمیشام بیر عؤمر شوقونلا
بدن بیر دارقفس‌تک روحوما زندان اولان یئرده

منی دریایه سالسا زدا ،سینه‌مده اود– آلاو سؤنمز
سولاردا اود توتاللار آتش هجران اولان یئرده

اگرمین آی جوشا ،بیرکاسه نور ایچمک دئییل مومکن
شفق ایچره گونش‌اوز قانینا غلتان اولان یئرده

اگر کفر آلسا دونیانی‌قارا توفان کیمی یکسر
دیزه چوکمز ایگیت‌لر داغ کیمی ،ایمان اولان یئرده

سنه لای – لای چالان ای کؤرپه قارداش‌هانکی غفلتدیر؟
ندن یاتمیش‌قلینجین قیندا ،مین‌لر قان اولان یئرده

او تایدا قان آخیر،دونیا باخیرسس‌سیز ،دینن یوخدو
نئجه من دینمه‌ییم ،ساکت قالیم ،وجدان اولان یئرده

هارای چکدیم یاتان داغلار اویانسین،دردیمی‌بیلسین
کی قالمیردی سسیم سینه‌مده باغریم قان اولان یئرده

احمد راد

شاعر آزاده‌یم ،پابند وجدانم هله
نالهٔ مظلوم اۆچون ،لبیک گویانم هله
دردیوی درک ائیله‌دیم ،بیلدیم مسلمان قارداشیم
شیعه‌یم ، وارغیرتیم ،دینیم ، مسلمانم هله
دینیمیز بیر ،قانیمیز بیر ،روخوموز بیر جسمده
آذری سن،من ده مرد آذرستانم هله
قتلگاه ایچره سسون چون گلدی بیلدیم مطلبی
قالموسان تک من ده‌کی محصور هیجرانم هله
قورخما چۆرچۆپدن قوام ائت جوش گیلان دریا کیمی
دوشمنه سؤیله وارام توفنده طوفانم هله
قارا باغدا ،ائیله قاره دوشمنین بختین ،دئنن:
واردی اسلام بایراغیم شمشیر بُرّانم هله
آذری اۆلکم‌دی ،شیرم جان بکف آذربجان ؟
یاندیران ظالیم کۆکون سنگرده سوزانم هله
داغ کیمی محکم‌دی ریشم قورخمارام بی ریشه دن
بیشهٔ تاریخده غُرّنده اصلانم هله
وارنجابت منده دوشمن سفله‌دور اسلافدن
اصلدن ایرانییم ،فرزند ایرانم هله
دوشمنیم نامردور بوجنگده ،مردم،اۏدور
مردتک جنگ ائیله‌ره‌م وارسته انسانم هله
شوشا شهرین ،هریئریم ،لاچینی آزاد ائیله‌ره‌م
بیلمیور دوشمن کیمم من مرد میدانم هله
بیلکی آزاد ائیله‌ره‌م شوشانی خرمشهر تک
آننامازدوشمن ،دۆشونمور بحر جوشانم هله
حیلهٔ اغیاره اۇیما ال تجاوزدن گۆتور
وارصداقت منده سنله بسته پیمانم هله
سن صالان قیرغین،خیانت پیشه‌لر ترفندی‌دور
کسمیور عقلون،بو ایشدن عقلی حئیرانم هله

ها نسی مشگل جنگیله عالمده حل اولموش مگـــر؟ !
سؤیله سن تا من بیلیم،پا بند برها نـــــم هلـــه
ا رمنی،مسلم ،یهودی،دینلی دینسیز صحبتین،
ا ئتمیره م ،بوبا ره‌ده بیرسا ده‌ا نسا نم هلـــه
سؤیله سن ،را دا صدا قتله بو ظالیم قونشـــومـــا
ا ئتمه‌سین آ رتیق ستم ، عــــا دل مسلما نم هلـــه

***

دۆشونوره م :

گئجه کئچیب ،یوُخوم گلمیر
چکیلیب شهرین ها را یی ،ها یی
گۆندوز آیا قلار آلتیندا یوْروُلموش
کوچه‌لرین ا ستراحت پا یی
دۆشونوره م . . .
ا یندی ها ردا سا سنگرده
تۆفنگینه صیغینیب
بیر آزا دلیق عسگری
دۆشونوره م . . .

یا خشی کی سؤنمه‌ییب
ا ومید جرا غی،دؤیۆش هوســی
ا یللردن بری

* *

ا یندی زندا ن بوُجا غیندا
نئچه‌سی سحری گئوزله‌ییر
اؤلۆم قا با غی گونشی گؤرمک اۆچون
نئچه‌سی سحری گؤزله‌ییر
آزا دلیق عسگری نین
اؤلۆمونه
فرما ن وئرمک اۆچون

دۆشونوره م . . .
فیکریم کوچه‌لری
دۆلانیب
دا ردا لانلاردا آزیر .
ها ردا سا – زیرزمی بوُجا غیندا
بیر آذربا یجا نلی شا عر
ا یللرله دا را چکیلمیش دیلینده
شعر یا زیر .

شعرطا غوتی ظلما یلاریـــــــــده
تهرا ندا یا زیلیب وشعرلـــری‌نین
اۆخوُجو اۆزو گؤره‌جه‌یی آرزوسو
ا یله یا شا یا ن جنوبی آذربایجا ن
شا عرلرینه ا تحا ف اۆلوُنوب .
شکا رمستعلی – ۱۳۶۳ نجو ا یل.

شکا رمستعلی دن

نوشته :محمدسعید اردوبادی
ترجمه : صمدسرداری نیــــا

(سالهای خونین)

● مقدمه :

هنگامی که برای نوشتن این تاریخ مرده ،قلم به دست گرفتم، در وجودم غم خاطره‌های ناگواری راحس کردم عجبا ! قلمی که به‌دست دارم هنگامی که می‌خواهد فجایعی راکه درسال های خونین بطورناگهانی رخ داد بنویسد وجدانم نیز برای انجام این وظیفه‌متعالی یک علاقـــــه غیرارادی نشان می‌دهد.

درهرحال برای نگارش این حوادث ،جرئت به خرج داده ،اثرسادهام راکه داغ غمی برای بشریت است تقدیم می‌نمایم .روشن تربگویـــم، در حقیقت با نگارش این فجایع غم‌انگیز که‌ما بین دوملت رخ داده ،فریاد نامه‌ای ازوطن عزیزرا به‌عنوان یادگاری عبرت‌آموز برای فرزنـــدان میهن تقدیم می‌نمایم .برای تألیف ونوشتن این اثر گرانبها دوســال تلاش کردم وبیاری خداوندیکتا آنرا به‌پایان رساندم .هزاران شکـــر، علیرغم احساسات جریحه‌دارم ،به افتخاری نایل شدم‌که ازشأنم بالاتر واز قدرم زیادتربود .چون که مهم‌ترین وضروری‌ترین خدمت را برای‌ملتم برعهده گرفته ،درایفای آن کوتاهی نکردم‌وبه‌نظرم کاربزرگی راانجام دادم درحقیقت ،من توانائی به دست‌آوردن این درجه از افتخاررا نـــه داشتم و قلمم برای انجام این وظیفه مهم قدرت وشایستگی نداشـت . آنچه مرا بدین جا رساند ،عرق ملی وغیرت خبرنگاران ارجمند ووجدانـــم بود ،بلی وجدانم ! به تمام ملت های قفقاز ،خواه ارمنی،خــــواه مسلمان ،باید روشن گرددکه این تاریخ ،ازهرنوع غرض شخصی وملــــی دوربوده ،حوادث‌وفجایع را درهرنقطه به همان گونه که رخ داده بـــه رشته تحریر درآوردم وباکمال احترام به خوانندگان تقدیم می‌کنـم . ۲۴۵ نامه که ازهرطرف ،از خبرنگاران دریافت‌کردم همه آنها ازصافی

۱ــ بخشی‌ازترجمه کتاب "قانلی سنه‌لر"که به‌زودی تقدیم علاقه‌منـــدان خواهدشد .

گذشته، بدون آن که به مضمونشان خللی وارد شود، فقط طبق روش تاریخ نگاری همهٔ آنها به یک زبان همسانی برگردانده شده است. ارمنیان و مسلمانان، باید بدانند که برای زدوخوردهای مذموم که درهرسوی توسط عده‌ای آس وپاس رخ داده، به اغراض شخصی یا دزدی هائی که به نفع چندنفر انجام شده و اعمال جنایتکارانه، دراین اثر جائی داده نشده است. فقط دربعضی نقاط، حرکت های ملی، پیروزی وشکست خسارات و تلفات هردوطرف بدون غرض و واقع‌بینانه نوشته‌شده است.

ضمناً لازم به یادآوری است، زمانی که بارها توسط روزنامه‌های "ارشاد"[۱] و "تازه‌حیات" (۲) ازخبرنگاران اطراف اطلاعات میخواستم، ازآن‌ها خواهش می‌کردم که مطالب را بدون غرض وبیطرفانه بنویسند بازهم، برای کسب اطلاعات، به‌نویسندگان وصاحبان قلم نامه‌فرستاده، رفتار حکومت محلی را در روزهای آشوب نسبت به هردوطرف سئوال میکردم. جای بسی خوشوقتی است، نامه‌هائی راکه دریافت‌کردم ودراین مجموعه درج نمودم ازهرنوع فتنه‌انگیزی وغرض‌شخصی دوربودند. (خداوند ازهمه آن‌ها خشنودباشد!) امیدوارم مسلمانان وارامنه، این تاریخ ساده، راکه با بیطرفی نوشته‌شده وسعیدراکه نویسندگان ارجمندشان نسبت به آن با نظر مصلحانه‌ای برخوردکرده‌اند، با ضمیری صاف، قلبی پاک و وجدانی سالم پذیرفته وسعیدشان را سرفراز نمایند. دراصل من نویسنده نیستم. فقط مثل ذره‌ای نسبت به خورشید عالمتاب، بدنبال نویسندگان محترم روان هستم. همه‌ملل قفقاز باید‌بدانند هدف من ازنوشتن این اثر، سلب مسئولیت ازملت‌خود ومسئول شناساندن ارامنه ویا غیرانسانی جلوه‌دادن آنان نیست، پس‌چیست؟ هدف من، گفتن اشتباهات وخطاهائی است‌که مسلمانان وارمنیان درعرض دوسال مرتکب شدند... .ویادآوری شرمساری تاسف‌بارآن ها وبرانگیختن

۱- روزنامه "ارشاد"- روزنامه‌یومیه‌سیاسی، اجتماعی وادبی بود. درباکو به‌زبان آذربایجانی درسالهای ۱۷ دسامبر ۱۹۰۵- ۲۵ ژوئیه ۱۹۰۸ سر ا. آقایوف بود. ۲- تازه‌حیات" روزنامه‌یومیه اجتماعی سیاسی واجتماعی ادبی بود. درباکوچاپخانه "کاسپی" نشرمیگردید. (درسالهای ۷ آوریل ۱۹۰۷ - ۷ اکتبر ۱۹۰۸) سردبیرش هاشم‌بیگ وزیراف و ناشرش ح.زتقی‌اوف بود.

انگیزه تعمق درباره آنهاست .ضمناً ناگزیربه اعتراف این واقعیت هستم که مسلمانان به علت جهل وبیسوادی ،گرفتار این مصایب شدند وارامنه هم قربانی خیال های خام عده‌ای نویسنده‌گردیدند .همچنین معتقدم کهاشر اخیر باذکرتمام حوادث ،برای دوملت مفیدخواهدبود. امیدوارم نویسندگان محترم ارمنی،این اشربیطرف رابه‌زبان روسی یاارمنی ترجمه‌کنندتابعنوان درسی برای فرزندان میهن یادگاربمانند. واز این رهگذردربرابرکسانی خواهندایستادکه‌درروزگارخودبه‌این نوع جنایات دست میزنند .من برخودلازم میدانم‌که باشرح علل جنگ ها ،بر قلوب هردوملت وبرروی احساسات انتقامخواهی خانمان براندازآن ها آب محبت وبرادری بپاشم ،مطبوعات اروپا وآمریکا همراه باجراید روسیه وقفقاز نسبت به‌وقوع‌این حوادث وعلل آنها فعالانه برخوردکرده‌و مجدانه تلاش میکردند .

لازم به یادآوری است ،مقاله‌هائی که درصفحات مطبوعات خارجی درج میشدند ،مطالبشان ضدونقیض بودوافکارمتضاد ،اذهان رامشوب میکرد .اگرنیازبه‌این همباشدکه‌کدامیک ازآن ها درست وکدامیک نادرست است درحال حاضر ،به‌علت کمی وقت وجا ازشرح آن صرف نظرکردم وبه ذکرچهارعلت مهم این رخدادها بسنده نمودم .این چهارعلت عبارتنداز :نخست،ایجادیک تشکیلات مستبدتوسط کمیته داشناکسیتیون ارامنه بودکه درقفقازهم‌نمایش های خونینی به‌روی صحنه آمد . . .گمان میکنم ،این سخنان راهرارمنی ومسلمان منصف انکارنمیکند .

در بین ۲۴۵ نامه‌ای که به‌دستم رسیده ،درباره‌فعالیت های حزب داشناکسیتیون ،بیش ازچهارصدخبر ،روی میزتحریرم موجوداست .نظر به‌اینکه برای بازگوکردن آن همه اخبار دلخراش‌وسوزناک جائی، در این صفحات نیست ،تنها به ذکرچندنمونه کفایت میکنم .

۱ــ قبل ازوقوع حوادث‌گنجه در ۱۸ نوامبر ۱۹۰۵ ،داشناک ها برای اعلان جنگ به مسلمانان ،ساکنان بهمن لی رابیگناه میکشند .

۲ــ باز هم‌داشناک ها،یک ابرانی بیچاره را درگنجه به‌قتل میرسانند.

۳ــ درمحلهٔ "قوشاچنار" ،واقع دربخش ارمنی‌نشین گنجه‌هم ،داشناک ــ ها ساکنان ملاجلیل لی راگلوله‌باران میکنند .

۴ــ در ۱۲ نوامبر ،درآسیاب آموس‌پرووون گنجه ،مسلمانی‌از طرف داشناک ها ازپادرمی‌آید .

۵ـ تلگرا مها ئی که لونیلسکی فرما ندا رنظا می شهرقا زا خ،دربـــا ره حرکت ها ی دا شنا ک ها به جا نشین (قفقا ز)جنا ب گرا ف ورونسوف دا شکوف مخا بره کرده است .ا میددا رم همهٔ خوا نندگا ن ،آ ن ها را خوا نـــــــــده وشنیده‌ا ند .

۶ـ بعدا زحا دثه گنجه ،مقا م عا لی کمیته هیخا کست ،پیشنها دصلــــح می‌دهد ،ولی به علت‌کا رشکنی دا شنا ک ها بی‌نتیجه‌می‌ما ند .ا ین را خـــود ا رمنیا ن تا یید کرده‌ا ند .ا ین ما جرا درحوا دث‌گنجه وبه‌طورمشروح‌بیـــا ن خوا هدشد .

۷ـ چندروزقبل ا ز فا جعه نخجوا ن ،یک نفرمسلما ن،هنگا م ا قا مـــــه نما ز ،ا زطرف دا شنا ک ها به شها دت می‌رسد .خلاصه درشهرها ی شوشـــــا ، با کو ،جبرا ئیل و جوا نشیر ،همچنین زنگه‌زور ،جنا یا ت زیا دی به دســـت دا شنا ک ها به مرحله ا جرا درمی‌آ یدکه شرح وبیا ن جزئیا ت‌آ نها درا ینجا ضرورتی ندا رد .

گما ن می‌کنم برا ی ا ثبا ت‌خونخوا ری کما ندوها ی حزب ا رمنــــــــــــی دا شنا کسیتیو ن ،نقشی که ها ما زا سب ،آ را مبیک ،مرا د ،بدو ،آ قا بیــــک، با گیرا ت ها .سقرا ط ودیگرا ن با زی کردند .کا فی ا ست.دومین علـــــــت ، بی‌ا عتنا ئی ما مورا ن حکومت محلی درموا قع درگیری‌ها بود .

گرفتا ری حکومت مرکزی به علت وقوع ا نقلاب بزرگ روسیه ،سبــــــــب میگردد‌تا مأ مورا ن دون پا یه ،خودسرشده وبرا ی جلوگیری ا زدرگیری‌ها ی ا رمنی ومسلما ن ،کا ری نکنند .آ نها ا گرمی‌خوا ستندکا ری هما نجا م‌دهند ، ا زترس‌تروریست ها ی ا رمنی،جا نب آ نها را نگهدا شته ،نسبت به‌مسلما نا ن بدون رعا یت وجدا ن برخوردمی‌کردند .گفتنی ا ست ،طرفی که خردمی‌شـــد ، برا ی گرفتن ا نتقا م ،ا زطرف مقا بل مجبوربه ا نجا م هرکا ری می‌گردیـد . به‌همین علت بودکه شهرها ی زیبا ی قفقا ز ،ویرا ن گردیده‌وسوزا نــــده می‌شدو موطنما ن به‌دریا ی خون مبدل می‌گردید .

شا هدا ین مدعا ،حرکا ت فتنه‌ا نگیز ا فرا دبی وجدا نی‌مثل آ نگیــــــل، رئیس ژا ندا رمری شهرنخجوا ن بود .ا وبه‌جا ی خا موش‌کردن آ تش هـــــا ، جنا یت پیشگا ن را برا ی ا نجا م جنا یا ت ترغیب می‌کرد .

برا ی توضیح بیشتر ،جا ی بحثی با قی‌نما نده ا ست .زیرا درحا دثـــهٔ نخجوا ن به گونه‌ا ی شا یسته بیا ن گردیده‌ا ست .به‌نظرمن پنها ن کـــردن ا ین ها به ا قدا ما ت‌صلح خوا ها نه هردوملت‌خلل وا ردمی‌کند .برا شـــر

حرکت نا شایست افرادی مثل انگیل،درنخجوان،ارمنیان تحریک شده مغلوب شدند .بعدا زآن فرماندهی مثل کریلوف ،قزاق ها را با ارمنیها دست به‌یکی کرده ،با سوزاندن مغازه‌های مسلمانان ،مسلمین را از موالشان محروم کرد .

پنهان کردن این مسائل به‌گمان من،مثل گرفتارشدن به لعنت پیغمبران ،کاری است که‌خوشایندخداوند هم نیست وعلاوه‌براین‌ها ، کارهای ژنرال گالاشچاپوف درشوشا ،بهترین دلیل برای سخنان پیشین اینجانب است .

سومین علت دررابطه با اغتشاش ،بیسوادی مسلمانان وبی‌اطلاعی آن‌ها از رویدادهای معاصر است .به‌علت عدم آگاهی سیاسی نتوانستند افکار مأموران حکومت را درقفقاز وچگونگی استفاده ارامنه‌را ازطرز تفکر مأموران بفهمند .بعدازفاجعه‌باکو ،سبب آن همه طولانی شدن حوادث ارمنی ـ مسلمان ،بیسوادی مسلمین،بود .علت دیگرفقدان اسلحه دردست مسلمانان وبی‌خبری آنها ازرخدادهای روزگارمعاصر می‌باشد .گفتنی است که ارمنی‌ها برای اغفال مسلمانان درباکو ،به سربازان خود ،آموزش‌های ویژه‌ای می‌دادند .اگر مسلمانان درآن هنگام با هوشمندی،آمادگی خودرا حفظ میکردند ،ارامنه ازهوشیاری آن متنبه شده وفجایع قفقاز ،برای همیشه به‌پایان می‌رسیدوشجاعت ورشادت طبیعی مسلمانان نیز برآنان آشکارمی‌گردید .

درهنگام وقوع نخستین فاجعه ،ارامنه برای اشغال تمام سرزمین قفقاز ،به‌قدرکافی سربازنداشتند .آنان با به‌کارگیری حیله ونیرنگ می‌خواستند ،به‌دست یک مشت سربازدواطلب ،مسلمانان را سرکوب کنند .

به‌طوری که با انعقاد معاهده صلح درباکو ،مسلمانان را اغفال ودرشوشا درگیری راآغازمی‌کردند .درشوشاصلح میکردندولی ولایت گنجه را به‌آتش‌کشیده ودست به‌ویرانی می‌زدند .مسلمانان نخست متوجه این ترفندها نبودند ،اگربعدها همچشمانشان را بازکردند ،آن موقع ،ارامنه ازترکیه وایران ،سربازگردآوری کرده وبرای سرکوب مسلمانان تلاش می‌کردند .

برای اثبات این مدعا ،پیداشدن جنازه‌های دوارمنی،درمیدان کاروانسرا " اوخوجوـ شا با دک"کافی است .با به‌دست‌آمدن نامه‌هائی ازآنان مشخص گردیدکه‌یکی ازآن ها ایرانی ودیگری ازارامنه ترکیه‌می‌باشد .

بلی می‌توان گفت که بی دانشی مسلمانان ،سومین علت این اغتشاشات بود .

خودمختاری‌خواستن ارامنه چهارمین علت می‌باشد ،برای اثبات این مدعا لازم نیست که ازنیروی قلم استمداد نماییم ،زیرا رفتن ارامنه درسرهرماه به‌لندن ،پاریس وآمریکا وددادن گزارش به‌آنها دلیل کافی برای این ادعاست .طبق برنامه‌ای که انگلستان داده‌بود ،ارمنی‌ها برای گرفتن خودمختاری درترکیه خیلی تلاش کردند .لکن پس از وقوع فاجعه (۱) کشتار ارامنه درساسون ،وان وزیتون ،مجبورشدندکه دوباره ازدولت انگلستان چاره‌جوئی کنند .انگلستان نیز برای آخرین بار با گفتن این که "چه‌بایدکرد ،کشتی‌های جنگی بریتانیا ازجولان درکوههای آناطولی درترکیه عاجزاست" ارامنه راازخواستن خودمختاری درترکیه بازداشته آنان که ازبریتانیا ناامید شدند ،پس ازکشت وکشتار ،مجبورشدندکه جناب کاتالیکوس مِکِرتیچ رابه‌برلین ،یعنی آلمان بفرستند .هنگامی که‌جناب مکرتیچ ،این سفارش‌کابینه آلمان راکه "اکنون زمان شمشیر است "به ارمنیان رساند ،آنها درترکیه دست به ایجاد یک حزب منظم داشناکسیتیون زدند .دولت ترکیه که‌چشمانش را بازکرده‌وچهارچشمی این حرکات را می‌پائید ،آقای مِکِرتیچ راازاستانبول به قدس‌شریف راند واجازه نداد که حزب داشناکسیتیون درترکیه رشدکند .(به‌طوری که ارمنی‌ها درمجلس‌صلح ارمنی – مسلمان درتفلیس ،درباره حزب داشناکسیتیون ،اطلاعات لازم رادادادند)آنها پس ازآن که‌دیدند حزب جدیدشان درترکیه پیش‌نرفت ،متوجه قفقازشدندوبه‌این فکرافتادند ، ارمنستان راکه‌ازاعصارگذشته ،به‌دست بیژن‌ها (۲) ی ایران تخریب شده‌بود ، دوباره زنده‌کنند .برای این مدعا می‌توان خیال خام یک ارمنی به‌نام سرهنگ لوروس ملکوف راکه درجنگ قارص ،درسال ۱۸۷۸ شجاعتی نشان داده‌بود ،شاهدآورد .او ازدولت ،خرابهٔ "آنی" (۳)درنزدیکی اچمیادزین

۱– فجایع ساسون ،وان وزیتون – زیتون (۱۸۶۲و ۱۸۷۸و۱۸۸۴)ساسون (۱۸۸۰)وان (۱۸۸۶)نام ولایات درترکیه می‌باشد ،درسالهای یادشده در دراین ولایات ،جنگ‌های مسلحانه ارامنه رخ داده‌بود .

۲– بیژن – نام یکی ازپهلوانان فردوسی دراشرش "شاهنامه"می‌باشد ، مؤلف می‌خواهدبگویدکه "ازطرف فرزندان جوانمردایران رانده‌شدند"

۳– خرابه "آنی"درقدیم اداره‌مرکزی ارامنه بود .ملکوف میخواست دراینجا حکومت قدیمی رابرپاکند .

تذکر :م.س .اردوبادی

را طلب می‌کرد .محرک وخط دهنده این ها نویسنده ارمنی، آقای آرسرونی بود .این جناب شرایط ترکیه را دیده ومشکلات را سنجیده بودومصلحت چنین دیده بودکه ارامنه به قفقاز نقل مکان کنند .بعدا زکوچ ارمنیان به قفقاز ،عمرآرسرونی وفا نمی‌کندواوقبل ازدرگذشتش ،آقای بهادروف نمایندهٔ نخستین دوما را به جانشینی خودانتخاب می‌کند .درهرحال این جناب دنبال فردی بودکه وصایا وآموزش های آرسرونی را به مرحلهٔ اجرا درآورد .سرانجام کشتار ارمنی - مسلمان را راه انداخته وبه نمایندگی دوما انتخاب می‌گردد .این جناب هنگامی که عازم پطرزبورگ بود ،سفارشات استادش را برای اعلان دردوما باخودبرد .اومی‌خواست با راه انداختن جنگ ارمنی ومسلمان ،ولایت باکو را ضمیمه ولایت گنجه را به مسلمانان داده ،ولایت ایروان ومناطق بیلاق و"داغباسار"ولایت گنجه را دراختیار ارمنیان بگذارد وآن ها را با ایالت قارص یکی کنند .ویک سلطنت ارمنی تشکیل دهد .دلیل براین اندیشه های ارامنه که ازخیلی وقت پیش ،آن را درسرمی‌پروراندند ،این است که آن ها ساکنان قارص را با گفتن این که "دولت روسیه ازشما سربازگیری خواهدکرد "ترسانده ومجبورشان می‌کردندکه به دیگرجاها مهاجرت کنند .مسلمانان شیعه مذهب قفقاز را هم تشویق می‌کردند ،کوچ کرده وبه ایران بروند .خلاصه ارمنی‌ها برای رسیدن به خواست های ملی خودشان به هرتلاشی دست می‌زدند .بطوری که بعدازهراقدامی ،فاجعه باکو را راه انداختندکه به وصیت آرسرونی عمل کردندوبا ایجادتنگناها برای مسلمانان ،آنان را ازسرزمین نیاکانشان ،بیرون کرده ودرآنجا ها ،سلطنت تشکیل دهند .ازاین حوادث معلوم میگرددکه چهارمین علت آشوب ها ،خیالات واهی استقلال طلبانه ارامنه بود .

روح آقای آرسرونی ازمن رنجیده خاطرنشود ،احترام آن پیرمرد نویسنده برما ضعفا لازم وبلکه واجب است

روان پاکش شادباد

محمدسعید

☆☆☆

درباره فجایع خونین باکو

درباره فاجعه باکوکه درششم فوریه ۱۹۰۵ غفلتا رخ داد وصفحه سیاه پیشمانی رادرتاریخ هردوملت رقم زد به رشته تحریر درآمده است .

همان گونه که درمقدمه گفته شد، با هرفکروا ندیشه‌ای بود، ارمنی‌ها به فکرقیام، علیه مسلمانان افتاده ، به‌ترفندهای مختلفی دست می‌زدند. آنان درهرسو، مسلمانان را درتنگنا گذاشته، با سخنان تلخ، روابط را قطع نموده وبرخوردهای ناهنجاری را آغاز کرده‌بودند. مسلمانان نیز، عاقبت کار را با یک اندوه بزرگی پیش‌بینی کرده، با حفظ آمادگی دفاعی خود، مراقب اوضاع بودند.

حکومت محلی هرچندجنایات کوچک را زیرنظر داشت، لکن هرگزبه‌فکر جلوگیری از این رخدادهای مهم نبود. این واقعیت نشانگرآنست که هر دوملت که علایق دوستی را قطع نموده‌بودند، به درگیری رودررویی سوق داده می‌شدند. دراین هنگام ارامنه شروع به ایجاد محدویت‌های بیشتر برعلیه مسلمانان کرده‌بودند. هرچندبخشی از ارامنه از ایجاد اغتشاش استقبال نمی‌کردند، لکن افراد با نفوذ وقدرتمندآن‌ها عقیده‌داشتند که اگر درگیری امروز آغاز گردد. بهتراز فرداست. آشوب‌طلبان، چون ازکمیته‌های حزب بودند سخنانشان بی‌تأثیر نبود. به‌طوری که چنین هم‌شد.

دردوم فوریه آقا رضا نامی ازمسلمانان، توسط کمیته ارمنیان، در میدان قوبا به‌قتل رسید. با وقوع این فاجعه رقت‌انگیز، مسلمانان حیثیت ملی خودرا تحقیرشده‌دیدند. وبدین ترتیب آیا ممکن بودجلو احساسات مسلمین را گرفت؟ درحالی که این گونه اعمال، مسلمانان را بی‌نهایت ناراحت نموده وآن‌ها را به هیجان آورده‌بود، لکن ازسوی سران آنان حکمی برای انتقام گرفتن داده‌نشد، ولی بی‌گناه کشته‌شدن یک مسلمان زندانی ، به‌دست یک سالدات ارمنی، هنگام بردن برای بازجوئی ویا دیگر جنایاتی از این دست، مسلمانان‌را بیشترداغدارکرد.

آن روز، ششم فوریه بودکه‌جریان حوادث ما را به سوی دریای خون سوق داد. آن روز، روزی بود، درحالی که ارمنیان، خواهان ایجاد آشوب بودند، مسلمانان درحیرت وشگفتی فرورفته بودند. هردوهمسایه که قبلا با هم مهربان بودند روابط خودرا قطع کرده وبه‌قتل همدیگر کمرهمت بستند، بالاخره ، بمبی که ازخیلی وقت‌ها پیش، دروجودهردو ملت، جاگذاشته‌شده‌بود، منفجرشد وسراسر قفقاز از شدت انفجارآن بمب سوخت. باید دیدکه آیا آن موادمنفجره درحقیقت بمب بود؟ بلی، این بمب فاجعهٔ باکو بودکه درششم ماه منفجرگردیدوآتش آن ازاین جا به‌سراسر

قفقاز سرایت کرد. آن روز، درهرطرف، یعنی درهمه‌جای باکو، انتظار درگیری می‌رفت. پس از انتشار خبر از پا درآمدن یکی از مسلمانان به نام بابایف، مسلمانان نیز آشکارا آماده پیکار شده و به‌سوی ارمنی‌ها یورش بردند. درحوزه‌ناحیهٔ‌حها رنیز زدوخوردشروع شده، طرفین به‌گونه شگفت‌آوری، همدیگررا موردتهاجم قرار می‌دادند، ارمنی‌ها با تمام وجود تلاش می‌کردند. نیم‌ساعت پس از کشته‌شدن یکی از مسلمانان به‌نام بابایف "آرتیوم شینکوف "درکوچه ورونسوسکی از پا درآمد. یک روس مجهول الهویه‌ای هم درکوچه تسیتسیانفسکی - جادروفی به دست اشخاص ناشناسی به خون غلطیده، نقش برزمین شد. پس از کشته‌شدن این افراد درهمه‌جا زدوخوردبا شدت ادامه یافت. هردوطرف با بی‌پروائی دست به جنگ افزار بردند.

درآن روز، درشهرصدای انفجارها بگوش می‌رسیدوزدوخوردتا بامداد فردا ادامه داشت. صبح زوداجساد ۱۳ نفرازمقتولین به‌بیمارستان برده‌شد.

درهفتم فوریه نیز پیکاردرهرسو ادامه‌یافت. با آغازحملهٔ گروهی ارامنه، مسلمانان نیز با دست بردن به تفنگ وطپانچه، وارد نبرد شدند. ارمنی ها چون نتوانستند، دربرابر برمسلمانان پایداری کنند، پا به فرارگذاشته وبه‌خانه‌هایشان پناه بردند. ازپشت بامها وپنجره‌ها بی‌وقفه به‌سوی مسلمانان ودیگرقومیت‌های رهگذرگلوله می‌باریدند. از منزل کراسیلینکولار، هتل ماد ریدودیگرخانه کراسیلینکولارکه دربازار وته‌کوچه فرماندار ی واقع شده، زیادتیراندازی می‌شد. ارمنی‌زال مایلوف، کورساکوف وملکوف‌که حمام‌نبز درآنجاست، به‌سوی مسلمانان آتش‌گشوده می‌شدو آنهائی که ازطبقهٔ بالای خانه تقی‌اوف رفت وآمد می‌کردند، بدون توجه به‌هویتشان موردهدف قرار می‌گرفتند. دراین هنگام جائی درباکو وکارخانه‌هایش باقی نمانده‌بودکه اغتشاش آنجا را فرا نگیرد. همهٔ مردم مسلحانه با یکدیگر درگیرشده‌بودند. زنان دست بچه‌ها را گرفته وبه‌این طرف وآن طرف می‌دویدند وچون درهیچ نقطه‌ای امنیت نبود، سرگردان بودند.

دراین هنگام، در"بالاخانی"زدوخورد شدیدی روی داده وآتش‌سوزی عظیمی رخ داد. مسلمانان فهمیده، از ارامنه مراقبت می‌کردند. آن روز روزی بودکه نعش پنجاه نفر ارمنی ازکوچه‌ها جمع‌آوری گردید. مسلما –

نان هم مرده‌ها وزخمی‌های خودرا حمل کرده وبه‌خانه‌های خودمی‌بردند.در این اغتشاش ،ساختمانها ودکانهای بسیاری ازمسلمانان غـــارت و ویران شد.از ارامنه نیز ،مغازه‌های مینا س سیمونوف موقدونســـی اوگانسیانس ،برادران آیراپتیانس ودیگران چپاول شد.چون در دســت مأموران پلیس به قدرکافی سلاحهای دفاعی نبود ،لذا نتوانستنـــد از چپاول مغازه‌ها جلوگیری کنند ،زیرا اغلب غارتگران ازمسلمانـــان، کارگران ایرانی واز ارامنه ،داشناک‌ها وسایرداوطلبانی‌بودندکه از ترکیه آمده‌بودند.

درهفتم فوریه ،یعنی دراوج شدت جنگ ،بیست‌نفرقزاق به آبخودادر آمده ،هرده‌نفرش ،دسته‌ای تشکیل دادند.دسته‌ای درشاماخینسکی ودیگری دربازار متسقرگردید.هنگام شدت درگیری ،رؤسای کلانتری‌هاکـــه ازانجام وظیفه عاجز مانده‌بودند ،ازاین دسته‌ها کمک می‌خواستنـــد ، ولی آن‌ها به‌علت‌این که تعدادشان کم است‌پاسخ منفی می‌دادند.

درحدودساعت ۱۲ وضع شهروخیم شد.جوانان داوطلب مسلمان،باتهـور باارامنه وسالدات‌های نظامی مقابله می‌کردند.سران مسلمان ،تـــا جائی که مقدوربودازارمنیان مراقبت و پشتیبانی می‌کردند.دراثنـــا ،ازطرف‌حکومت ،به‌محض‌این که تعدادماموران به‌ده‌نفرمی‌رسیـــد ، دسته‌ای تشکیل داده وبه نقاط مختلف‌اعزام می‌شد.ولی این هم خیـال خامی بیش‌نبود ،زیرا برای جداکردن دهها هزارجنگجوازهمدیگر ،نه‌ده‌نفر بلکه هزاران سالدات‌وکماندوهای جدی وپرتلاش‌لازم بود.

۱۲ نفر سالدات ،زیرنظر کماندوهای سرهنگ‌کوزمینسکی ،ازدسته‌ـ هائی بودندکه‌برای برپائی آرامش‌،دستورگرفته بودند ،ساعت ۱۱ بـــا شیپور – بالابان می‌آمدند ،مردم اندکی پراکنده‌می‌شدند ،لکن پــس‌از رفتن آن‌ها مجدداً" قتل وغارت‌آغازمی‌شد.رئیس‌کلانتری ناحیه ،شخصاً" پیش سرهنگ رفته می‌گوید "دستوردهیدسالدات‌ها باگشودن آتش ،مـردم رابترسانندوآن‌ها راپراکنده‌کنند"وی درجواب‌اظهارمی‌دارد"به‌شمـا مربوط نیست ،ماوظیفه خودرابهتر می‌دانیم".

شک نیست ،افرادی مثل رؤسای کلانتری‌هاکه درمحله‌هائی انجـــام وظیفه می‌کردندکه درزیرشدیدترین آتش‌بودند ،درصورت دریافت‌چنیـــن پاسخ‌هائی،محل خدمت‌راترک کرده وبه‌نقاط امنی می‌رفتند.ازاظهارات راویان روشن می‌گرددکه دوگروه خونریز سرخودرها شده‌بودند.امابایـد

اذعان کردکه مسلمانان انصاف را از دست نداده‌اند، درهرنقطه‌ای ازارامنه مراقبت می‌کردند. آن‌ها را درمنازلشان نگهداشته و غذایشان را نیز تأمین می‌کردند.

درکوچه‌های کراسنوودسک وسوراخانسکی، درکنج کلیسا ودرکوچه پولشایا مورسکایا جنگ بشدت ادامه داشت. مسلمانان دراین کوچه، خیلی از ارمنیان را تحت مراقبت قرارداده‌اند. ازآن جمله درخانه‌شماره ۱۹۵ ازآکیم‌عیسا بویچ وخانواده‌اش مواظبت کردندتا ازقتل وغارت مصون مانده‌اند. محافظان مسلمان آن‌ها آقاکیشی علی‌اوف وعمویش حسینقلی پسرعبدالله بودند.

دراین زمینه، ارمنی‌ها خودشان توسط نامه اظهاررضایت نموده‌اند که به اسامی آنها درزیر اشاره می‌شود:

میکائیل آرتیومیاتس، باباجانوف، سرکیس میناییویچ واوالسوف.

ازجاهائی که جنگ به شدت درآنجا ادامه‌داشت، اطراف باغ ملکان بود. درآنجا خیلی ازارامنه تحت حفاظت بودند. درمنزل آقاداداش ولی اوف، یک ارمنی به نام آرشاک دورینانین بادوفرزندانش که درکالج درس می‌خواندندنگهداری شده وخوراکشان تأمین می‌گردید. همین خانواده ارمنی، توسط همسایگان خود، حسینقلی محموداوف ومشهدی جعفراف قبلاً محافظت شده‌بودند.

نکته جالب توجه این است که زنان بیوه‌مسلمان ساکن دراین محله جلوی دسته‌ها رفته ودرحفظ جان واملاک همسایگان ارمنی خودتلاش می‌کردند. آرشاک دورنیانین دراین زمینه نیزنامه‌رضایت‌آمیزی نوشته است. این نامه درتاریخ ۱۹ فوریه ۱۹۰۵ به‌رشته تحریر درآمده‌است.

دراین روزهای خونین که ازششم فوریه شروع شد، استپان آوتیسوف ها، آرزومان‌ها ودیگران مراقبت شدند. یک مسلمان که پسرعمویش آقارضا بابایف، درنخستین درگیری، به‌دست ارامنه ازپادرآمده‌بود، درآن واقعه، شأن وشهرت وانصاف ومروت مسلمانی خود را به‌دنیا نشان داده‌بود. باآنکه، پسرعمویش به دست ارمنیان، وحشیانه کشته‌شده خودش، خیلی ازارمنی‌ها را درمنزل نگهداری می‌کرد. بایدگفت یابنده بادبرادران باانصاف‌که شأن وعظمت اسلام را به جهانیان نشان دادند.

تروریست‌های خونخوار ارمنی‌نیز، درکوچه‌ها، درآن سوواین سو، هرجا که مسلمان بی‌دست وپائی را گیرمی‌آوردندمی‌کشتند. زنان مسلمان درهر

نقطه‌ای که بودند از ارامنه، چنان می‌ترسیدند که کودکانشان را فراموش می‌کردند. لکن با زهم، این خواهران بزرگوار، همراه همسرانشان از ارمنیانی که هزار سال، با آن‌ها در یک وطن، زندگی کرده بودند، حمایت می‌کردند. شاهد این مدعا، مراقبت سه زن مسلمان، از پنجاه نفر ارمنی است که به مدت چهار روز، همه آن‌ها را غذا داده بودند. امضاء کننده رضایت‌نامه یک ارمنی به نام قاراخانیانس است که نامه اش به امانت در روی میز تحریر نگهداری می‌شود. زنده باد مادران با عصمت و با مروت ما. پاینده باشند تا فرزندان با انصافی تربیت کنند.

درشب هشتم فوریه، شهر مشهور باکو به جهنم تبدیل گردید. از یک طرف انفجار بمب‌ها، از طرف دیگر مانند آتشفشان سوختن ساختمان‌های بلند وزیبا وشعله‌های بلندشده از حریق دودکش‌های کارخانه‌های نفت، همه را مات ومبهوت کرده بود. دراین شب، دسته‌های نگهبان، از تمام نقاط برداشته شده وشهربی محافظ مانده بود.

آن شب، یک عده اوباش دست به قتل وغارت زده وخیلی از ساختمانها وکارخانه‌ها را سوزانده و ویران کردند. نخستین چپاول، از کوچه‌های فرمانداری وسیتلسیانوفسکی آغاز شده وبه هردوطرف، خسارات سنگینی وارد آمد. درهشتم فوریه، قتل وغارت، درهرسو ادامه داشت. به‌طوری که اشیای به یغما رفته مغازه میرزا آرامیانس از دست تاراجگران گرفته شده وبرای محافظت با درشکه‌ها به کلانتری برده شد. نزدیک به ساعت ۱۰ به منزل اصلانوف درکوچه‌های سوراخانسکی، ورونسوسکی ریخته وخواستند که سه‌ـ چهار خانه را چپاول کنند، لکن نگهبانان مانع شدند. درگوشه وکنار کوچه‌های نامبرده ودربلوارها غارت با شدت ادامه داشت.

شب‌ها پس از فرارسیدن تاریکی، همان خانه‌ها را که پس از تاراج، می‌خواستند، آتش بزنند، پلیس شهری بخاری‌ها را درحالی که می‌سوختند، به پائین پرت کرده وآنها را خاموش می‌کردند. دراین هنگام، درکوچه سوراخانسکی، منزل یکی ازمسلمانان غارت وبه آتش کشیده شد.

این خانه مسلمان، پرازارامنه‌ای بودکه همه‌شان مشغول قتل و غارت بودند. دراین زمینه رئیس کلانتری ناحیه‌جها را طلاعات جالبی داده است. درآن موقع، ارمنیان، دراین مناطق، مسلمانان را به‌شدت بمباران می‌کردند. هیچ کس دراین وضعیت، نمی‌توانست مقاومت کند. به‌طوری که تمام دسته‌های قشون نیزاز شدت آتش، قدرت مقاومت را از دست داده و رو به فرار گذاشتند.

باشدت یافتن درگیری، دونفراز مسلمانان مظلومانه کشته‌شدند. درهمین هنگام رؤسای کلانتری‌ها از طرف رئیس شهربانی مأمورشدندبا یک دسته از هنگ داغستان به مأموران آتش‌نشانی کمک نمایند. چون دسته اطفاء حریق، برای اقدام، تاخیرمی‌کرد. رئیس کلانتری ناحیه جهار یک دسته قشون برداشته، داخل حیاط منزل اصلانوف می‌گردند. هنگام ورود رئیس کلانتری ومأمورین به‌آنجا، خانه از سوی اشخاص ناشناس، به‌شدت زیرآتش قرار می‌گیرد. رئیس کلانتری، بی‌آنکه تدبیری بیندیشد، دسته خودرا برداشته به‌کلانتری برمیگردد. درتاریکی شب، بدون توجه به‌هویت اشخاص، اشیاو املاک ارمنی ومسلمان غارت وتاراج گردیدوبا سوزانده شد.

امروز وضعیت باکو به‌قدری دهشتناک ودرهم‌وبرهم بودکه از شدت درگیری ها، ساختمان های سوخته وشعله‌های آتش با جمع‌آوری اجساد کشته‌شدگان ویا بردن زخمی‌ها به‌بیمارستان ممکن نبود.

بدین ترتیب، از هرنقطه باکو زدوخورد وقتل وغارت به‌شدت ادامه یافت وتادهم ماه پشت سرهم جنایاتی رخ می‌داد. درکارخانه‌های نفت بالاخانی، اغتشاش حکمفرما بود. آتش‌سوزی نیزبشدت ادامه‌داشت. خلاصه اکثر شرکت‌کنندگان درآشوب های بالاخانی، ازارامنه‌بودندواغلب کارگران مسلمان نیزسعی می‌کردنددرجنگ وقتل وغارت شرکت کنند. لکن سران مسلمان، جلو درگیری ها راگرفته وازکارگران ارمنی ودیگر ملیت ها حمایت می‌کردند.

درزمینه رفتارمنصفانه مسلمانان، نامه‌های تشکرآمیز زیادی به دستمان رسیده‌که همه‌آنها رانامه‌کارگران جمعیت رونو دیگربارتأیید می‌کنندکه‌طی آن مراتب، خشنودی خودراابرازداشته‌اند. اسامی تعدادی از کسانی که ازآن کارگران پشتیبانی کردنددرذیل نوشته‌می‌شود:

حاجی نجفقلی ابراهیم‌اوف، آقا سلطان علی‌هاشم‌اوف‌عبدالعلی‌یابا –

یوف ،برادران حاجی اوف ،مشهدقلی پسرآقا محمد ،مشهدآقا حسین پسر ملاحسن ،حاجی فتحعلی آقا علی ودیگران بودندکه اسامی همه‌شان در لیست قیدشده است .امضاءکنندگان رضایت نامه ،عموماً کارگران جمعیت رونو میباشند. براساس اطلاعاتی که به‌دستمان رسیده ،اگرمسلمانان باکوازارامنه مراقبت نمی‌کردند ،کشتارسه‌هزارارمنی حتمی بود.

اگرتلفات ارمنی ومسلمان دراین جنگ‌که ازششم تادهم فوریه با شدت ادامه داشت به‌هزارنفرنرسد ،خساراتی‌که به‌اموال واملاک مهم وارد آمد ،ازمیلیون‌ها بیشتراست.

روشن است‌که حکومت اگرهم قصد ساکت‌کردن این درگیری‌ها را داشت ولی ضدآن کارجدی انجام نداد.

ازاطلاعات داده‌شده دربالا‌چنین مشخص می‌گرددکه ارمنی‌ها شدیداً شکست‌خورده وبه روزسیاه نشستند .ازطرف دیگرباد‌رنظرگرفتن اقدامات اولیه وزمینه‌چینی‌های قبلی ارمنیان ،چنین شکستی،آدمی را شدیداً به شگفتی وامی‌دارد.

به‌نظرمن ارمنی‌ها خودعامل این شکست بودند.چنان که قبل ازجنگ بایک رشته کارهای پیش‌پاافتاده،مسلمانان را متوجه کرده‌واندیشه‌های خودرا به‌مسلمانان فهماندند.مسلمانان هم‌متوجه توطئه‌های ارامنه شده ،به‌فکر حفاظت‌ازخود افتادند....

اگرارامنه این پیکاررا هنگام بی‌اطلاعی مسلمانان شروع میکردند، می‌توانستند هزاران تلفات برآنها واردکنند.

این نکته نیزقابل ذکراست‌که‌مسلمانان باکودراین درگیری‌ها با جدیت شرکت نکردند ،بلکه بیشتراز‌خوددفاع نمودند.برای اثبات این مدعا .نامه‌های زیادی موجوداست .چون درباب‌لادراین زمینه‌چندنمونه ذکرگردید ،تکرارآن‌ها لازم دیده‌نشده‌ا میداست‌که بعدازاین،این‌دو ملت ،نسبت به‌همدیگربه غیرازمحبت و صداقت احساس دیگری نداشته باشند.

این را هم بگویم‌که خاموش‌شدن حس انتقامجوئی درهردوطرف ،هم اکنون باید ،همانندروزگاران پیشین ،باآسایش‌تمام دریک وطن زندگی کرده‌وباتلاش برای حفظ دیگرحقوقمان خواهیم‌توانست مجدوعظمت گذشته خودرا به‌دست آوریم.

پس ازهمه‌اینها ازخوانندگان تقاضادارم‌این‌سطوررا به‌دقت بخوانندو کاستی‌های آنرا با دیده‌اغماض بنگرند.

حضرت امام خمینی نین

اؤلوموندن اوچونجو ایل دؤنومونو بو تون
مسلمانلارا خصوصاً شیعه عالمینه باش
صاغلیغی وئریریك

VARLIQ

PERSIAN AND TURKISH
JOURNAL

14-th. Year No 84-1
1992 Apr. May. Jun
Add : 151 , Nord Felestin Ave
Dr. Javad Heyet
Tehran - Iran

وارلیق

مجله فرهنگی ، ادبی ، هنری
به زبانهای فارسی وترکی
صاحب امتیاز و مدیر مسئول :
دکتر جواد هیئت

تهران: خیابان فلسطین شمالی پلاك ۱۵۱
عصرهای زوج تلفن : ۶۶۶۳۶۶

سازمان چاپ خواجه ، خیابان فردوسی جنوبی ، کوچه خندان شماره ۱۴